Kur'an Meselleri

-Maksat ve Mesajları-

Ayşe Seyithanoğlu

Kur'an Meselleri

—Maksat ve Mesajları —

Ayşe Seyithanoğlu

Kitap Adı	:	Kur'an Meselleri —Maksat ve Mesajları—
Yazar	:	Ayşe Seyithanoğlu
ISBN	:	978-975-6497-73-9
SAMER Yayınları	:	40
Editör	:	Doç. Dr. Ahmet Abay
Dizgi & Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Yayın Koordinatörü	:	Arş. Gör. Asım Sarıkaya

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü
Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2020

Bu kitap, "Maksatları ve Mesajları Bakımından Kur'an Meselleri" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇINDEKILER

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm insanlara hidayet maksadı ile gönderilen son ilâhî kitaptır. Muhatap aldığı insanı, akletmeye ve düşünmeye davet eden Yüce Allah, ilâhî davetin her safhasında muhataba doğru itikadı göstermek için meseller sunmuştur. İlahi beyanın önemli bir kısmını oluşturan bu meseller genel itibari ile Yüce Allah'ın ulûhiyette ve rububiyette tek olduğunu ispat etmeye yöneliktir. Yaratıcının mevcudiyetini de son derece çarpıcı delillerle kanıtlayan Kur'ân meselleri, maksatları ve mesajları açısından önem arz etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de soyut kavramların zihinlerde daha kolay anlaşılabilmesi için bir beyan türü olarak kullanılan meseller, bir maksada binaen irad edilmiştir. Her mesel, içerisinde ilâhî mesajlar barındırmaktadır. Genel olarak tevhidî mesajın zihnî ve amelî olarak yerleşmesi üzerine kurulan Kur'an mesellerinde, muhataba Kur'an'ın ana konuları yönünde mesajlar verilmektedir. Muhatabın anlamasını kolaylaştıran bir yöntemin izlendiği bu mesajlar, tevhid temeline oturtulmuş; amelî ve ahlâkî olarak da şekillendirilmiştir. Etkileyici bir dil kullanılarak gönüllere de hitap eden Kur'ân meselleri, işaret ettiği konunun öneminin yanı sıra lafzî güzellikleri ile de kendisine hayran bırakmaktadır.

Kur'ân meselleri hakkında Hz. Peygamber "*Kur'ân şu beş esas üzerine nazil olmuştur: Helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsâl. Helalleri işleyin, haramlardan sakının, muhkeme tabi olun, müteşabihe iman edin, emsâlden ise ibret alın.*"

buyurmaktadır. Gereği gibi ibret almanın yolu, doğru olarak anlamaktan geçmektedir. İlahî mesajları Kur'ân bütünlüğü bağlamında doğru olarak anlayıp aktarmak adına hazırladığımız bu çalışmada bilgi ve tecrübeleri ile yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Ahmet Abay'a, desteklerini esirgemeyen kıymetli fakülte hocalarıma, desteklerini ve dualarını her an üzerimde hissettiğim değerli aileme, son okumaları yapan Melek Demirdöğen'e, çalışma boyunca motivasyonlarını esirgemeyen yol arkadaşlarıma, bu çalışmanın yayınlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına çok teşekkür ederim.

Ayşe Seyithanoğlu
Kahramanmaraş-2020

— GİRİŞ —

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın temel konusu Kur'ân mesellerinin maksatları ve mesajları bakımından ele alınmasıdır. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan mesellerde tesirli bir dil kullanarak dünya ve âhirete dair mesajlar vermektedir. Bu ilâhî mesajlarla vahyin muhatabı olan insanoğlu, tefekküre ve tedebbüre davet edilmektedir. İman ve teslimiyete çağrı ile başlayan bu ilâhî davet, ameli ve ahlâki konularda verilen mesellerle desteklenmektedir. Kur'âni bir ifade unsuru olan bu meseller itikadi, ameli ve ahlâki konularda muhatabı aydınlatmaktadır. Soyut fikirlerin zihinlerde somutlaşmasını sağlayan ve muhatabın ibret almasını öngören Kur'ân mesellerinin maksatları ve mesajları bakımından ele alınması, bu çalışmanın temel çatısını oluşturmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de gerek Mekki gerek Medeni sûrelerde, inkâr edenlere hakikati göstermek ve onları hidayete davet etmek için günlük hayattan seçilen mesellerin sunulduğu görülmektedir. Anlaşılmayı kolaylaştırması ve mesajın zihinde daha çabuk kavranmasını hedefleyen bu mesellerin ekserisinde tevhid inancına davet vardır. Doğru itikada dair mesajların yanı sıra

amelî ve ahlâkî mesajların verildiği Kur'ân mesellerinde yapılan teşbih ve temsillerde hangi mesajların verildiği önem arz etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in ana konusu olan tevhid, Kur'ân mesellerinin de temel muhtevasını oluşturmaktadır. Her türlü şirkin reddi ve müşriklerin inzârı da meseller verilerek somutlaştırılmıştır. Doğru itikadın kodları zihinlere yerleştirildikten sonra ameli ve ahlâki meseller de irad edilmiş, irad edilen her mesel müminler için tefekkür ve tedebbür vesilesi olmuştur. Mü’minler her yeni mesel ile güven tazelemişlerdir. İnkarcılar ise hakikati reddetmek için, zaman zaman bu meselleri kullanıp, verilen meselleri vahyi itibarsızlaştırma kampanyalarına alet etmişlerdir. Ancak, Yüce Allah, bu meselleri vermekten asla vazgeçmemiştir. Meseller gerek Mekki sûrelerde gerekse Medeni sûrelerde ilâhî üslubun bir parçası olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Kur’an meselleri ile ilgili bu çalışma irad edilen Kur'ân mesellerinin doğru anlaşılması bakımından önem arzetmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm’de insanlara “öğüt alsınlar” diye meseller irad ettiğini beyan etmektedir. Verilen meseli zihinde tasavvur etmek sûretiyle anlamaya çalışmak, günlük hayata ve âhirete dair mesajlar çıkartmak gerekmektedir. Doğru mesajlara ulaşmak ise meselleri doğru anlamakla mümkündür. Bu çalışmada, her biri diğerine tamamlayıcı mesabesinde olan vebirbirinden kesin çizgilerle ayrılması mümkün olmayan ancak genel olarak itikadi, ahlâki ve ameli diye sınıflandırdığımız ve her bir başlık altında alandaki tefsir çalışmalarını referans göstererek detaylandırmaya çalıştığımız Kur'ân meselleri incelenecektir. Araştırmanın neticesinde, muhteva yönünden tasnif edilen Kur’an mesellerinden maksat ve mesajlara ulaşılacaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızdaki ana prensip mesel irad edilen ayetlerin titizlikle tesbiti ve çalışmamızın amacına yönelik tasnifidir.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde mesel kelimesinin kavramsal çerçevesi çizilerek, temsil ve teşbih kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kur'ân ilimleri içinde Emsâlü'l-Kur'ân' ın önemine değinilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan mesel çeşitleri ifade edilmiştir.

İkinci Bölümde ise Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen meseller itikadi, ahlâki ve ameli başlıkları altında ele alınarak incelenmiş, elde edilen mesajlar zikredilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada verilen mesellerin Kur'ân merkezli okunup, doğru anlaşılmasına önem verildiğinden meseller, bağlamdan koparılmadan siyak ve sibak ilişkileri de göz önünde bulundurularak tasnif edilmeye çalışılmıştır. Zira Kur'ân mesellerinin insan hayatına dair dini, ahlâki ve ameli mesajlarını doğru okuyabilmek için Kur'ân'a yaklaşımın bütüncül bir çerçevede olması gereklilik arzetmektedir.

Bu alanda yapılan benzer çalışmalarda mesellerin, kapalı ve açık meseller şeklinde detaylandırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise farklı bir tasnif yapılmış olup ayetlerin tesbitinde muhteva açısından yapılan tasnif belirleyici rol üstlenmiştir. Tümdengelim metodu ve literatür taraması ile Kur'an meselleri incelenmiştir. Netice itibari ile bu çalışmada zikredilen maksat ve mesajlara ulaşılmıştır.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

MESEL, TEŞBİH ve TEMSİL

A. Mesel ve Kavramsal Çerçevesi

Kur'an meselleri Kur'an üslubunun bir parçasını oluşturmaktadır. Meseller irad edilerek muhataba iletilen mesajlara geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması bakımından "mesel" kelimesinin kavramsal çerçevesi çizilecektir. Daha sonra da teşbih ve temsil kavramları izah edilecektir.

1. Meselin Lügat Anlamı

" م ث ل" kelimesi, sözlükte "ayakta dikilmek, bulunduğu yerden ayrılmak, faziletli olmak, benzetme veya benzemek" olarak açıklanmaktadır. Ayrıca bir şeyin benzeri, sıfat, huccet, delil, hikaye, kıssa, ibret alınacak şey olarak izah edilmektedir. Kelimenin çoğulu "أمثال" formundagelmektedir. [1] Kur'ân-ı Kerîm de " م ث ل" ve türevleri 169 yerde geçmektedir.[2]

Aynı kökten farklı kelimeler türemiştir. Bunlardan; "müsul" sözü; "ayak üzere dikilip durmak" diye izah edilmektedir. "Mümessel" ise; bir başkası-

---

[1] Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sıhâh,* Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, II/1351; Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, Dâru'l-Beyrut, Beyrut, 1992, s. 581; Muhammed bin Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Kamusü'l-Muhit*, Dâru'l-Fikr, 2003 s. 951.

[2] Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemül'l-Müfehres li Elfazüi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1986, s. 659.

nın misali üzerine musavver, biçimlendirilmiş, tasvir edilmiş[3], "temsil"; tasvir, "timsal" ise belirli bir şekil verilmiş tasvir edilmiş, şekillendirilmiş, belirli bir şekil verilmiş şeyin adı[4] olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı kökten gelen "misl" ile "mesel" arasında belli bir farkın olduğunu söyleyenler olmuştur. Ebu Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) 'ye göre misl tıpkı misleyn lafzında olduğu gibi, iki şeyin birbirine denk olması demektir. Mesel ise Ra'd 13/35, Cum'a 62/5 ve daha birçok ayette olduğu gibi nitelik anlamına gelir.[5] Zerkeşî (ö. 794/1392) de mislin, bir şeyin diğer bir şeye bütün mahiyetiyle eşit, meselin ise bir şeyin başka bir şeye mahiyetinin dışında bir kısım sıfatlardadenk olması olduğunu söylemektedir.[6] İbn Manzûr (ö. 711/1311) ise bu iki kelimenin aynı manaya geldiğini ifade etmektedir.[7]

2. Meselin Istılahi Anlamı

Mesel, misl ve mesil; lafız ve mana bakımından; şebeh, şibh ve şebih gibidir. Edebiyatta mesel ise; insanlar arasında nakledilip dolaşan ve kendisiyle, hakkında nakil yapılanın hali, kendisi için söylenenin haline benzetmek kastedilen yaygın sözdür.[8]

---

[3] Muhammed Ragıp el-İsfehânî, *el-Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (Çev. Yusuf Türker), Pınar Yayınları İstanbul 2010 s. 1360-1361.

[4] Halil bin Ahmed el Ferâhidî, *Kitabu'l-Ayn*, Müessesetü'l-Alemli-l Matbuat, Beyrut 1988, VIII/228-229.

[5] Ebu Hilâl el-Hasen b. Abdillah el-Askerî, *el-Farûku'l- Lugaviyye,* nşr. Muhammed Basil Uyûn es-Suud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 2000, s. 54.

[6] Bedreddin Muhammed bin Abdullah ez- Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Tahkik Muhammed Ebu'l Fadl Dimyati, Dâru'l-Hadis, 2006, s. 328-329.

[7] Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Sadr, Beyrut 1994, XI/611.

[8] Mennâ Halil el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, Mektebetü-Vehbe, Kahire 1995, s. 275.

Mesel, Arapların kelamında misl/eş ve nazîr/benzer manasındadır. Buradan hareketle halk arasında yayılan ve mevridi denilen ilk hadiseler madrıbı denilen son duruma benzetilen sözlere mesel denilmiştir. [9]

Terim olarak ise: "Bir şeye benzetilip onun gibi olan, kendisiyle misal getirilen şey"[10] anlamlarına gelen mesel; Arap edebiyatında kullanımına çokça rastlanan bir edebi üsluptur. Anlatılmak istenen ifadelerin, verilmek istenen mesajların, muhatabın zihninde daha kalıcı bir yer bırakması için tercih edilen bu yöntem, Kur'ân-ı Kerîm'de gerek açık olarak gerekse de kapalı olarak sıkça kullanılmıştır.

Maturidi (ö. 333/944) 'ye göre ise genel olarak mesel; "beyan" anlamına gelmekte; dolayısıyla: bildirme, söyleme, anlatma, açıklama vb. anlamlar ihtiva etmektedir. Nitekim, taşıdığı bu anlamlara uygun olarak mesel; gizli, yani gaip olan şeylerin bilinen, açık ve tesbit edilmiş olan şeylerle açık hale gelmesini sağladığı gibi, karışık ve karmaşık olan şeylerinde açıklığa kavuşmasını ve belirgin hale gelmesini sağlamaktadır.[11]

Istılâhî olarak ise mesel şöyle izah edilmektedir. Mesel, atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki gözlem ve tecrübelerine dayalı düşüncelerini kalıp ifadeler ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm verecek şekilde yansıtan lafzı ve anlamı belirtilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla asli

---

[9] Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakîki't-Tenzil ve Uyunu'l Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil,* Dâru'l-Kütubü'l-İlmiyye, Beyrut 2003 I/72.

[10] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI/612.

[11] Hanifi Özcan, "Maturidi'ye Göre Kur'ân'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç Ve Önemi, D. E. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı IX, İzmir 1995, s. 111.

durumuna benzeyen halleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir.[12]

Meseller, anlamları gözle görülür hale getirirler. Mesellerin sözleri az, anlamları çok, konuşanın onları söylemesi kolay olduğu için, sözlerin en yükseği, en asili ve en şereflisidir.[13] Arap edebiyatında çokça başvurulan bu veciz ifadeler, Türkçe'de kullanılan atasözleri formunda gelmektedir. Aynı atasözlerimiz gibi orjinal formu korunmak sûretiyle kuşaktan kuşağa aktarılan mesellerle az lafla verilmek istenilen mesaja ulaşılmaktadır.

Mesel, tezkir (hatırlatma), va'z (nasihat), his, zecr (men etme), ibret gibi yönlerden gidilerek ahlâki bir netice çıkartmak için insanları tenbih ve teşvik etmektir. Kur'ândaki bu meseller, medih ve zem üzerine olduğu gibi sevap ve ikab, işin ehemmiyetini yüceltmek veya tahkir etmek, işin tahkiki veya ibtali üzerine olabilir.[14]

Üzerinde önemle durulması gereken bir konu vardır ki o da sözlüklerde karşımıza çıkan meselin manası ile Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan mesel ifadesinin bire bir aynı olmadığıdır. Kur'ân'ın kullandığı meselleri, eş ve benzer şeklindeki lügavi manalarına hamletmek doğru olmaz. Yine lügat kitaplarında zikredilen bilgilere hamletmek de uygun olmaz. Çünkü Kur'ân'ın meselleri, madribini/benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci halin, mevridine/ilkin hakkında söylendiği aslî haline benzetilmesi şeklinde kullanılmış sözler değildir. Aynı şekilde irad edilen bu meselleri beyan

---

[12] İsmail Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi "*mesel*" maddesi, Ankara 2004, XXIX /293-297, s. 293.

[13] Murat Kayacan, *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s. 135.

[14] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 174.

âlimlerinin kullandığı misallere hamletmemiz de doğu olmaz. Çünkü Kur'ân'ın meselleri, istiare ve kullanımı yaygın olan şeyler değildir.[15]

Kur'ân meselleri ile Arap edebiyatında yaygın bir kullanımı olan meselleri bu şekilde ayırt eden Mennâ el-Kattan (ö. 1999), ilâhî vahiyde yer verilen temsilî anlatımlara işaret ederken "Mesel, manayı, nefsi etkileyen özlü, güzel ve parlak bir sûret içinde ortaya koymaktır. Bu sûret, gerek teşbih gerekse mürsel bir kavl olsun farketmez[16] demektedir.

Meseller Arap edebiyatında beyan ve belâgatın vazgeçilmez bir parçası iken, Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ile de yeni bir form kazanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu ifade tarzı, Arap edebiyatında dahi hayranlık uyandırmaktadır. İcaz bakımından son derece güçlü fikirler yeri gelmiş bir kaç kelimeyle ifade edilerek muhatabın zihnine yerleştirilmiştir.

Fonetik açısından da, şehirlilerin ifadesindeki yumuşaklıktan olduğu kadar, bedevilerin anlatış tarzındaki sertlikten de uzak olan ilâhî kelam birinin yumuşaklığını diğerinin sertliğiyle hikmetli bir ölçüde birleştirerek meydana getirdiği ahenkli bir ses sayesinde, ancak zihinlerde tasavvur olunabilen bir ses armonisini gerçekleştirebilmektedir.[17]Gerek fonetik açıdan gerekse de belâgattaki kemaliyet açısından üzerinde çokça çalışılan ve Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunun bir parçası olan meseller, Kur 'ân ilimleri açısından da önem arz etmektedir.

---

[15] el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 276.
[16] el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 276.
[17] Abdullah Draz, Kur'ân'a Giriş, (Çev. Salih Akdemir) Otto Yayınları, Ankara 2012, s 98.

3. Darb-ı Mesel

Mesellerle birlikte zikredilmesi gereken diğer bir ifade şekli de darb-ı mesellerdir. "Darb" lügat itibariyle vurmak, dövmek, çarpmak, koymak, yapıştırmak demektir.[18] Darb- Mesel kök olarak; "kerpiç, tuğla bastı" ve "mühür, yüzük bastı" ifadelerinden alınmıştır.[19] Darabe kökünden kelimeler Kur'ân'da 58 yerde geçmektedir. Kur'ân'daki kullanımları; örnek vermek[20], yolculuğa çıkmak[21], çarpmak[22], vurmak[23], yüz çevirmek[24], salmak[25], isnat etmek[26], perde koymak[27], (duvar) örmek[28] olarak tasnif edilmiştir. Darabe kelimesi genellikle mesel/emsâl kelimesiyle birlikte kullanıldığında "örnek vermek"anlamına gelmektedir. Ancak Ra'd 13/17 ve Zuhruf 43/58 de geçen yadribu ve darabu fiilleri "örnek vermek" manasına gelse de mesel, misal ve emsâl kelimeleriyle birlikte kullanılmamaktadır.[29]

---

[18] el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 896.
[19] İbnKayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl'ü fi Kur'âni'l-Kerîm,* (Tahkik, Said Muhammed Nemr El-Hatip), Dâru'l-Marife, Beyrut 1981, s. 21.
[20] İbrahim 14/24; Bakara 2/26; Rad 13/17; İbrahim 15/25, 45; Nahl 16/74, 75, 76, 112; İsra 17/48; Kehf 18/32, 45; Hacc 22/73; Nûr24/35; Furkan 25/9, 39; Ankebut 29/43; Rum 30/28, 30, 58; Yasin 36/13, 78; Zümer 39/27, 29; Zuhruf 43/57; Muhammed 47/3; Haşr 59/21; Tahrim 66/ 10, 11.
[21] Nisa 4/101; Maide 5/106; Müzzemmil 73/20.
[22] Nur 24/31.
[23] Enfal 8/ 12, 50; Saffat 37/93.
[24] Zuhruf 43/5.
[25] Nur 24/31.
[26] Zuhruf 43/17.
[27] Kehf 18/11.
[28] Hadid 57/13.
[29] Mehmet Okuyan, *Kur'ân Sözlüğü,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 510-511 (Ayrıca darabe fiilinin diğer kullanımları ilgili detaylı bilgi için bkz Okuyan, Kur'ân Sözlüğü 510-515).

ez-Zemahşerî (ö. 538/1143), darb-ı mesele; "ders alınacak örnek üretmek ve göstermek" anlamını vermektedir.[30] Genel olarak darb-ı mesel, kelamın, bir durumu en münasip tarzda ifade edip, onun bütün güzellik veya çirkinliğini ortaya koyacak bir şekilde ifade edilmesi demektir. Bu mana, dirhemlerin üzerine özel bir işaret vurma anlamına gelen "darb-ı derâhim" sözünden alınmıştır. Sanki mesel darbeden kişi, dinleyicinin kulak kapısını çalmakta ve sözünün tesirini onun kalbine ulaştırmaktadır. Bir şeyi mücerret olarak tahkir etmek veya kötülemekle nefislerde tesir meydana gelmesi zordur. Ancak onu, tahkirliği örf haline gelmiş ve kendisinden son derece nefret edilen bir şeye benzetmekle, istenilen tesir meydana getirilebilir.[31]

"Darb-ı mesel" (ata sözü) deyimi, "mesel-i madrûb" yani "söylenegelmiş" meşhur mesel mânâsına kullanılırsa da aslında "mesel darb etmek" yani meseli yerinde kullanmak ve tatbik etmek, yerine göre "iyice yapıştırmak" demektir ki, yeniden bir mesel koymak ve inşâ etmek değildir. Temsil ise geneldir. Fakat Kur'ân'daki meseller, genel olarak bağımsız bir şekilde kurulmuş temsiller olduğu halde, aynı şekilde tatbik de edilmiş olması itibariyle "darb" olarak tabir olunmuştur.[32]

Bir meseli varit olduğu asli hale benzeyen yeni durum için söylemeye ve kullanmaya "darb-ı mesel" dendiği gibi açıklama ve pekiştirme amacıyla söz arasında mesel ve vecize zikretmeye de "irsal-i mesel" adı verilir.[33] Darb-ı mesellerin iradından gözetilen maksatlar ise genel olarak şöyle izah edilmektedir:

---

[30] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* I/117.

[31] Ömer Çelik, *Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'ân'da İnsan,* Akademi Yayınları, İstanbul 2010, s. 26

[32] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Yayınları, İstanbul trs, I/243.

[33] Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi "*mesel*" maddesi, XXIX /293.

Darb-mesellerle hakkında mesel verilen konu muhatabın zihnine yaklaştırılır. Çünkü muhatap ya ondan tamamen cahildir veya onun hakkında bilmediği bir şey vardır yahut da özet bir takım malumatın dışında meselenin esas künhünden habersizdir. Kur'ân'ın irad ettiği mesel, bu cehalet ve kapalılığı tamamen gidermekte, insanı şüphe ve aşırı hayalden kurtararak iman ve teslimiyete sevk etmektedir.[34] Darb-ı meseller bizzat kendisi için değil, fakat bir ibretin ortaya konması ve mesel ile kanıtlanmak istenen iddianın doğruluğunun delillendirilmesi için verilmektedir.[35] Görüldüğü üzere gerek mesel, gerek darb-ı mesel veya irsal-ı mesel olarak adlandırılan bu beyanlar insanları hidayete sevkeden ilâhî kelamın kullandığı örnek vererek anlatma yollarından biridir.

4. Mesel ve Türevlerinin Kur'ân'daki Kullanımları

Kur'ân-ı Kerîm'de mesel kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak *Kamusü'l - Kur'ân'da kelimenin* genel olarak dört manada kullanıldığı bildirilmektedir. Ayetlerin geçtiği yerlere göre sünen[36], ibret[37], sıfat[38], azap[39] manalarına gelmektedir.[40]

Vücuhu'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eserde ise beş mana zikredilmekte; bunlar sıfat[41], benzerlik[42], azap[43], ibret[44], benzetme[45] olarak açıklanmaktadır.[46]

---

[34] Çelik, *Kur'ân'da İnsan*, s. 30.

[35] Muhammed Abid Cabirî, *Kur'ân'a Giriş*, Çev. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul 2013, s. 294.

[36] Bakara 2/214; Nûr24/34; Zuhruf 43/8.

[37] Zuhruf 43/56, 59.

[38] Fetih 48/29; Ankebut 29/43; Haşr 59/21; Muhammed 47/15.

[39] İbrahim14/45; Furkan 25/39.

[40] el-Hüseyin b. Muhammed ed-Demegânî, *Kamusu'l-Kur'ân,* Daru'l-ilmli'l-Melayin, Beyrut 1983, s. 428-429.

[41] Bakara 2/17; Ra'd 13/35.

Mehmet Okuyan *Kur'ân Sözlüğü* adlı eserinde daha farklı bir sınıflandırma yapmaktadır. Okuyan'a göre mesel ve türevleri dört farklı manaya gelmektedir. Bunlar:

a) تَمَثَّلَ: Görünmek

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَاباً فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِياً

"Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü."[47] Kur'ân da sadece burada geçen temessele fiili "görünmek, "anlamında. Cebrail'e nisbet edilmektedir.[48]

b) أَمْثَلُهُمْ: Akıllı, olgun

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْماً

"Aralarında konuştukları konuyu biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman: "Bir günden fazla kalmadınız" der".[49]Burada geçen "emsel" kelimesi "en akıllı, en olgun"demektir.[50]

c) التَّمَاثِيلُ: Heykeller

اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ

---

42 Bakara 2/214; Nûr24/34; Zuhruf 43/8.
43 Furkan 25/39.
44 Zuhruf 43/56, 59.
45 Yasin 36/13; Ankebut 29/43; Fetih 48/29.
46 Ebi Abdurrahman İsmail b. Ahmed Darir hayri el Nisaburi, *Vucuhu'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Daru'l-siga, Dimeşk 1995, s. 301.
47 Meryem 19 /17.
48 Mehmet Okuyan, *Kur'ân Sözlüğü,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 757.
49 Taha 20/104.
50 Okuyan, *Kur'ân Sözlüğü*, s. 757.

"O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti.

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَارٖيبَ وَتَمَاثٖيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍۜ اِعْمَلُٓوا اٰلَ دَاوُ۫دَ شُكْراًۜ وَقَلٖيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

"Onlar Süleyman\a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır![51]

Bu iki ayetteki "temasil" kelimeleri "heykeller"manasına gelmektedir.[52]

d) مَثَل: Örnek

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراًۚ فَلَمَّا اَضَٓاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فٖي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler."[53]

Yukarıda kullanımından sadece bir örnek verdiğimiz "mesel" kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 69 kez kullanılmaktadır. Örnek, misal anlamında kullanılan "Misl" kelimesi ise 73 kez geçmektedir.

Müsla [54] kelimesi bir kez kullanılmıştır. Misley [55] kelimeleri "iki örnek"manasında kullanılmaktadır. 19 kez geçen Emsâl /el-Emsâl ve bir kez geçen el-mesulat [56] kelimeleri "örnekler" anlamındadır.[57]

---

[51] Sebe 34/13.
[52] Okuyan, *Kur'ân Sözlüğü*, s. 757.
[53] Bakara 2/17.
[54] Taha 20/63.
[55] Âl'i İmran 3/13; 165.
[56] Ra'd 13/ 6.

5. Meselin Önemi

Meseller, muhataba, okuduğunu doğru olarak anlayıp, verilen mesajlardan ibret almayı öğütlemektedir.

Ebu Hureyre (ö. 57/678), Rasûlullâh'ın şöyle dediğini rivayet eder: "*Kur'ân şu beş esas üzerine nazil olmuştur: Helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsâl. Helalleri işleyin, haramlardan sakının, muhkeme tabi olun, müteşabihe iman edin, emsâlden ise ibret alın.*"[58]

Meseller, fiillerin ölçüleri olarak izah edilmiş; temsil getiren, sanatını ölçülü yapan sanatkara benzetilmiştir. Terzinin elbise dikeceği kimsenin ölçülerini aldıktan sonra kumaşı kesmesi, elbiseyi bu ölçülere göre dikmesi bunun gibidir. Her şeyin bir kalıbı vardır. Sözün kalıbı ve ölçüsü mesellerdir.[59]

İbrâhîm en-Naz□z□âm (ö. 231/845) 'a göre: "Meselde başka sözlerde olmayan dört özellik bir arada bulunur. Bunlar icazı lafz, isabeti mana, hüsnü teşbîh ve kinâyedir. İşte bunlar belâğatın son noktasıdır."[60]

Meseller, manaları müşahhaslaştırırlar. Bu ise manaların beş duyu yardımı ile zihne yerleşmesini sağlar. Mesellerin gayesi, görünmeyeni

---

[57] Okuyan, *Kur'ân Sözlüğü*, s. 757.

[58] (Hadisin tamamı için bkz. Ebu Bekr el-Beyhaki, *Şuabül-İma*n, Tahkik, Muhtar Ahmet en. Nedvi, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, I-14, II/467 2095. Hadis) (Ancak bu hadisin başında "*Kur'ân'ı İğrab edin. Garip kelimelerini araştırın. Çünkü garip kelimelerde miras taksimi ve cezalar gibi detaylar vardır*"şeklinde bir ilave vardır. Suyutî'de verilen kısmı hadisin ortasından sonuna kadar olan kısımdır. Celaleddin Abdurrahman ibn Ebu bekr Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Takdim ve Ta'lik, Mustafa Dib el-Buğa), Daru'l -İbn Kesir, Beyrut 2002, Beşinci Baskı, II/1041

[59] Bilal Deliser, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü,* Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, s. 146; bkz. ez-Zerkeşî, *el-Burhan*, s. 327.

[60] İbn Kayyim el Cevziyye, *el-Emsâl'ü fi Kur'âni'l-Kerîm,* s. 22.

görünene, bilinmeyeni bilinene benzetmektir. Kur'ân'daki darbı mesellerin, medh, zem, sevab, azab, bir şeyin tazim ve tahkiri, bir şeyin ortaya konması veya iptali gibi birbirinden farklı gayeler için verilir. Yüce Allah "*Size benzetmeler yapıp anlatmıştık*"[61] ayetiyle, bize bir çok fayda sağlayan mesellerle lütufta bulunmuş olduğunu anlatmaktadır.[62]

Emsâl, gizli anlamı keşfetmek, tasavvur olunan anlamı müşahhas hale getirmek için yapılır.[63] Emsâlü'l- Kur'ân, insanların Kur'ân'daki anlamları açığa çıkarabilmeleri için gereklidir. Mesellere eğilmekle değişik anlamları keşfetme şansı elde edilmiş olur. [64]

İmam'ı Şafi (ö. 204/820) *Emsâlü'l-Kur'ân'ı* müctehidin bilmesi gereken ilimlerden saymıştır.[65]Abduh (ö. 1905) Kur'ân-ı Kerîm'deki meselin önemini şu sözlerle izah etmektedir. "Kur'ân-ı Kerîm misal verme fiili olarak 'darb' sözcüğünü seçmiştir. Çünkü misal karşıdaki kişide bir etki bırakmak ve nefsinde bir infial ve duygusal canlanma heyecanı uyandırılmak istendiğinde getirilir. Misal darb eden kimse; bununla sözünü dinleyen kimsenin kulağına adeta vurmakta ve buradan sözünün etkisini onun kalbine geçirmekte ve nefsinin derinliklerine iletmektedir.[66]Lafız, mana, ahenk itibariyle kusursuz ve Belâgat yönüyle de mucize olan Kur'ân' ın bu özelliği temsillerde de açıkça görülmektedir.[67]

---

[61] İbrahim 14/45.
[62] Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân,* II/1041.
[63] Deliser, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, s. 147; bkz. ez-Zemahşerî, *el-El-Keşşâf*I/79.
[64]ez-Zerkeşî, *el-Burhan,* s. 326-327.
[65]Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân,* II/1041.
[66]Abduh, *Tefsîru'l-Menâr,* (Tahkik, İbrahim Şemseddin), Dâru'l-Kütüb'ül- İlmiyye, Beyrut 2005, I/141.
[67] Hatice Görmez, *Kur'ân-ı Kerîm'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Tergib ve Terhib,* Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, s. 45.

Muhatabın zihin dünyasında "mesellerle" oluşan etkiyi tarif eden Er-Râzi (ö. 606/1210), *Mefatihül -Gayb* adlı tefsirinde şu ifadelere yer vermektedir:

"Hiçbir benzetme yapmaksızın küfürden nefret ettirmenin akıllarda uyandıracağı çirkinlik, küfrü zulmete, yani karanlığa benzeterek akıllarda uyandırılacak olan çirkinlik kadar kuvvetli olamaz. Herhangi bir zayıflığını haber verip, onun bu zayıflığını örümcek ağına benzeterek bildirmek; onun zayıflığını herhangi bir şeye benzetmeksizin bildirmekten daha beliğ ve müessirdir. İşte bu sebepten dolayı Cenab-ı Hak, her şeyi apaçık anlatan kitabında ve diğer kitaplarında çokça mesel irad etmiştir. [68] Nitekim O; "işte biz bu meselleri insanlara getiriyoruz" buyurmuştur."[69]

5.1. Emsâlü'l- Kur'ân ve Kur'ân İlimleri Arasında Yeri

Emsâlü'l- Kur'ân'dan kasıt; "irsal-i mesel" olarak da anılan Kur'ân meselleri, Kur'ân'ın darb-ı meselleri, temsilleridir. Bunlardan çeşitli şekillerde istifade edilmektedir: "Tezkir (Hatırlatma), va'z (nasihat), zecr (men etme), his, ibret gibi yönlerden ahlâki neticeler çıkarılmaktadır. Ayrıca Kur'ân'daki meseller medih (övgü) ve zem (yergi) üzerine olduğu gibi sevap ve ikab (ceza), işin önemini vurgulama, tebcil (yüceltme) ya da tahkir etme (aşağılama) şeklinde olabilir".[70]

Kur'ân-ı Kerîm'de getirilen meseller, gizli olanı açık olana, görünürde olmayanı görünürde bulunana benzetmektir. Böylece muhatap o şeyin mahiyetine daha sağlam bir şekilde vakıf olur ve hisler akıla mutabık olur. İman etmeye teşvik veya küfürden nefret ettirme, darb-ı mesel getirmek sû-

---

[68]Fahruddin er-Râzi, *Mefâtîhü'l- Gayb,* Huzur Yayınları, İstanbul 2013, II/63
[69]Ankebut 29/ 43.
[70] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* İfav yayınları, İstanbul 2014 s. 57.

retiyle yapıldığında kalblerde meydana getireceği tesir bakımından daha etkili olacaktır.[71]

İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), Emsâlü'l- Kur'ân hakkında şöyle demektedir: "Bir şeyi bir şeye, hükmünde benzetmek, makulü mahsusa veya iki mahsustan birini diğerine yaklaştırmak ve ikisinden birini diğer ile muteber saymaktır".[72]

Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması için pek çok çalışmalar yapılmıştır. Kur'ân ilimlerinin bizzat kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm, kuşatıcılığı ve kapsayıcılığı ile pek çok ilim dalının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kur'ân ilimleri, Kur'ân'ı anlama süreci ve süreç içerisinde oluşan ilkelerden oluşmaktadır.[73] Ulûmu'l-Kur'ân'ın terim olarak karşılığı ise; "nazil oluşu, bir araya getirilmesi, yazılması, okunması, tefsiri, i'cazı, nasihi, mensuhu ve kendisine yönelik itirazların çürütülmesi, vb. açılardan Kur'ân'la ilgili olan ilmi disiplinler" şeklinde ifade edilmektedir.[74]Kur'ân ilimleri alanında yapılan çalışmalardan Emsâlü'l-Kur'ân'a dair yapılan çalışmalar altıncı asırdan sonraya yerleştirilmektedir.[75]

Bu alanda yapılan çalışmalardan özellikle Zerkeşî'nin (ö. 794/1391) "*el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*"adlı eseri ile Suyutî'nin (ö. 911/1505) "*el-itkan fi Ulumi'l-Kur'ân*" adlı eserleri Kur'ân ilimleri alanında daha sonra yapılan çalışmalara temel teşkil etmiştir.

---

[71] er-Râzi, *Mefâtîhü'l- Gayb,* II/53.
[72] İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâlü fi Kur'âni'l -Kerîm,* s. 19.
[73] Deliser, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, s. 211.
[74] Muhammed Abdülazim ez-Zürkani, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân*, (çev. Halil Aldemir), Beka Yayıncılık, İstanbul 2015, I/57.
[75] Suphi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, (Çev. SaidŞimşek) Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 127.

Zerkeşî bu eserinde Kur'ân mesellerine müstakil bir yer ayırmıştır. Burada "beyan"ı islâm dininin özelliklerinden görürken, "mesel"i de "beyana en yardımcı unsur" olarak ifade etmiştir.[76] Zerkeşî, burada Emsâlü'l- Kur'ân ile ilgili çalışma yapan isim olarak Hüseyin b. Fazl (ö. 282/895) [77]'dan bahsetmektedir.

Suyutî ise *el itkan fi Ulumi'l-Kur'ân* adlı eserinde, el-Burhan'dan ve Maverdi'nin (ö. 450/1058) "*Emsâlü'l- Kur'ân*" adlı eserinin mukaddimesine atıfta bulunarak konuyu izah etmektedir. Burada Maverdî' den naklettiği "temsilsiz mesel, gemsiz ata ve yularsız deveye benzemektedir" örneği ile konuya dikkat çeken Suyutî, insanların mesellere gereken önemi vermediği için gaflette olduğunu ifade etmektedir.[78]

Eserlerinde özel bir bölüm ayıran bu isimlerin yanı sıra Emsâlü'l-Kur'ân konusunda müstakil eserler yazanlar da olmuştur.

-Huseyn b. Fazl el-Becelî, *el-Emsâlu'l-Kâmine fi'l- K□ur'âni'l-Kerîm,*

(Tahkik : Ali Huseyn el-Bevvab) Riyad, 1412/1992

-Hakîm et-Tirmîzî, *el-Emsâl mine'l Kitâb ve's Sünne, (*Tahkik, Mustafâ

Abdülkadir Ata) Beyrut, 1409/ 1989

-Mâverdî, *Emsâlu'l -Kur'ân* Yazma nüshası Bursa Eski Yazma ve Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır.

-İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl fi'l Kur'âni'l-Kerîm, (*Tahkik, Said Muhammed Nemr el-Hatib) Beyrut, 1403/1983

---

[76] ez- Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 326.

[77] İşaret edilen kişinin çalıştığı eser: Hüseyin bin Fadl, *el-Emsâl'ü Kâmine fi Kur'ân'i Kerîm*, (Tahkik Ali Hüseyin Bevvab) Mektebet'ül Tevbe, Riyad 1992.

[78] Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, II/1041.

-Muhammed Rafet Said, *Delâlâtu'l Emsâl fi'l Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1988

-Abdurrahman Hasan Habbenneka el-Meydâni, *Emsâlu'l Kur'ân ve Suverun min edebihi'r Refi*, Dımeşk, 1992

-Muhammed Bekir İsmaîl, *el-Emsâlu'l Kurâniyye*, Kahire 1986

-Muhammed Abdurrahim, *el-Emsâl fi'l Kur'âni'l- Kerîm,* Beyrut, 2003

-Muhammed Cabir el Feyyaz, *el-Emsâl fi'l Kur'âni'l- Kerîm,* Bağdad 1988

Bu alanda yapılan lisansüstü çalışmalar ise ulaşabildiğimiz kadarı ile;

-Ahmet Bulut, *Arap Dili ve Edebiyatında Emsâ*l, İstanbul Ünv. Doktora Tezi1984

-Hasan Keskin, *Emsâlu'l Kur'ân*, Marmara Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, 1986

-Yusuf Yurt, *Kur'ân Meselleri,* Selçuk Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, 1991Veli Ulutürk, Kur'ânda Temsîlî Anlatım, Emsâlu'l-Kur'ân, İstanbul, 1995

- İdris Pullu, *Arap Dili ve Edebiyatında Meseller,* Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri, Selçuk Ünv. Sosyal Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, 2007

- Hakan Sevim, *Kur'ân'da Kâfirlerle ilgili Teşbih ve Temsiller,* Necmettin Erbakan Ünv. Sosyal bilimler Enst.Yüksek Lisans Tezi, 2015

5.2. Mesellerin Kıssa ve Hikmetle İlişkisi

İnsanların ibret almaları ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla, çoğunlukla zaman ve mekandan soyutlanmış, geçmiş peygamberler ve ka-

vimleri ile veye geçmiş toplumlarla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan olaylara kıssa denir.[79] Sözlükte "anlatmak, haber vermek, nakletmek, kesip kırpmak, takip etmek, iz sürmek "manalarına gelen[80] kıssa; ıstılahî manada Kur'ân'ın geçmiş Peygamberler, toplumlar ve mazide gerçekleşen olaylarla ilgili bildirimlerini ifade etmektedir.[81]

Mesel de "kıssa, hikaye, destan" anlamında olmakla birlikte darbı mesellerde geçen kıssalar, bir hususu örneklendirerek çarpıcı ve etkili bir biçimde dile getirmek amacıyla genelde temsili ve farazî nitelikte bulunur; tarihi gerçeklik ifade eden birer hadise ve hikaye olmaları şart değildir. Kur'ân'daki kıssalarla emsâli birbirinden ayıran en önemli nokta budur.[82] Kıssa, olmuş veya olması mümkün (gelecekte mesela âhirette olacak olan) olayları dile getirir. Buna karşılık 'mesel'de böyle bir şart yoktur. Mesel olmamış veya olması da adeten mümkün olmayanı dile getirebilir. Kur'ân ile bağlantılı olarak, her kıssanın bir mesel olduğu, ancak her meselin bir kıssa olmadığı söylenebilir. Buna misal olarak Bakara sûresi 17-20 ayetlerini verebiliriz.[83]

Kur'ân kıssalarının hedefi ibret sunmak ve darb-ı mesel olduğuna göre[84] kıssalar, mesellerle; mesaj ve maksat yönünden ortak bir paydada birleşmektedir. Kıssada münasip düştükçe muhatabı intibaha getiren, onu yönlendiren bir ibare ile Kur'ân'ın temel prensiplerinden biri sunulur.

---

[79] Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, istanbul 2o15. s. 73.

[80] el Ferâhidi, *Kitabu'l- Ayn*, V/11; el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 1210.

[81] el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 311.

[82] İdris Şengül, " *Kıssa*" maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2002, XXV/499.

[83] Tahsin Görgün, *Kur'ân Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine, Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri* (IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu), 17-18 Ocak 1998, 1998, s. 30.

[84] Cabirî, *Kur'ân'a Giriş*, s. 296.

Böylece okuyucu kıssadaki olay ve sahnelere kendini kaptırıp, bütün dikkatini tamamen olayın akışına vermez; kıssa ile verilen mesajdan da nasibini alır. Mesela, Yusuf sûresinin hemen girişinde Kur'ân'ın hakkaniyetine işaret edilmekte sonra kıssaya geçilmekte, yeri geldikçe de asıl mesajlar sunulmaktadır.[85] Anlatımın öncelikli hedefi kıssada geçen olaylar değil, olaylardan çıkarılacak derslerdir.[86] Her bir kıssa ile ne demek istenildiği, vurgulanan temel unsurun, odak konunun ne olduğu üzerinde bir bütünlük içerisinde durulması, kıssaların amaca uygun bir şekilde anlaşılmasına vesile olacaktır.[87] Kıssalar ve meseller Kur'ân'ın nüzûl maksatlarına hizmet eden[88] birer yol göstericilerdir.

Arap dilinde hikmet ise "hüküm vermek, yargıda bulunmak" manalarına gelir. Kelime "hükm" mastarından türemiştir. Çoğulu ise "hikem" formunda gelmektedir. Kur'ân'da kitab, mülk, mev'iza, hayr ve ayet gibi kelimelerle yirmi yerde geçen hikmet; ilgili ayetlerde öğüt/mevize, nübüvvet, anlayış/kavrayış, Kur'ân tefsiri ve Kur'ân olmak üzere beş farklı manada kullanılmaktadır.[89]

Hikmetle mesel arasında veciz olması açısından benzerlik olduğu gibi; içinde teşbih unsuru taşımaması gibi farklılıklar da mevcuttur. Hikmetin esası mana doğruluğu; meselin esası teşbihtir.[90]

Genelde meselde; kısa ve özlü olma, ibret içerme, iğneleyici ya da alaylı olma, yaygın veya folklorik olma gibi özellikler görülür. Bu özelliklerin bir

---

[85] Muhammed Çelik, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti,* Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 330-331.
[86] Cabirî, *Kur'ân'a Giriş*, s. 399.
[87] Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, s. 143.
[88] Çelik, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, s. 333.
[89] ed-Demegânî, *Kamusu'l-Kur'ân,* s. 141-142.
[90] Mustafa Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016, s. 52.

kısmı hikmette aranır, bazıları ise aranmaz. Mesela iğneleyici olma mesel için gereklidir; ama hikmet için gereksizdir. Bu özellik meselin hayatı eleştiren veya hayatın herhangi bir yanını alaya alan nüktedan tarafıdır. Bu, aynı zamanda meselin kolayca akılda kalmasını ve etkileyici olmasını sağlayan; yaygınlaşmasına, yayılmasına zemin hazırlayan şeydir. Halka mal olma şartı mesel için zorunludur; ama hikmette böyle bir şey gerekli değildir. Bir sözün mesel olabilmesi için toplumun damgasını taşıması gerekir.[91]

Hikmeti meselden ayıran diğer bir özellik de onun soyut karakteridir. Hikmet, mesel gibi hissi idrake dayalı bir özel hayat tecrübesini yansıtmaz. Hikmet daha ziyade fikri soyutlamanın ürünü olarak akli bir ilkeye yönelir. Ancak kaynağı ve tarzı farklı da olsa hikmet ve meselin temel unsurları aynı olup benzer gayelere yöneliktir. Mesel soyutlanmaya tabi tutulunca bir tür hikmete, hikmet yaygınlaşınca anonim mesele dönüşmüş olur. Bu yüzden eski müellifler hikmeti, emsâl kitapları arasına koymuşlardır.[92]

Nasıl ki yukarda her kıssanın bir mesel olduğu ama her meselin bir kıssa olmadığı ifade ediliyorsa, aynı şekilde her meselin bir hikmet olduğu ama her hikmetin bir mesel olmadığı da zikredilebilir. Buna göre hikmet; daha kapsamlı bir edebi tür iken mesel, teşbihe dayalı hikmetin bir türüdür.

6. Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılan Mesel Çeşitleri

Arap edebiyatında yapıları göz önünde bulundurularak meseller; sair, kıyasi ve hurafi mesel olarak üçe ayrılmıştır. Sair meseller yaygın ve veciz olan, Türkçede atasözü karşılığında kullanılanlardır. Kıyasi meseller Kur'ân'a ve hadisler'e özgü emsâl üsluplarından olup soyut kavramları tas-

---

91 Ahmed Emin, Zehra Özli, *Arap Edebiyatında Meseller,* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, sayı: 26, s. 219-223, s. 219.

92 Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti*, s. 52.

vir, teşbih ve temsil yoluyla açıklayan, fikir derinliğine sahip bulunan uzun tasvir ifadeleridir. "Meselü, ke-meselü, keenne, kema" gibi teşbih edatları içerir. Hurafi meseller ise çoğunlukla hayvanlar olmak üzere insanların dışındaki varlıkların dilinden anlatım yapan küçük sembolik hikayelerdir.[93]

Görüldüğü üzere Kur'ân meselleri Arap edebiyatındaki kıyasi meseller grubunda zikredilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan mesellerle ilgili olarak farklı gruplandırmalar yapılmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye meselleri yapıları bakımından sair, kıyasi ve hurafi olarak üçe ayırmıştır.[94]

Zerkeşî, meselleri, açık ve gizli meseller olarak iki grupta değerlendirmiştir. Zerkeşî, açık mesele "*Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez"*[95]ayetini örnek olarak vermektedir. Gizli mesele örnek olarak ise "*Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.*[96]*ayetini vermektedir*.[97]

Suyutî, meselleri zahir ve kamin olmak üzere ikiye ayırmıştır. Zahir yani açık olan mesellere örnek olarak *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık*

---

[93] Durmuş, "*mesel*"maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi XXIX/296; Durmuş'un bu izahı el-Cevziyye, el-*Emsâl'ü fi Kur'âni'l-Kerîm,* s. 20'den naklettiği görülmektedir.
[94] İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl'ü fi Kur'âni'l-Kerîm*, s. 20.
[95] Cuma 62/5.
[96] A'râf 7/58.
[97] ez- Zerkeşî, *el Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 328.

hiçbir şeyi) görmezler"[98]*ayetini* verdikten sonra kamin meselleri Maverdi' den nakletmek sûretiyle izah etmektedir.[99]

Mennâ el-Kattân meselleri; Emsâli musarraha, Emsâl-i Kâmine ve mürsel meseller olarak üçe ayırmaktadır[100].

Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise; M. Tayyip Okiç, tefsir usulü ile ilgili çalışmasında, Kur'ân-ı Kerîm'deki mesellerin iki türlü olduğunu bunların; Sarih ve zahir olan ve kamin yani imalı olanlar olduğunu söylemektedir.[101] Sarih mesele örnek olarak "*O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir."*[102]

Kamin mesele örnek olarak da Zerkeşî' nin de örnek olarak gösterdiği "*Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz."* [103] ayetini zikretmektedir.

Kur'ân'dan irad edilen meselleri; yani kıyasi meselleri kendi içinde vasfi[104] ve kısasi[105] olmak üzere ikiye ayıranlar da olmuştur. Bu sınıflandırmada hal bildiren hali meseller, vasfi [106] grubunda mütalaa edilmiştir.[107]

---

[98] Bakara 2/17.
[99] Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân,* II/1045.
[100] el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân, s.* 277.
[101] M. Tayyip Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri,* Nun Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 124.
[102] Ra'd 13/17.
[103] A'râf 7/58.
[104] Nûr 24/35.
[105] Yasin 36/13-17; 32 ye kadar devam eder.

Kur'ân'daki meselleri zahir ve kamin meseller olarak ikiye ayıranlardan zahir meselleri, mucez ve kıyasi meseller olarak gruplandıranlar olmuştur. Bu sınıflandırmalarda kamin mesellerin Hüseyin b. Fazl'dan nakledildiği görülmektedir.[108]

6.1. Açık Meseller (Emsâl-i Musarraha)

Kendisinde mesel lafzı açıkça zikredilen veya teşbihe delalet eden mesellerdir. Bunlara Kur'ân'da çokça rastlanmaktadır.[109] Münafıkların durumunun ateş yakan veya yağmura tutulan kimseye kimseye benzetilmesi,[110] Hakkın ve batılın misali[111]gibi…

İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emsâl'ü fi Kur'âni'l Kerîm* adlı eserinde kıyasimesellerden olarak zikrettiği darb-ı meselleri, kırküç açık meselle anlatmaktadır.[112]

6.2. Kapalı Meseller (Emsâl-i Kâmine)

Temsil lafzı açıkça belirtilmemiş, kapalı olan mesellerdir. Fakat bunlar icaz bakımından güzel manalara delalet ederler.[113] Aşağıda verdiğimiz örnekler, Suyutî'nin *el-İtkan'* adlı eserinde yer verdiği örneklerdir.[114] Daha son-

---

106 Bakara 2/17-20.

107 Ahmet Bulut, *Emsâlü'l-Kur'ân,* Uludağ Ünv. İlahiyat Fakültesi, Sayı, 3, Cilt: 3, Yıl 3, 1991 41-49 s. 41-42

108 Veysel Güllüce, *Kamin Mesellerin Değerlendirilmesi-İbn Fazl Örneğinde,* Atatürk Üniversitesi Ilâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 25, Erzurum 2006 s. 95-128.

109 el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân,* s. 277.

110 Bakara 2/17-19.

111 Ra'd 13/17.

112 İbn Kayyim el-Cevziyye, *el'Emsâl'ü fi Kur'âni'l-Kerîm*, s. 57-59.

113 Bakara 2/68; Furkan 25/67; İsra 17/29; Nuh 71/27.

114 Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l Kur'ân*, II/1045.

ra yapılan çalışmalarda da referans olarak aynı eser gösterilmektedir.[115]Verilen misallerden bazıları şunlardır:

1- "İşlerin hayırlısı, orta olandır" sözleri anlamındaki ayetler;

a) Boğazlanması istenen inek ile ilgili ayet; *"O ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek"*[116]

b) Nafaka ile ilgili ayet; *"Harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar"*[117]

c) Namaz ile ilgili ayet; *"Namazında yüksek sesle okuma, onda sesini fazla da kısma; ikisi arası bir yol tut"*[118]

d) İnfak ile ilgili ayet; *"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma"*[119]

2-Arabların; "duyulan görülen gibi değildir*"sözleri manasına gelen ayet; " İnanmadın mı dedi. İbrahim: Hayır!İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için dedi."*[120]

3-"Ne ekersen onu biçersin" sözü anlamına gelen ayet; " *Kötülük yapan cezasını çeker"*[121]

4-"Mü'min bir delikten iki kez sokulmaz" manasındaki ayet; "*Yakup dedi ki: Daha önce kardeşi hakkında size ne kadar güvendiysem bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim"*

---

[115]el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 279.
[116] Bakara 2/68.
[117]Furkan 25/ 67.
[118] İsra 17/ 110.
[119] İsra 17/ 29.
[120] Bakara 2/ 260.
[121] Nisa 4/123.

5-"Canın yanarsa anlarsın" manasındaki ayet; "*Azabı gördükleri zaman asıl kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir*"[122]

6-"Zalime yardım eden zulme uğrar" anlamındaki ayet; "*Onun hakkında şöyle yazılmıştır. O kendini dost edinen kimseyi saptırır ve alevli azaba götürür*"[123]

7-"Yılandan ancak yılan doğar" anlamındaki ayet*;* " *Yalnızca ahlâksız, nankör doğururlar*"[124]

8-"Yerin kulağı var" anlamındaki ayet; "*…İçinizde onlara kulak verenler vardır..*"[125]

9-"Harekette bereket vardır"anlamındaki ayet; "*Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur*"[126]

10-"Kişi bilmediğinin düşmanıdır"anlamındaki ayet; *"Hayır, bilgisini kavrayamadıkları bir şeyi yalanladılar"*[127]

11-"İyilik yaptığın kimsenin şerrinden sakın" anlamındaki ayet*; "Sırf Allah ve Rasulü, Allah'ın lütfuyla kendilerini zengin etti diye öç almaya kalkıştılar"*[128]

12-"Helal azı, haram çoğu getirir" "*çünkü cumartesi yaptıkları gün balıklar onlara akın akın gelirdi. Cumartesi yapmadıkları gün balıklar gelmezdi*"[129]

---

[122]Furkan 25/ 42.
[123] Hac 22/4.
[124] Nuh 71/27.
[125] Tevbe 9/47.
[126] Nisa 4/100.
[127] Yunus 10/39.
[128] Tevbe 9/74.
[129] A'râf 7/163.

6.3. Mürsel Meseller

Mürsel meseller teşbih lafzı açıkça belirtilmeden söylenmiş cümlelerdir.[130] Meseller tarzında gelen ayetler şeklinde de ifade edilmektedir. Bedi ilminin bir nevi olan bu çeşit darb-ı mesele "irsal'i mesel" denir.[131]Bu konuda şu ayetler misal olarak verilmektedir.

1-"*İşte şimdi hak yerini buldu*"[132]

2-"*O'nu Allah'tan başka giderecek kimse yoktu*r"

3-"*Sorduğunuz iş kesinleşmişti*"[133]…gibi yapısında teşbih lafzı olmamakla beraber; muhataba mesaj veren ayetler bu konuda örnek olarak verilmiştir.[134]Alimler "mürsel mesel" olarak adlandırılan bu nevi ayetlerin, mesellerin kullanıldığı gibi kullanılmasının hükmünün ne olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimler caiz olmadığını Kur'ân'ı darbı mesel söylemek için değil, bilakis hakkında düşünülmesi ve gereği ile amel edilmesi gerektiğini söylerken, bazıları da ciddi olarak söylenmesinde bir beisin olmadığını ifade etmişlerdir.[135]

B. Teşbih ve Temsil

Arap edebiyatında kullanılan meselleri doğru anlayabilmek için teşbih ve temsil kavramlarını lügavî ve ıstılâhî anlamlarının tesbiti gerekmektedir.

---

[130] Yusuf 12/41; 51; Necm 53/58; Bakara 2/216; Rahman 55/60.
[131] Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l- Kur'ân*, II/1045-1046.
[132] Yusuf 12/51.
[133] Yusuf 12 /41.
[134] Suyutî, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, II/1045-1046 (Suyutî'nin bu babda otuz ayeti örnek olarak verdiği görülmektedir.)
[135] el-Kattân, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 281.

1. Teşbih

Teşbih, sözlükte (şebbehe) fiilinin masdarı olup "bir şeyi, başka bir şeye benzetmek" manasındadır.[136] Bir beyan terimi olarak "teşbih", belirli bir maksat için, bir edat ile aralarındaki ortak nitelikten dolayı bir şeyi başka bir şeye benzetmektir.[137] Başka bir ifade ile, bir veya bir kaç şeyin bir veya daha fazla vasıfta ortak olduklarını "kaf, "gibi"veya benzeri bir edatı zikrederek veya bunları varsayarak açıklamaktır.[138]

Teşbih bir gaye için, bir şeyi (müşebbehi) herhangi bir vasıfta (vech-i şebeh), diğer bir şeye (müşebbeh bihe) bir edatla birleştirmek (benzetmek) tir. Mesela "ilim, doğru yolu göstermede ışık gibidir". Bu misalde; ilim müşebbeh, nûr, müşebbeh bih; hidayet, vech-i şebeh; kef, teşbih edatıdır.[139] Arap edebiyatında kullanılan belâgatın anlatıldığı eserlerde teşbihin unsurları, teşbihin kısımları, teşbihin gayeleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.[140]

Teşbihte taraflar, vech-i şebeh, edat ve amaç dikkate alınarak bölümlemeler yapılmış ve bir çok teşbih türü ortaya çıkmıştır. Tarafların yalın veya birleşik olmasına göre müfredle mürekkebin kendilerine veya birbirine teşbihi söz konusudur. Müfredin müfrede teşbihinde ikisi de yalın, ikiside kayıtlı veya biri kayıtlı olabilir. Teşbihin vech-i şebehe göre mücmel-mufassal, temsilî- gayrı temsilî, karîb/mübtezel baid/garib, vicdanî, hayalî, vehmî teşbihler; amacına göre makbul-merdud teşbihler; edat bakımından müekked-mürsel teşbihler; taraflara göre somut-soyut; maklub, zımnî, beliğ

---

[136] İbni Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII/503; Firûzâbâdî, *Kamusü'l-Muhid,* s. 1610; ez- Zerkeşî, el-*Burhan, s.* 887.

[137] Nusret Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı,* İfav Yayınları, İstanbul 2015, s. 35.

[138] ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l Kur'ân* s. 888; Firûzâbâdî, *Kamusü'l- Muhit*, s. 1610.

[139] Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyat*ı, s. 35.

[140] Bolelli *Belâgat Arap Edebiyatı,* s. 41-52.

teşbihler; tarafların sıralanışına göre melfuf- mefruk, cem-tesviye, izmâr, meşrût ve tafdil teşbihleri gibi çeşitleri vardır.[141]

Çalışma konumuz Kur'an meselleri olduğundan Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen mesellerin hangi teşbih grubuna dahil olduklarına da kısaca yer vermek istiyoruz.

1.1. Teşbih-i Mücmel

Teşbih edatı zikredilip vech-i şebehi yani teşbih yönü hazf edilen teşbih. Mesela "*Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki; her başakta yüz dane vardır…*"[142]Bu teşbihte, teşbih edatı zikredilip vech-i şebeh yani benzetme yönü hazf edildiği için teşbih-i mücmel söz konusudur[143]

1.2. Teşbih-i Mürsel

Teşbih edatı zikredilen teşbihtir. "*Görmedin mi Allah nasıl misal getirdi? Güzel bir sözü, kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye, Allah insanlara misaller getirir.*[144]

Bu ayetlerde teşbih-i mürsel vardır. Yine Nûr Sûresinde "…*Onun nurunun durumu bir kandile benzer…*"[145]ayetinde Teşbih-i mürsel söz konusudur.[146]

---

[141]İsmail Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi, "*Teşbih*"maddesi,, İstanbul 2011, XXXX/555
[142] Bakara 2/261.
[143] Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* s. 306.
[144] İbrahim 14/24-26.
[145] Nûr 24/35.
[146] Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 307.

Bazı mesellerde ise aynı anda iki teşbihi bulmak mümkündür. Teşbih-i mücmel ve teşbih-i mürseli aynı anda gördüğümüz "… *onlar taşlar gibidir*" [147] ayetinde teşbih edatı zikredilmiş, vech-i şebeh hazf edilmiştir. Bu cümledeki teşbihe "mürsel ve mücmel" denilir.[148]

Yine "*O kâfirlerin durumu, sadece bir çağırma veya bağırmadan başkasını işitmeyerek haykıranın durumuna benzer…*"[149] mücmel ve mürsel teşbih vardır. Teşbih edatı zikredildiği için "mürsel", benzetme yönü hazf edildiği için de "mücmel"dir. Kâfirler, çağıranın sözünü işitip sözünün manasını ve maksadını anlamayan hayvanlara benzetilmiştir.[150]

Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm'de verilen mesellerde teşbihler çoğunluk itibari ile[151] mürsel-mücmel teşbihlerdir.

1.3. Teşbih-i Müekked

Teşbih edatı hazf edilen teşbihtir"…. O'*nun (Hz. Peygamber'in) eşleri onların anneleri gibidir…*"[152] Çünkü söz konusu ayette yer alan lafzın baş tarafında teşbih edatı mevcuttur. Ancak o hazf edilmiştir. Hazif sebebi ile ortaya çıkan sanata teşbih-i müekked adı verilmiştir.[153]

---

[147] Bakara 2/74.
[148] Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 47.
[149] Bakara 2/171.
[150] Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 48.
[151] Bakara 2/165; Bakara 2/261; Nisa 4/77; A'râf 7/187; Saffat 37/65; Fussilet 41/34; Şûrâ 42/32; Duhan 44/45-46, Vakıa 56/22-23; Münafikun 63/4; Mearic 70/8-9; Karia 101/4; Fil 105/5.
[152] Ahzab 33/6.
[153] Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 307.

1.4. Teşbih-i Mufassal

Teşbih yönü zikredilen teşbihtir.”…*Sanki onlar birbirine kenetlenmiş bir bina gibidir*[154] ayetinde, mürsel ve mufassal teşbih vardır. Onlar sağlamlık ve kenetlenme hususunda bir binaya benzetilmişler.[155]

1.5. Teşbih-i Beliğ

Teşbih edatı ve teşbih yönü hazf edilen teşbihtir, ”…*Onlar bulutların yürümesi gibi yürürler*…”[156]Bu ayette hem teşbih edatı hem de teşbih yönü hazf edilmiştir.

“…*Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar akıl erdirmiyorlar*.”[157] Burada teşbih edatı ve benzetme yönü hazf edildiği için “teşbih-i beliğ” vardır. Yani onlar, Hakkı işitmede sağırlar gibi, Kur'ân ‘dan faydalanmada körler ve dilsizler gibidirler. Kur’ân-ı Kerîm’de teşbih-i beliğle ilgili başka örneklere de mevcuttur.[158]

Vech-i şebeh (benzetme yönü) itibariyle temsiller temsîli ve gayrı temsîlî olarak da ikiye ayrılmıştır. Temsîli teşbih, benzetme yönü değişik bir kaç unsurdan meydana gelen itibârî (hayâlî) bir şekil ise buna “*temsîlî teşbih*” denir.[159] Kur’an-ı Kerim’de mesellerde sıkça rastlanmaktadır.[160] Gayr-ı temsîlî

---

[154] Saff 61/4.
[155] Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 52.
[156] Neml 27/88.
[157] Bakara 2/171.
[158] En'âm 6/32; Tevbe 9/28; Hucurat 49/10; Nebe 78/6-7; 10; Mutafifin 83/26,
[159]Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 55
[160] Bakara 2/19, *264-265;* A’raf7/176, İbrahim 14/18; Nur 24/35.

teşbihler de benzetme yönü böyle değil, iki şey, bir veya bir kaç vasıfta birbirine benzemiyorsa buna “gayr-ı temsîlî teşbih” denir.[161]

2. Temsil

Sözlükte “benzemek, benzetmek” anlamındaki “müsul” kökünden türeyen temsil, “benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu söylemek” demektir. Belâgat alimlerinin çoğu temsili, teşbihi temsil gibi görürse de temsil, teşbihin dışında temsilî istiare, kinaye ve işaret gibi beyan ilmine ait sanatlarla ilgili kabul edilerek eskiden beri farklı anlayış ve yaklaşımlara konu olmuş, belâgat literatüründe bağımsız şekilde ele alınmıştır.[162]

Görüldüğü üzere “temsil” bir ilim dalı olarak karşımızda durmaktadır. Benzetme esasına dayalı bu sanatta, teşbihle ortak noktalar olduğu gibi ayrıldığı hususlar da mevcuttur. Teşbih genel, temsil ona nisbetle özeldir. Her temsil teşbihtir. Fakat her teşbih temsil değildir. Temsil ile anlatmak, düz anlatımdan daha kalıcı olduğu için Kur'ân-ı Kerîm’de sıkça yer verilmiştir. Mesellerin genellikle temsil teşbihi formunda geldiği görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm’de bilhassa iman-mümin ve ameli, küfür-kâfir ve ameli, şirk-müşrik ve ameli, nifak-münafık ve ameli, cennet ve nimetleri, cehennem ve azabı ile dünya hayatının faniliği gibi soyut gerçekler doğadan ve çevreden alınmış somut olgu ve gerçeklerle temsil edilerek canlı birer tablo halinde gözler önüne serilir.[163]

---

[161] Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 57
[162] İsmail Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi “*temsil*” maddesi, Ankara 2004, XL/435.
[163] Durmuş, “temsil” mad. XL/435.

Kur'ân'ın edebi bir yönünü oluşturan temsiller; okuyucunun zihnini her an canlı tutmuş; temsiller her ne kadar edebi unsurun bir parçası olsa da itikadi ve amelli mesajlar bu temsillerin içine yerleştirilmiştir.

Zemahşerî, Ebu's-Suud (ö. 1574) ve Alusi (ö. 1854) gibi müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bazı hitap ve muhaverelerin edebi ve belagi maksatlarının bulunduğunu, bunların gerçekliğinin kastedilmiş olmasından ziyade soyut gerçekleri diyalog üslubuyla ve çarpıcı tablolar halinde idraklere sunma amacı taşıdığını belirtmiştir.[164]

Hadisi şeriflerde de temsili anlatımlara rastlanmaktadır. Hz. Peygamber, insan tiplerinden bahsederken bir darbı mesel zikretmiş ve şöyle demiştir:

"*Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidayeti toprağa düşen bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer ki; onun bir kısmı suyu kabul eder de, çayır ile bol ot yetişir. Bir kısmı da kurak olur, suyu üzerine tutar da Allah halkı ondan faydalandırır. Ondan hem içerler, hem hayvanlarını sularlar ve ekin ekerler. Bir diğer tür toprağa daha isabet eder ki; o toprak düzce ve kaypaktır. Suyu ne üstünde tutar ne de çayır bitirir. İşte Allah'ın dinini anlayıpta, Allah'ın beni kendisiyle gönderdiğinden (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile (bunları duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir.*[165] Genellikle "meselü" kalıbıyla başlayan bu ifadeler Kur'ân'ın maksat ve hedeflerine uygun olarak gelir. Kütüb-ü sittede dağınık halde bulunsa da Tirmizi bunların on dördünü "ebvabü'l-emsâl" başlığı altında bir araya getirmiştir.[166]

---

[164] Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi "*temsil*" maddesi, XL/435.

[165] Muhammed b. İsmail Buharî, *Sahihu Buharî* (Tahkik Doktor Mustafa Dib Buğa), Dâru'l-İbn Kesir, Dördüncü Baskı, Beyrut 1990, I/42 Hadis no:79

[166] Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Süneni Tirmizi,* (Tahkik Sıdkı Cemil el-Attar), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, IV/391-399

Temsillerle yapılan anlatımların diğer ilim dallarında da kullanıldığını, düz anlatımdan daha tesirli olduğunu Socrat'ın ve Eflatun'un örneklerinde de görmekteyiz. Ünlü düşünür Socrat'ın insan zihnini balmumundan bir levhaya benzeterek öğrenme ve unutma olayına bir açıklık getirmesi, Eflatun'un mağara misaliyle ide'ler alemini anlatması unutulmaz temsillerdir.[167]

C. Kur'ân Mesellerinde Üslup

Kur'ân-ı Kerîm'de itikadi, ahlâkî ve amelî alanlarda mesajlar vermek için kullanılan mesellerde başvurulan yöntem genel olarak "tasvir"dir. Bir Belâgat unsuru olan tasvirin hangi maksatlarla kullanıldığını Seyyid Kutup şöyle ifade etmektedir:

"Tasvir, Kur'ân üslubunun en güçlü anlatım aracıdır. Kur'ân, gözle görülen hadiselerin, manzaraların, zihinde oluşan soyut mefhumların ve ruhi hallerin yanı sıra insan tipleriyle beşer tabiatını da hisse ve hayale hitap edecek şekilde -tasvir-metodunu kullanarak- tablolaştırır; onlara öyle bir canlılık ve hareketlilik verirki zihinde oluşan o soyut mefhumların hareketli bir şekle büründüğünü; insan tiplerinin canlanıp hayat kazandığı ve beşer tabiatının da mücessem bir hal aldığı görülür."[168]

Görüldüğü üzere, Kutup, yaptığı betimleme ile tasviri Kur'ân'i anlatım için vazgeçilmez kılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de gaybla ilgili bilgiler verilirken; söz gelimi, âhiret hayatı, cennet, cehennem gibi konular anlatılırken; insanların bu dünyada görüp tanıdıkları, algılama yetilerinin dahilinde olan

---

[167] Eren, *Kur'ân'da Temsiller*, s. 15.
[168] Seyyid Kutup, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, (Çev. Kamil Çetiner) Beka Yayınları, İstanbul, s. 54.

varlıklara tekabül eden kavram ve ifadeler kullanılmaktadır. Vahy dilinin dünyeviliğinin göstergesi olan bu durum[169] mesellerde de görülmektedir.

Terim olarak tasvir "roman, hikaye ve diğer edebi türlerde olayların geçtiği yerleri, kişileri ve eşyayı öteki nesnelerden ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme olarak açıklanmaktadır. Kur'ân'da tasvir konusuna ilk temas eden müelleflerden biri olan Bakıllani (ö. 403/1013), Kur'ân'ın tasvir ettiği şeyi ve özellikle soyut kavramları gözle görülürcesine somutlaştırmada diğer sözlerin önüne geçtiğini belirtmiş ve tasviri, Kur'ân'ın icaz sırlarından biri olarak görmüştür.[170]

Zerkeşî'ye göre ise anlamlar, şekiller gibi somutlaştırılır. Çünkü şekiller/sûretler zihinde daha kalıcıdır. Kavramlar ve anlamlar insanın duyu algılarından uzaktırlar. Bunların insan zihninde daha iyi yer etmesi için somutlaştırılarak anlatılmış ve gözle görülür hale getirilmiştir. Böylece histen/algıdan uzak bir bilgilendirme ve anlatım yolu değil, işitenin gözünün önüne getirip canlandırabileceği tasviri bir anlatım yolu benimsenmiştir.[171]

Mesellerin daha ziyade soyut konuları örneklendirmede kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, tasvir ve teşbihin meseller için vazgeçilmez unsurlar olduğu görülmektedir. Mesellerin vazgeçilmezi olan gerek teşbih gerekse de tasvir muhatabın zihninde mesajın daha etkili ve kalıcı olması içindir. Yüce Allah, Kur'ân'ı Kerîm de muhataplarına "*Ey insanlar size bir temsil verildi, onu dinleyin*"[172] demekte; muhataplarından verilen bu mesellerden öğüt almasını istemektedir.

---

[169] Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*, s. 53.
[170] Hüseyin Elmalılı, TDV İslam Ansiklopedisi "*tasvir*" maddesi, İstanbul 2011, XL/136.
[171] ez- Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, s. 326.
[172] Hac 22/73.

Arapça, Kur'ân’ın inişinden bugüne kadar inişli- çıkışlı, geniş ve dar, hareketli ve donuk, medeni ve bedevi çeşitli devirler geçirmiş olsa da Kur'ân-ı Kerîm, bu devirlerde yüce makamından, ilk tazelik ve canlılığından hiç bir şey kaybetmemiştir.[173] İ’câzın kudreti ve hakimiyeti ile tüm dünyaya ve insanlığa meydan okuyan Kur'ân-ı Kerîm[174] hidayet rehberliği yaparken; mesellerle de muhataplarını tezekkür[175], tefekkür[176] ve akletmeye[177] davet etmektedir.

---

[173] Muhammed Abdülazim ez-Zürkâni, *Kur'ân İlimleri, Menahilu’l-İrfan Tercümesi*, (Çev. Halil Aldemir, Ramazan Şahan) Beka Yayınları, İstanbul 2015, II/485.
[174] İsrâ 17/88; Tûr 52/33-34; Hûd 11/13-14; Bakara 2/23-24…
[175] İbrahim 14/25.
[176] Haşr 59/21.
[177] Ankebut 29/43.

— İKİNCİ BÖLÜM —

MAKSATLARI VE MESAJLARI BAKIMINDAN KUR'ÂN MESELLERİ

Vahyinbir lafzı ve dilsel anlamı, bir de mantûk içinde saklı olan mefhumu ve "makasıd"ı (amaçları) vardır. Anlamın sabit olmasına karşılık hayat dinamik olduğu için o anlamlarda örtülü bulunan amaç da her zaman dinamiktir. İnsanoğlu akıp giden zaman, yaşayan tarih içinde Kur'ân'ın külli ve evrensel amaçlarını keşfedecektir.[178] Kur'ân'ı her dönemde doğru anlamanın imkanı, metindeki "maksad"ı ortaya çıkarmaya bağlıdır. Anlam (mana) ve içinde örtülü bulunan amaç (maksad)[179] doğru anlaşıldığında ulaşılan mesajlarda aynı nisbette doğru olacaktır. Böylece Kur'ân'ın dinamizmi ve evrenselliği yakalanmış olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm, parlak üslubu, lafızlarının inceliği, manalarının çekici güzelliği, prensiplerinin büyüklüğü, mesellerinin latif oluşu ile hem avama hem de havasa tesir ederek, bütün insanlığı hayret içinde bırakmaktadır.[180] Muhataba itikadi, ahlâki, ameli konularda mesajlar veren bu ilâhî kitap, gönüllere hoş gelen, müşahede ve düşünmeye davet eden, insanın duygu ve

---

[178] Mustafa Çağrıcı, *Kur'ân, Gelenek ve Modern Çağ, Kur'ân'ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları* -II, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, s. 15.
[179] Çağrıcı, *Kur'ân, Gelenek ve Modern Çağ, Kur'ân'ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları* s. 16.
[180] Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 165.

ruhuna hitap eden[181] bir yöntem izlemektedir. Bu yöntem izlenirken nesnel ve evrensel hakikatler soyut kelime ve kavramlar üzerinden anlatılmak yerine teşbih ve temsil metodu tercih edilerek somut bir dil seçilmiştir. Bunun nedenlerinden biri de tarihselci dil anlayışının çıkmazına girmeden realist, evrensel ve herkes tarafından anlaşılır bir dil kullanmaktır.[182]

Mesellerde sıkça kullanılan teşbihler verilen mesajlarla paralellik arz etmektedir. Yüce Allah sahte tanrıların acziyetini, *"…Allah'ı bırakıp taptıklarınız bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar..*"[183] buyurarak beyan etmektedir. Yahut kendinden başkasından yardım isteyenlerin halini avucunu suya uzattığı halde, suya erişemeyenlere benzetmektedir.[184] Kur'ân mesellerinde izlenen bu yöntemle verilen mesajın muhatap üzerindeki etkisini artırdığı, anlaşılmasının kolaylaştırdığı görülmektedir. Günlük hayattan seçilen bu tablolar aynı zamanda verilen mesajları da canlı tutmaktadır.

Kur'ân mesellerinde günlük hayattan seçilen unsurların yanı sıra genel olarak tabiat ağırlıklı motifler kullanılmıştır. Bu motifler muhatabı gördüklerini anlamaya ve anlamlandırmaya davet etmektedir. Kur'ân makro planda kainatın, mikro planda ise oradaki tüm olgu ve olayların okunmasını ve her birinin arka planındaki ilâhî mesajın anlaşılmasını vurgulamaktadır.[185]

Belâgatın tabiatı, Kur'ân teşbihlerinin tüm insanların akıl, vicdan, fikir ve fıtratlarına uygun olmasını gerektirmektedir.[186] Kur'ân-ı Kerîm'de teşbih

---

[181] Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 167.
[182] Gıyasettin Arslan, *Teşbih Retoriği Açısından Kur'ân'ın Evrenselliği,* Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 2007, Cilt. 10, s. 30, s. 21.
[183] Hac 22/73.
[184] Ra'd 13/14.
[185] Zekeriya Pak, *Allah- İnsan İletişimi,* İlahiyat Yayınları, Ankara 2005, s. 252.
[186] Arslan, *Teşbih Retoriği Açısından Kur'ân'ın Evrenselliği,* s. 21.

ile bağlantılı olarak “ahsene tefsiren”[187] tabiri yer almaktadır. “En güzel açıklama ve en güzel beyan” olarak izah edilen bu ifadeden yola çıkılarak Kur'ân-ı Kerîm’deki teşbih ile açıklık, açıklama, netleşme ve anlam berraklığı arasında bir ilişki kurulmaktadır. Ayrıca ayette bu teşbihlerin vahiy sahibi tarafından yapıldığının özellikle vurgulandığı, ilâhî teşbih ve anlatımların gerçek ve hak oldukları belirtilerek teşbihlerle doğru ve gerçeklik arasında bir ilinti kurulmuştur. Kur'ân zaten bu teşbih ve temsilleri kendinin hak bir kitap ve evrensel bir mesaj olduğunu kanıtlamak için kullanmıştır.[188]

Kur'ân teşbihleri söze fiziki güzellik katmakla beraber bu teşbihlerin asıl işlevleri anlam, anlama ve anlamlandırmaya katkıda bulunmaktır.[189] Cerrahoğlu’nun ifadesi ile “mücerredi müşahhas, zihinde gaip olanı önünde hazır yapan meselleri ile müstesna ikna sistemi ve nefisleri meftun eden cazibesiyle Kur'ân-ı Kerîm”[190] bir eğitim modeli olarak da karşımızda durmaktadır.

Mesellerle soyut kavramlar zihinlerde daha kalıcı bir hale gelmektedir. İrad edilen mesellerin genellikle günlük hayattan seçilmiş olması, verilen mesajların doğru anlaşılmasındaki etkiyi artırmaktadır. Kur’ân’ da sıkça kullanılan bu meselleri maksat ve mesajları bakımından kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Tevhid eksenli olan bir meselde aynı zamanda ameli ve ahlâki bir yön de bulunmaktadır. Yahut amelle ilgili bir meselde tevhide işaret edilmektedir. Birbirinin tamamlayıcısı mesabesinde olan itikad, amel ve ahlâk başlıkları Kur'ân’ın ana konularından olması hasebiyle bu çalışmada yol gösterici olmuştur. İlahi beyanın bir unsuru olan

---

[187] Furkan 25/25.
[188] Arslan, *Teşbih Retoriği Açısından Kur'ân’ın Evrenselliği,* s. 21.
[189] Arslan, *Teşbih Retoriği Açısından Kur'ân’ın Evrenselliği,* s. 39.
[190] Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 167.

Kur'ân mesellerinin iradı ile itikâdi ve ahlâki sapmalara işaret edilmiştir. Tevhid ispat edilerek yüceltilirken şirk red edilmiştir. Mü'min doğru itikada sahip olması yönü ile övülürken kâfir zem edilmiş; muhatabın zihninde iman-amel eksenli bir din algısı oluşturulmuştur. Salih ameller medh edilmiş, kötü niyetle yapılan fiiller yerilmiştir. Çarpıcı örneklerle ilim-amel bütünlüğüne dikkat çekilmiştir. İlahi vahiy, tefekkür ve tedebbürü Kur'ân merkezli bir hayatın yapı taşı olarak vurgulamaktadır. Aklî melekelerin kullanılması neticesinde sahip olunacak erdemlerle kul İslam ahlâkına sahip olmaya davet edilmektedir. Böylece Kur'ân mesellerindeki temel maksat olan doğru itikad-amel-ahlâk bütünlüğü hasıl olacaktır.

A. İtikâd ile İlgili Mesaj İçeren Meseller

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan meseller, maksatlar ve mesajlar bakımından Kur'ân'ın ana konularında olduğu gibi birbirini desteklemektedir. Genel itibari ile verilen mesajlar tevhidin tazimi, şirkin tahkiri üzerine kurulmuştur. Birçok meselde Allah'a iman ve tevhid vurgusu yapılmaktadır. Tevhidin ispatının yanı sıra şirkin reddi de itikadi mesaj içeren mesellerin genel konusunu oluşturmaktadır. Mesel irad edilen bu ayetlerde tevhid esaslı inanç sistemi ile şirk esaslı inanç sistemleri karşılaştırılmakta, Hakk'ın üstünlüğü vurgulanmaktadır.

Batılın gerçeklikten yoksun olduğunu ortaya çıkarmak, onun bir yalan ve sahte bir varlığa sahip olduğunu ispatlamak, iç yüzünü göstermek ve delillerini geçersiz hale getirmek; iddialarını etkisiz kılıp ortadan kaldırmak,

kaçınılmaz sonunu açıklayıp beyan etmek[191] maksadı ile verilen bu mesellerde muhatap doğru itikada davet edilmektedir.

İnsan bütün benliğiyle kendini Rabbi’ne teslim ettiği ve yaptığı işleri Allah’ın rızasını gözeterek ifa ettiği zaman tüm hayatı kulluğa dönüşmektedir.[192] “*De ki şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi Allah içindir*”[193] ayeti ile işaret edilen bu kulluk şuuruna ulaşmak, ancak tek ilah olarak Allah’ı kabul etmekle ve ibadetleri ancak O’na has kılmakla mümkün olacaktır. Sahte tanrıların tamamını red etmekle başlayan bu süreçte batıl ilahların ne kadar aciz olduğu, zihinlerde meseller aracılığı ile netleştirilmiştir.[194]

Tüm bu ilâhî ikazlara rağmen Allah’ı bırakıp başka ilah edinenler olmuştur. Hak’dan gafil olan bu kimselerin içine düşeceği karanlıklar[195] çarpıcı temsillerle anlatılmaktadır. Kur'ân’ın hak olduğu[196] ve hakkın batıla karşı her zaman üstün olacağı[197] mesajları tevhid inancına sahip olanlara güven vermektedir. Yüce Allah tevhid çatısı altına giren kullarına “*nurunu tamamlayacağını*” müjdelemektedir.[198] İnkarda ısrar edenler için de günlük hayattan seçilen mesellerin iradı ile ilâhî davet sürdürülmüştür. Köle-efendi, tek efendili-çok efendili köle gibi hayatın içinden seçilen misallerle şirkin batıllığı ve çelişik yapısı işaret edilerek muhataplar ibret almaya davet edilmekte-

---

[191] Sadık Kılıç, *Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Özellikleri,* İslami İlimler Dergisi Tefsir Sayısı, Çorum Çağrı Eğitim Vakfı, Yıl 5, Sayı 1, Bahar 2010 s. 19.
[192] Ahmet Abay, *Kur'ân’da Kişilik Eğitiminin İlkeleri,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 72.
[193] En’am, 6/162.
[194] Ra’d 13/14.
[195] Ra’d 13/16.
[196] Ra’d 13/19.
[197] Enbiya 21/18.
[198] Saf 61/8.

dir. Tüm bu ilâhî ikazlara rağmen Allah'dan başka dost edinenler "örümcek yuvası" meselinde olduğu gibi kınanmakta[199]; şirki red etmeyenleri bekleyen akıbet de itikadi mesellerde zikredilmektedir.[200]

1. Şirkin Tahkîri Tevhidin Tâzîmi

Şirkin red edilip tevhidin tebliğ edilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in temel maksadını teşkil eder. Bu konuda irad edilen mesellere geçmeden önce şirk ve tevhid kelimelerinin izahı gerekmektedir. Şirk kelimesi sözlükte "ortak olmak" ve "ortaklık" manalarına gelmektedir. Şirk koşana "müşrik", şirk koşulana "şerik" denilir.[201] Terim olarak ise "Allah'ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi, yahut benzerinin bulunduğuna inanma" demektir.[202]Allah'a ortak koşulmaması, sadece O'na kul olunması ve sığınılması, aracılar edinilmemesi emredilmiştir. Bu süreç mesellerin iradı ile desteklenmiş, şirk gibi soyut bir inanç verilen temsillerle zihinlerde somut hale getirilmiştir.

Bir ve tek anlamında kullanılan "vhd" kelimesinden türeyen tevhid "bir şeyin bir ve tek olduğunu" kabul etmek demektir.[203]Genel olarak tevhid, uluhiyette ve rububiyette olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Uluhiyette tevhid, Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde yegâne ve benzersiz olduğunu benimsemektir. Rububiyette tevhid ise Allah'tan başkasına tapmamak ve sığınmamak demektir. Uluhiyette tevhid zihnî bir fonksiyondur ve imanın teorik yanını oluşturur. Rububiyette tevhid ise kalbin

---

[199]Ankebut 29/41.
[200] Hac 22/31.
[201] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X/449.
[202] Mustafa Sinanoğlu, TDV İslam Ansiklopedisi *"şirk" maddesi*, İstanbul 2010, XXXIX/193.
[203] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* III/446.

ameli olup imanın gönül hoşnutluğu ile kabulünü teşkil eder.[204] Tazim ve hürmet sadece Allah'a mahsustur.

İnsanlığı şirkin karanlığından kurtarıp tevhidin aydınlığına ulaştırmak isteyen ilâhî vahy, bu tasavvuru inşâ ederken meseller kullanmıştır. Şirkin çirkin yüzünü örneklerle anlatan Yüce Allah bu batıl itikâdın her türlüsünü red etmiştir. Tevhidi yücelterek, bir ve tek olan Allah inancına davette itikâdi prensipler belirleyen Kur'ân-ı Kerîm, muhatapları mesellerle tefekkür ve tedebbüre davet etmiştir.

1.1. Şirkin Reddi

Tevhid inancı şirkin her türlüsünü red ederek başlamaktadır. Uluhiyette ve rububiyette tek olan Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de sahte tanrıların acizliğini sinek ve örümcek meselleri irad ederek anlatmaktadır. Batıl tanrılara yapılan duaların geçersizliği Ra'd 13/14. ayetteki temsille somutlaştırılmaktadır. Allah'ı bırakıp başka ilah edinenlerin durumu ise Ra'd 13/16. ayetle bildirilmekte, ama-gören, karanlık-aydınlık teşbihleri ile şirk ve tevhidin farkları beyan edilmektedir.

1.1. (a). Bâtıl İlahların Acizliği

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'tan başkasının ilahlığı red edilmekte, tek olan Allah'ın uluhiyetini ve rububiyetini ispat için delil ve hüccetler getirilmektedir. İrad edilen bu ayetlerde[205] baştan sona şu temel düşünce verilmektedir: "Göklerde ve yerde bütün egemenlik, otorite ve yetkilere sahip olan sadece Allah'tır. Yakarma O'na mahsustur. Bütün nimetler O'nun

---

[204] Mevlüt Özler, TDV İslam Ansiklopedisi *"tevhid" maddesi*, İstanbul 2012, XXXXI/19.

[205] Zuhruf 43/84; Nahl 16/17, 20-22; Fatır 35/3; En'âm 6/46; Kasas 28/70-72; Sebe 34/22-23; Zümer 39/5-6; Neml 27/60-64; Furkan 25/2-3; En'âm 6/101-102; Bakara 2/165; Ahkaf 46/4-5; Enbiya 21/22-23; Mü'minûn 23/91; İsra 17/42-43…

kudret elindedir. O'ndan başka otorite yoktur. Gökte ve yerde O'ndan başkasının hükmü geçmez."[206]

Allah'ın gücünün ve kudretinin sonsuzluğuna rağmen batılda ısrar edenlere, şirkte inat edenlere ilahi vahiy bir mesel sunmaktadır.

"*Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!*" (Hac 22/73)

Bu ayetteinsanların tek bir tanrısı bulunduğunu, ikna edici biçimde ortaya koyan ve Allah'tan başkasına ibadet etmenin boş bir davranış olduğunu hatırlatan delillerden, öğüt ve uyarılardan sonra sahte tanrıların ve onlara tapanların durumunu özlü biçimde anlatan bir misal verilmiştir. Bu temsilî anlatımda, öncelikle muhataplar bir an için, aklî muhâkemelerini kısıtlayan önyargılardan ve esiri oldukları alışkanlıklardan sıyrılıp, akıllarını kullanmaya, verilen örneği can kulağıyla dinlemeye davet edilmektedir. [207]

Yüce Allah'ın "*bir misal verildi*" diye buyurması misaller vermek sûretiyle getirmiş olduğu delillerin muhataplar tarafından daha iyi kavranılabilir oluşundan dolayıdır.[208]

Bu ayetteki meselde, maksadın, "tefekkür"e davet olduğu da ifade edilmiştir. Çünkü, düşünmeksizin yalnız işitmek hiç bir zamanda insana menfaat vermez, ancak insan duyduğu sözün manasında ve o sözün mak-

---

[206] Ebu'l A'la Mevdûdî, *Kur'ân'a Göre Dört Terim,* (ilk çev. İsmail Kaya-Osman Cilacı; yeni düzenleme, İsmail Çolak), Beyan Yayınları, İstanbul 2014, s. 25.

[207] Heyet, *Kur'ân Yolu,* III/753.

[208] Muhammed b. Ahmed b. Ebi Behr Kurtubî, e*l-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* Buruç Yayınları, (Çev. M. Beşir Eryarsoy) İstanbul 2011, XII/152-154.

sadında teemmül ve tefekkür ederse menfaat görür. Binaenaleyh ayette darb-ı meseli istima'la emir, tefekkür etmekle emirdir.[209]

Maddi örnekleri zikrederek, manevi konuları açıklamak, anlatmak maddi alandan manevi alana geçişi sağlamaktadır. Ayet, verilen örneğin dikkatlice dinlenmesi emrini vermektedir. Öğretene örnek verme düşerken, öğrenene de dinlemek düşer. Allah bu emri ile insanların anlatılan örneğe alaka duyup dikkatlice dinlemelerini istemektedir.[210] Anlatılandan gerekli dersi almak için önce gereği gibi dinlemek öğütlenmektedir.

Yüce Allah müşriklere verdiği örnekle, yaratma olgusuna dikkat çekmektedir. Tapınılan Tanrı, yaratmayı gerçekleştirmeli, yaratmaya gücü yetmeli ve yarattığı bir şey olmalıdır. Burada örnek olarak da yarattıklarının en küçüklerinden biri olan sineği zikretmektedir.[211] Ayetin son cümlesinin, yani "*İsteyen de âciz, kendinden istenen de!*" kısmınınel-meselü's sair (atasözü) haline geldiği söylenmektedir.[212]

Mesel verilen ayetin sebebi nüzûlu hakkındaki meşhur rivayet şu şekildedir: İbni Abbas "Onlar putlarını zaferan ile sıvarlardı, daha sonra zaferan kurur, sinek gelir ve onlardan bir şey gelip götürürdü"[213] demektedir. Allah'ın dört sebepten dolayı özellikle sineği misal verdiği şöyle izah edilmektedir: "Allah, sineği; hakirliği, zayıflığı, pisliği ve çokluğu sebebiyle örnek olarak vermiştir. Şu halde sinek hayvanların en zayıfı ve en basiti iken

---

209 Mehmed Vehbi Konyalı, *Hulasatu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'ân,* Üçdal Neşriyat, İstanbul 1965 IX-X/3587.

210 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* Bayraklı Yayınları, İstanbul 2013, XIII/157.

211 Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIII/157.

212 Ulutürk, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*, s. 70.

213 ez-Zemahşerî, e*l-Keşşâf*, III/167; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XII/153; Konyalı Mehmed Vehbi, *Hulasatu'l- Beyan Fi Tefsiri'l- Kur'ân*, IX-X /3586.

ve müşriklerin Allah'ı bırakıpta taptıkları putlar, böyle bir varlığı yaratmaya ve onun verdiği eziyeti savmaya güç yetiremezken, bunların kendilerine ibadet edilen ilahlar ve itaat edilen rabler olması nasıl caiz olur? İşte bu en kuvvetli ve en açık delildir."[214] Bu delil, Allah'ın sonsuz gücü ve kudretine, sahte ilahların ise acizliğine işaret etmektedir.

Aslında sineğin yaratılışı ile filin ya da devenin yaratılışının imkansızlığı eşittir. Kur' ân' ın olağanüstü ifade tarzının bir örneği olarak sinek seçilmiştir. Çünkü bir sineği bile yaratamamanın verdiği eziklik, bir deveyi ya da fili yaratamamanın verdiği eziklikten daha derin ve insan üzerinde daha büyük etki bırakır. Ama bu durum ayette direkt olarak söylenmemektedir. İşte bu da Kur'ân' ın olağanüstü ifade tarzının göz kamaştırıcı örneklerindendir.[215]

Ayette geçen "*isteyen de âciz istenen de*" ifadesi ile ilgili iki görüş vardır: İbni Abbas (ö. 68/687), "Ayette geçen talib "put"; matlup "sinektir" demiştir.[216] Talib "puta tapan", matlup "putun kendisidir" diyenler de olmuştur. İkinci görüş tercih edilen görüştür.[217]

Beyzavi (ö. 685/1286) bu ayetteki isteyenin de istenenin de aciz ve güçsüz olduğunu şöyle izah etmektedir: "İsteyenin putlardan dileklerde bulunan, onlara tapan müşrikler, istenenin de müşriklerin taptığı putlar olabileceği gibi, isteyen kendisinden sineğin kopardığı put, istenen de onu

---

[214] es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefasir,* (Çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Yayınları, İstanbul 2012, IV/145; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII/153.

[215] Seyyid Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân,* Dünya Yayıncılık, (Çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu) İstanbul 1980, VII/381.

[216] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an,* Dâru'l İbn Hazm, Ürdün 2002, X/256.

[217] Sabûnî, *Safvetü't-Tefasir,* IV/147.

vermeyen sinek olabilir."[218] Yani put sinekten bir şey almak ister; sinek puttan bir şey almak ister. Böylece putun acizliği ortaya konmaktadır.

Ayette her ne kadar cansız putlar öne çıkarılmış gibi görünüyorsa da, canlı, cansız, akıllı, akılsız Allah'tan başka ve Allah ile beraber mabud kabul edilen sahte tanrılar bu ayetin şümulüne girer. Çünkü ayetin baş tarafı yaratmayı esas almaktadır. Yaratıcı tek olduğu için, hak mabud da tektir.[219]Ayet, bağlam açısından incelendiğinde ise Allah'ın Kavi ve Aziz olduğu vurgusu görülecektir. Allah, önce putların ve sahte ilahların ne kadar hakir olduğunu, bir sineğe dahi güç yetiremeyeceğini, yani ilahlık vasfı taşımadığını anlattıktan sonra sözü zâtına getirmiş, kuvvet vasfı ile gücünü ilan etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de mesellerin temel gayesi inanç ilkelerinin belirlenmesidir. Zihinlerde olan muhtemel kuşkuların da somut örneklerle giderildiği bu ilâhî beyanlarda soyut ifadelerin somutlaştırılmış olması muhatabın anlamasını kolaylaştırmaktadır. Yüce Allah sahte tanrıların batıllığını ve onları ilah edinenlerin acizliğini bir mesel irad etmek sûretiyle beyan etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a eş koşulan bütün unsurlar red edilerek itikadî prensipler bildirilmiştir.

1.1. (b). Allah'tan Başka İlah Edinenlerin Durumu

Kur'an'ı Kerim'de tevhide yönelik mesajlar verilirken şirkin faydasızlığı da somut örneklerle göz önüne koyulmaktadır. Yüce Allah Ankebut sûresi 41. ayette genel olarak putperestlerin dinlerinin anlamsızlığını,

---

[218] el-Kazi Nasuriddin el-Beydâvî, *Envar't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil,* Dâru'l-Kütübü'l-ilmiye, Beyrut 2003, II /9.

[219] Şihabuddin Mahmud El-Alusi, *Ruhül Meani fi Tefsiri Kur'âni'l-Azim ve's seb'il Mesani,* Dâru'l-İhyai Turasil Arabi, Beyrut 1999, XV/259.

çürüklüğünü, onların tanrı diye inanıp bağlandıkları, sığınıp güvendikleri nesnelerin yararsızlığını[220] örümceğin evine benzeterek zikretmektedir. 42. ayette meselin izahını yapmakta, 43. ayette ise genel olarak mesellerin niçin verildiğini açıklamaktadır. Örümceğin misal olarak seçilmesinin sebebi ise Allah'ı bırakıp sahte ilahlar edinenlere, edindikleri ilahların, onlara tıpkı örümceğin yuvası gibi hiç bir fayda sağlamamasıdır. Zira yuvaların en zayıfı ve güçsüzü örümcek yuvasıdır.[221]

"Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!" (Ankebut 29/41)

Sûre bütünlüğü içinde mesele baktığımızda, bu ayetlerden önce Peygamberleri yalanlayıp şirke düşenlerin nasıl yok olduğu örnekleriyle açıklanmaktadır.[222] Helaka uğrayan kavimlerinden sonra onların halinin bu örümcek misali ile izah edilmesi peygamber ve mü'minler için bir vaat ve müjde olarak da ifade edilebilmektedir.[223] Ayrıca bu ayette putperestlerin dinlerinin anlamsızlığına, çürüklüğüne; onların tanrı diye inanıp bağlandıkları, sığınıp güvendikleri nesnelerin yararsızlığına dikkat çekilmektedir. Allah'ı bırakıp O'ndan başkasını tanrı edinen veya açıkça böyle olmasa bile, tutum ve davranışlarıyla bir fâniye -olağan ve makul saygı sınırlarının ötesine geçerek- tanrı gibi bağlanan ve sadece Allah'tan bekleyebileceği yardım ve desteği ondan bekleyen insanın, içine düştüğü büyük yanılgı etkileyici bir benzetmeyle anlatılmaktadır.[224]

---

[220] Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV/270.
[221] Kurtubi, *Camiu li Ahkami'l-Kur'ân*, XIII/403.
[222] Ankebut 29/14-40.
[223] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/221.
[224] Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV/271.

Ankebut sûresinde, bu ayetten önce, Karun, Firavun ve Haman’a işaret edildikten sonra örümcek misalinin verilmiş olması da son derece dikkat çekicidir. Önce tuğyan ve zulmün öncüleri olan bu kimseler ve uğradıkları akıbetler bildirilmektedir. Daha sonra da Allah’tan başkalarını mabud edinenlerin hali bir meselle somutlaştırılmaktadır. Kendini bile koruyamayan bu sahte ilahların ve onlara dayananların hali örümcek misali ile göz önüne serilmektedir. Haktan gayrısının hiçliğini ifade eden bu meselle “Allah’tan başkasına dayanan her ümidin dipsizliği” vurgulanmakta[225]; meselenin ehemmiyeti çarpıcı bir örnekle ifade edilmektedir.

Meselde örümceğin seçilmesinin sebebi, onun “evinin çürüklüğü” ile meşhur olmasından dolayıdır.[226] Bir evde muhakkak olması gereken vasıflar bellidir. Tavan ve duvarı olmayan ev ev değildir. İbadet edilecek varlığın da yaratıcı, rızık verici, fayda verici ve zarar defe edici olması gerekir. Eğer bunların hepsini kendinde toplayamazsa, en azından zararı defeden ve faydalı olan bir varlık olması gerekir. Çünkü böyle olmayan varlık ile yok olanın yokluğu eşittir. O halde, örümceğin o evi yapması ile, bir evde bulunması gereken şeylerden hiçbirinin meydana gelmemesi gibi, kâfirin de putları dost ve tanrı edinmesinde, kendisi için bir dosttan beklenen hiçbir fayda meydana gelmez.[227]

Şu bir gerçektir ki bütün doğrular tevhide ulaşıldığı, bütün sapmalar da ondan uzaklaşıldığı içindir. Bundan dolayı Allah’ın insanlığa son mesajı Kur'ân baştan başa tevhide dair mesajlarla doludur ve O, tevhidin en şaşmaz

---

[225]Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/221.
[226]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi’l-Kur'ân*, XIII/403; Zuhaylî, *Tefsirü’l-Münir*, X/524; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/221.
[227]er-Râzi, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XVIII/24-25.

ve yegane ölçüsüdür.[228]Bu meselde de tevhid vurgusu yapılmakta sığınılacak tek ilahın, tutunulacak tek velinin Allah olması gerektiği muhataba mesaj olarak verilmektedir. Şirkin her türlüsüne yüz çevirmemizi isteyen Yüce Allah bunun yolunun sağlam bir tevhid inancından geçtiğini her fırsatta vurgulamaktadır. Burada "âlihe" yani ilahlar denilmeyip, "evliya" denilmesi, yalnız açık şirki değil, gizli şirki dahi yok edip kaldırmaya yöneliktir.[229] Zira Allah'tan başkasını dost edinen, ondan bir yardım ve menfaat bekleyenin hali sadece sinek yakalamaya yarayan örümceğin evinin haline benzemektedir.

Allah'tan başkasını dost edinenler, iktidar sahiplerinin ellerindeki caydırıcı güce aldanmakta ve onu kadir-i mutlak bir pozisyona getirmektedirler. Bu yüzden korku ve ümitle bu güce yönelmekte, ondan korkmakta ve endişelenmektedirler.[230]Bu temsil, hakikat fırtınası önünde uzun süre dayanamayıp paramparça olmaya mahkum bulunan bâtıl inanç ve değerleri sembolize etmektedir.[231]

Kâfirler gökleri ve yerleri yaratan Allah'ın örümcek, sinek gibi misaller getirdiğini sorgulamışlardır. Yüce Allah da onlara Bakara sûresinde "*Şüphesiz Allah, sivrisinek ve ondan daha büyüğü ile misal vermekten çekinmez*"[232] diye cevap vermektedir. Sivrisineğin misal olarak verildiği bu ayet, rivayetler ışığında her ne kadar Bakara sûresinde ard arda irad edilen ve münafıklarla ilgili olan ayetler zincirinin bir halkası olarak düşünülmeye müsait olsa da benzer formda gelen; Hac sûresi ile Ankebut sûrelerinde veri-

---

[228] Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid,* Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s. 13.
[229]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XVIII/26.
[230]Murat Kayacan, *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi,* Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s. 138.
[231]Esed, *Kur'ân Mesajı,* II/803.
[232] Bakara 2/26.

len mesellerle de benzerlik göstermektedir. Bu durumda, diğer rivayetlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Tıpkı münafıklar gibi, Yahudilerin veya müşriklerin de verilen mesellerden gereken dersi çıkartmadığı, aksine küçümsemek ve dalga geçmek sûretiyle benzer kampanyalara dâhil olduğu da zikredilmesi gereken başka bir gerçektir. Bakara sûresinde olduğu gibi, Hac sûresinde ve Ankebut sûresinde de sinek ve örümcek meselleriyle batıl itikadların tamamı red edilmiş, sadece münafıklara değil Hak'tan sapan tüm inkârcılara meselenin ehemmiyeti bir kez daha gösterilmiştir.[233]

Yüce Allah 43. ayette "*Biz insanlara bu misalleri veriyoruz. Bunları ancak ilim sahipleri anlayabilirler*" demektedir. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bu ayeti okudu ve şöyle buyurdu: "*Gerçek alim Allah Teala hakkında aklını kullanan, O'na itaat edip amel işleyen ve O'nun gazabından sakınan kimsedir.*"[234]Allah'dan gayrısının fani ve aciz olduğuna ve bu sebepten O'ndan gayrısına ibadetin bâtıl olduğuna, ilim sahibi olanlar inanırlar ve idrak ederler.[235]O halde kula düşen hakkıyla ilim öğrenip, tefekkür ve tedebbür ederek Allah'ın kendisine verdiği akıl nimetini yerinde kullanmak, Allah'ın verdiği mesellerden hakikatlere ulaşmaktır.

1.1. (c). Allah'tan Başka İlahlardan Yardım İsteyenlerin Hâli

Dua, insanın tekebbür ve istiğnadan vazgeçip, Allah'ın mutlak kudretini, adaletini ve merhametini kavramasından doğan bir boyun

---

[233] Ayşe Seyithanoğlu, *Bakara Sûresi 26. Ayette Geçen Temsili Anlatımın Sebebi Nüzûl ve Bağlam Açısından Değerlendirilmesi,* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, cilt: XV, sayı: 30, s. 628.

[234] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XIII/405; Zuheylî, *Tefsiru'l-Münir,* X/525. (Tefsir kaynaklarında zikredilen bu hadise temel hadis kaynaklarında ulaşılamamıştır. İbn Cevzî (ö. 597/1201) *el-Mevzuat* adlı eserde bu hadisin ravilerinden birinin münker olduğunu bildirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Cevzî, *el-Mevzuat,* Dâru'l-Fikr, Beyrut 1983, I/219-245)

[235] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/222.

eğmedir.[236]Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah kendisine nasıl dua edeceğimizi bize öğretir.[237]

Bakara 2/186. ayette mealen "*Kullarım sana Beni sorarlarsa ben çok yakınım. Dua edenin yakarışına her zaman karşılık veririm. Öyleyse onlar da bana karşılık versinler ve bana inansınlar ki doğru yolu bulabilsinler*"[238]buyrulmaktadır. Bu âyet, keyfıyetsiz ve akıl almaz büyüklüğün sahibi olan Rabbin kullarına yakın olduğunu, her an ve her yerde hazır ve nazır bulunduğunu, fizik ve matematik ötesi büyüklüğün mesafe olarak uzaklığı gerektirmediğini ifade ederek kullara, şuurlu ve canlı bir ibadetin yollarını açmaktadır.[239]

Ra'd sûresi 14. ayette O'ndan başka ilahlara yönelenlerin hali bir meselle anlatılmış, zihinlerde somut hale getirilmiştir. Putlardan yardım isteyenlerin halini su içmek isteyip de avucunu açtığı halde su içemeyenin haline benzeten Yüce Allah, onların dualarının da nasıl geçersiz olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

"*Hak olan çağrı (dua, ibadet) yalnızca O'na (olan) dır. Onların Allah'tan başka çağırdıkları ise, onlara hiç bir şeyle cevap vermezler. (Onların durumu) yalnızca, ağzına gelsin diye, iki avucunu suya uzatan (ın boşuna beklemesi) gibidir. Oysa ona gelmez. Kâfirlerin duası, hep boşa gider*" (Ra'd 13/14)

Buradaki sahne, dile gelen, hareket eden, didinen, yanıp tutuşan bir susuzun canlandırdığı sahnedir. Tek gerçek dua, gerçekleşen, karşılık gören tek dua, Allah'a yönelik olan duadır. O'nun dışındakiler boşu boşuna olan

---

[236] İlhami Güler, Ömer Özsoy, *Konularına Göre Kur'ân,* Fecr Yayınevi, Ankara 2001, s. 410.
[237] Fatiha, 1/4; Felak, 113/1-5; Nas, 114/1-6; Enbiya 21/112; Mü'minûn 23/ 118 gibi…
[238]Esed, *Kur'ân Mesajı*, I/51.
[239] Heyet, *Kur'ân Yolu*, I/283.

çağrılardır. Bunca emeğe, yorgunluğa, zorluğa rağmen "suya" ulaşılamayacaktır.[240]

Kâfirlerin Allah'dan başka davet ettikleri veya dua edip durdukları, yani namlarına propaganda yaptıkları kimseler, adak yapıp ihtiyaç arzettikleri putlar, uğur saydıkları, adak adadıkları, yardım diledikleri ve imdada çağırdıkları kişiler onlara hiçbir şekilde icabet edemez, hiçbir dilediklerini yerine getiremezler. Ancak ağzına erişsin diye iki elini birden suya doğru uzatan susuz gibi, boşuna avuç açmış olurlar. Uzaktan avuç açmakla su gelip de insanın ağzına girmez. Bunun gibi kâfirlerin duası dalaletten başka birşey değildir. Tamamiyle sapıklıktan ve batılla oyalanıp durmaktan ibarettir.[241]Boş bir çabanın ötesine geçmeyecektir.

Allah, bu ayette gerçek dua ile sahte, yani şirke götüren duanın farkını ortaya koymaktadır. Gerçek dua, yalnız Allah'a yapılan, şirkin karışmadığı duadır. Batıl, sahte, şirke götüren dualar da Allah'tan başkasının karıştırıldığı dualardır.[242]Genellikle taştan, ağaçtan yapılmış olan putların hiçbirinin duaya cevap veremiyecekleri zaten aşikardır. Fakat âyette kullanılan الَّذِينَedatının daha çok akıllı varlıklar için kullanıldığı düşünülecek olursa bu âyetteki mânâyı yalnızca putlara ait kılmak ve öyle tefsir etmek ifadenin dış görünüşüne aykırı düştüğü gibi, siyaka da uygun düşmemektedir. Şu halde burada yalnızca şuursuz putların değil, Allah'ın dışında tanrılaştırılan birtakım liderler veya şahısların da o cansız putlar gibi, hiçbir duaya icabet edemeyecekleri, Allah'ın iradesi olmadan hiçbir isteği yerine getiremeyecekleri söz konusu ediliyor demektir.[243]O halde put derken

---

[240] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân,* VI/ 351.
[241]Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/134.
[242] Bayraktar Bayraklı, *İnsanlığın Vebası Şirk,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 31.
[243]Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/134.

yalnızca Arap müşriklerinin taptıkları sembolleri kastetmemek yaratılmışların tamamını bu kapsamda değerlendirmek gerekir.[244]

Hak davet O'nadır. Duaya icabet eder. Allah dışında dua edilenler ne duayı hisseder ne de icabet etmeye kudretleri vardır.[245]Yani Allah'ın davetinin hak olduğu gibi kullarının Yüce Allah'a dualarının hak, Allah'ın dışındakilere dua edenlerin dualarının bâtıl ve zayi olduğu anlaşılmaktadır.[246] Buna göre kâfirler, yakarışlarını duymayan ve anlamayana nida etmektedirler.Yalvarıp yakarmaları, bağırıp çağırmaları, Allah'tan başka ilahlar için ilahlar için yalnızca belirsiz bir dua ve anlaşılmaz bir nida olarak kalmaktadır. İlahlara dua edilmekte, ama dua edilenler bunu anlamamaktadır. Böylece dua edenin gafilliği, yaptıkları duaların abesliği ve ilahların bu konudaki acizliği tablolaştırılmaktadır.[247]Ayette verilen meselden maksadın azabın nüzûlüyle Rasûlullâh'ın duasının kabul olması ve putlara dualarının bâtıl ve emeklerinin zayi olmasıyla kâfirleri tehdit ettiğini söyleyenler de olmuştur.[248]

Ayet, meselin hemen ardına zikredilen kâfirlerin duasının sonuca ulaşmayacağı hatırlatılarak tamamlanmaktadır. Yüce Allah "*Kâfirlerin duası hep boşa gider*" buyurmaktadır. Çünkü onlar Allah'a dua ederlerse, Allah onlara icabet etmez. İlahlarına dua ederlerse de putları icabet etmeye kadir olamaz. Yani boşa gitmiştir, hiçbir faydası yoktur.[249]

---

[244] Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri,* Beyan Yayınları, İstanbul 2012, III/66.
[245]el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, I/514.
[246] Mehmed Vehbi Konyalı, *Hulasatu'l-Beyan Fi Tefsiru'l- Kur'ân*, VII-VIII/2624.
[247] Kutup, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, s. 62.
[248]el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, I/514.
[249]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XIII/421.

Bağlam açısından bakıldığında önceki ayetlerde yağmur yüklü bulutlardan bahsedilirken, daha sonra yardımı Allah’tan başkasından bekleyenlerin bir damla suya hasret kaldıkları zikredilmektedir. Sibakıyla birlikte değerlendirildiğinde her türlü rahmetin kaynağının bizzat Allah olduğu, ondan ilişkiyi kesenlerin ise çaresizliğe mahkum olduğu anlaşılmaktadır. Yazır bu durumu “Allah'ın izni olmayınca insan hava içinde nefes bile alamaz” diye ifade etmektedir.[250]

Yaratana dua edip yalvarmak aklın ve fıtratın gereğidir; oysa yaratılana yalvarmak akla ve fıtrata ters hareket etmektir. Yaratılana dua etmenin tek adı vardır. O da şirktir.[251]Kur'ân-ı Kerîm tevhid akidesini insanların inanç dünyalarına yerleştirirken var olan yanlışları düzeltmeyi de hedeflemektedir. Allah’tan başkasına yalvaran kâfirlerin yaptıklarının yanlışlığını göz önüne seren bu meselde itikadi bir yanlış ifade edilmekte, Kur'ân-ı Kerîm’in en temel esası olan tevhid ön plana çıkartılmaktadır. Ra’d sûresinde birbiri ardına gelen mesellerle[252] ilâhî davetin hak olduğu, müşriklerin ve kâfirlerin ise hakikati bırakarak yöneldikleri sahte ilahların bâtıl olduğu zikredilmektedir.

Allah’ı bırakıp başka ilah edinenlerin içine düşeceği karanlıklar Ra’d Sûresi 16. ayette şu temsille bildirilmeye devam etmektedir.

“Göklerin ve yerin rabbi kimdir?" diye sor; "Allah'tır" diye de cevap ver; sonra de ki: "Öyle ise O'nu bırakıp da kendilerine bile fayda sağlayacak veya zararı savacak güce sahip olmayanları velîler yerine mi koyuyorsunuz?", "Hiç âma ile gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?" diye de sor. Yoksa Allah'ın

---

[250]Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/135.
[251]Bayraklı, *İnsanlığın Vebası Şirk*, s. 32
[252] Ra’d 13/14, 16, 17

yarattığı gibi yaratan ortaklar koştular da bu iki yaratma arasındaki benzerlikten dolayı mı şaşırdılar?" De ki: "Her şeyi yaratan Allah'tır, O birdir, karşı konulamaz güce sahiptir." (Ra'd 13/16)

Ra'd sûresinde tevhid ilkeleri, müşriklerin kınanması ve yerilmesi gibi konuları destekleyen, hak ve batılı örneklendiren meseller sıralanmaktadır. Yüce Allah misaller getirerek, gerçeği gösteren bunca delili görmeyen müşrikleri âmaya, görüp ibret alan müminleri gören kimseye, küfür ve cehaleti karanlıklara, ilim ve imanı da aydınlığa benzeterek hem İnkârın psikolojik sebeplerine ışık tutmakta hem de müşrikleri uyarmaktadır.[253]

Ayette geçen "şurekâ" terimi meselle alakalı olarak belirleyici rol üstlenmektedir. Şurekâ terimi Kur'ân'da inançlar ile bağlantılı kullanıldığı yerlerde, her zaman, uluhiyete ortak oldukları varsayılan gerçek veya hayali varlıkları veya güçleri gösterir. Sonuç olarak bu kavram ve onun İslam'da kesin bir dille kınanması yalnızca sahte ilahlara tapınmayı değil, aynı zamanda hem azizlere (kelimenin ayinsel anlamında) yarı ilâhî vasıfların veya güçlerin izafesini, hem de servet, sosyal statü, iktidar, milliyet, vb. gibi, insanların çoğunlukla insanlığın kaderi üzerinde objektif bir belirleyicilik izafe ettiği soyut kavramları kapsar.[254]

Yazır'a göre "âma, Hak'dan gafil olan; basir de Hakk'ı bilen hakikatı kabul edendir. Yahut âma, gafil mabud, yani put; basir de her şeyi gören ve bilen gerçek mabud, yani Allah'dır. Küfür ve şirk kat kat karanlıklardır: Delili yoktur, önü karanlık, sonu karanlık, katmerli bilgisizliktir. Marifetullah, yani Allah bilgisi ve Allah'ın birliği inancı olan tevhid ise bir nurdur. Önü,

---

[253] Heyet, *Kur'ân Yolu*, III/282.

[254] Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir*, (Çev. Cahid Koytak-Ahmet Ertürk) İşaret Yayınları, İstanbul 1999, I/228.

sonu belli, her bakımdan açık ve parlaktır. Aklı olan nasıl olur da tevhid nurunu bırakır, şirk karanlığına saplanır!"[255]

Mezkur ayet sûrenin genel atmosferiyle bütünlük arz etmektedir. Rasûlullâh ile müşrikler arasında bir tartışma sahnesi sunulmaktadır. İfade tarzını son derece güçlendiren bir meselle muhatap susturulmaktadır.[256]Allah'ın birliğini tasdik etmek hakikati kabul etmektir. Hakikatin reddi ise ebedi karanlıkta kalmaya mahkumiyettir. Yüce Allah'ın uluhiyette ve ubudiyette eşi ve benzerinin bulunmadığı, gücünün ve kudretinin sonsuzluğu, temsili anlatımın etkisi ile çarpıcı bir şekilde ifade edilirken bu gerçekler vurgulanmaktadır.

1.1. (d). Allah'a Eş Koşanların Durumu

Tüm ilâhî ikazlara rağmen Allah'a eş koşmakta ısrar edenlerin hâli Hac sûresinde şöyle bildirilmektedir.

"*Kendisine ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri (O'nun birliğini tanıyan müminler olun). Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemiş (bir nesne) gibidir.*" (Hac 22/31)

Yüce Allah, şirki bir örnekle izah etmektedir. Bu ayet sapıklığa düşme ve yok olma durumundaki müşrik kimseyi temsili olarak açıklamaktadır.[257] Zemahşerî teşbihin mürekkep mi, müferrak mı olduğu noktasında şöyle bir izah yapmaktadır: "Eğer ayetteki teşbihin teşbih'i mürekkeb olduğunu kabul edersek buna göre şöyle denmek istenir. Kim Allah'a şirk koşarsa, o

---

[255] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/137.
[256] Muhammed İzzet Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs Tertibül Süver Haseben Nüzul*, Dâru'l-Garbi-İslamiyye, Beyrut 2000, II. Baskı, V/529.
[257] es-Sabûnî, *Safvetu't-Tefasir*, IV/124.

kendisini, ondan öte daha şiddetli bir helak olmayan yok oluşla yok etmiştir. Onun hali gökten düşüp de kendisini kuşların kaptığı ve kuşların midesinde parçalanıp dağılan, yahut da rüzgarın onu bir takım uzak helak yerlerine sürükleyip savurduğu kimsenin haline benzer. Teşbih, müferrak olarak alınırsa iman, yüksekliği bakımından göğe; imanı terk edip Allah'a şirk koşan müşrik kimseyi de gökten düşene; fikirleri dağıtan nefsani arzuları da gökten düşeni kapan kuşlara; insanı sapıklık vadisine süren şeytanı, estiği zaman helak edici uçurumlara sürükleyen ve düşüren rüzgara benzetmiş oluruz.[258]

Bu meselde "gök" insanın asli fıtratı anlamı da taşımaktadır. İnsan başkasının değil Allah'ın kuludur ve yaratılıştan tevhid ilkesini kabule hazırdır. Bu nedenle Peygamberlerin davetini kabul edenler fıtratlarında sabit kalırlar ve yükselirler. Bunun aksine Allah'ı inkâr eden veya ona ortak koşan kimse bu asli fıtrat olan "gök" ten düşer. İşte O zaman bu misaldeki düşen adamı kapışan kuşlara benzer. Lider ve şeytanların kurbanı olur, ya da misaldeki rüzgara benzeyen arzu, istek ve ya nefsinin kölesi olur. Bunlar onu alçaltırlar ve sonunda onu sapıklığın en derin çukuruna götürürler.[259]

Peki müşrikin bu haline düşmemek için insandan beklenen nedir? Yüce Allah, insanların her türlü şirkten uzaklaşmalarını, tüm yalan sözlerden kaçmalarını, dosdoğru ve katışıksız tevhid çizgisini izlemelerini istemektedir.[260]

Bu ayeti "tevhid" temeline oturtan Kutup, iman etmeyenleri "yüce ufuklardan yokluğa doğru yuvarlananlar" olarak tasvir etmektedir. Yani

---

[258] ez-Zemahşerî, *Keşşâf,* III/152.
[259] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* III/330.
[260] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân,* VII / 344.

tevhidden ayağı kayanın şirkin batağına saplanacağını ifade etmektedir. İnsanın kendisine güven duymasını sağlayan temel etken, tevhiddir. Sığınabilecekleri güvenlik yurdunu yitirenler sınırsız arzulara, bitmez tükenmez ihtiraslara kapılacak, rüzgarın sürüklemesi gibi savrulup gideceklerdir.[261]

Tevhid inancı, manevi ağırlıktır, iradedir, sağlamlıktır, şeytana karşı koymaktır, öteye-beriye savrulmamaktır.[262] Tevhid inancını kaybedenlerin inançlarıyla birlikte tüm değerlerini de kaybedeceği apaçık ortadadır. Şirkte ısrarcı davrananlar ise kaçınılmaz bir felakete doğru sürüklenmektedir.

1.1. (e). Kâfirlerin Kalplerinin Durumu

Yüce Allah Kur’an’ı Kerim’de ilahi davetten yüz çevirenlerin kalplerinin nasıl katılaştığını bir temsille şöyle beyan etmektedir:

“ (Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.” (Bakara 2/74)

Meseldeki mesajın daha net anlaşılması için, ilk olarak kasvet kelimesi üzerinde durmak gerekmektedir. Yüce Allah kalplerin katılaşmasını “kasvet” kelimesini kullanarak ifade etmiştir. Kasvet, “kalbin sert ve katı olması ya da sertleşmesi ve katılaşması”demektir.[263]Beyzavi kasvetin özelliğinin salâbe[264] olması, yani salâbetle birlikte kalın ve katı manasına geldiğini, kal-

---

[261] Kutup, *Fi Zilâli’l-Kur'ân,* VII/344.
[262] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIII/78.
[263] el-İsfehânî, *el-Müfredat* s. 1208.
[264] el-İsfehânî, ”salebe”yi ise “sulb” maddesinde izah etmiş; sert, katı, pek, çetin, güçlü manalarını vermiştir. Bkz. “sulb” maddesi, s. 867.

bin kasavetinin ise ”tesirden uzak, ibret almayan” manalarına geldiğini ifade etmektedir. Kasveti de “demir gibi sert” diye ifade eden Beyzavi, “onların kalbine Hakkın emirleri tesir etmiyordu” diyerek kalplerindeki sertliği ifade etmektedir.[265]

İsrailoğullarının, kalplerinin katılaşmasının taşa benzetilerek kınanmasında, genel olarak onların mucizeler gösterilse dahi ondan etkilenmemeleri[266] etkendir. Sebebi nüzûlünde bildirildiğine göre, İbni Abbas’tan gelen rivayete göre birinin öldürülüp katilinin bulunamamasından sonra[267] olay şöyle gerçekleşmiştir: “Allah’ın emriyle, ölüye kesilen hayvanın bir parçasıyla vurulunca dirildi, oturdu ve kendisine, seni kim öldürdü denildiğinde, kardeşimin oğulları öldürdüler deyip tekrar ruhu kabz olundu. Adamın öldüğünü görünce kardeşlerinin oğulları Allah’a and içerek biz öldürmedik dediler ve böylece gördükten sonra hakkı yalanladılar. İşte bunun için Allah onlara “kalpleriniz katılaştı” demiştir.[268]

Görüldüğü üzere öldürülen kişinin dirilişine ve kendisini öldüren kişinin kim olduğunu söylemesine şahit oldukları halde, içlerinde dine yönelme duygusu bulunmuyorsa bu tür olağanüstülükler bile fayda vermemektedir.[269]

Yeryüzünde bulunan dağlar, taşlar dahi Allah korkusundan haşyet duymaktadır[270] Bu durum Kur'ân’da şöyle ifade edilmektedir: “*Yedi kat gök ve yer ve bunlarda bulunan kimseler O’nu tesbih eder. O’nu hamd ile tesbih et-*

---

265 el-Beydâvî, *Envar’t- Tenzil ve Esraru’t -Te’vil*, I/70.
266 Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münir*, I/171.
267 Bakara 72/73.
268 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/476.
269 Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri,* I/106.
270 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/479.

meyen yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu O, Halim, Gafur olandır"[271]

Sabûnî (ö. 2015) bu meseli izah ederken sûre-mesel ilişkisine dikkat çekmekte ve Yüce Allah’ın bu sûrenin beş yerinde ölüleri diriltmeyi zikrettiğinden bahsetmektedir.[272]Bunlar;

a) “*Sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik*”.[273]

b) “*Böylece Allah ölüleri diriltir*”.[274]

c) “*Allah onlara ölün dedi. Sonra onları diriltti*”.[275]

d) “*Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı, sonra tekrar diriltti.*”[276]

e) “*İbrahim Rabbine, Ey Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster demişti*”[277]

Bu durumda, “tüm bu mucizelere rağmen hala kalpleriniz yumuşamadı mı!” uyarısı yapılmakta, muhataplar ibret almaya davet edilmektedir. İnsanların ilâhî davet karşısında hissizleşmiş ve duyarsızlaşmış olduğuna dikkat çekilen bu meselde söz konusu ayetin “*Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir*” diye bitmiş olması ise apaçık bir tehdittir. Kalpler yumuşamakta ısrar ederse Allah gerekeni yapacaktır.

Meseldeki mesajın muhatabının yeni müslüman olan Medineli müslümanlar ve hâlâ inat eden Medineli yahudiler olduğu da söylenmiştir.

---

[271] İsra 17/44.
[272]es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir* I/116.
[273] Bakara 2/56.
[274] Bakara 2/73.
[275] Bakara 2/259.
[276] Bakara 2/243.
[277] Bakara 2/260.

Onların ilâhî davet karşısında taş kalpli olmamaları gereğinin altını çizilmiştir. [278]

1.1. (f). İlâhi Davetten Yüz Çevirenlerin Hâli

Kur'ân-ı Kerîm'de gaflete dalmayıp Yüce Allah'tan gereği gibi haşyet duymanın gerekliliği sıkça vurgulanmaktadır.[279] İlahi davete kulak verip ondan yüz çevirmemeye işaret edilen Kur'an mesellerinde de şirk aşağılanmakta ibret almayanlar ve ilâhî davetten yüz çevirenler akl etmemeleri sebebiyle hayvanlara benzetilmektedir.

" (Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler." (Bakara 2/171)

Yüce Allah hidayetten yüz çevirenleri izah ederken en genel manada akl etmemeleri sebebiyle onları hayvanlara benzetmektedir. Mesellerde sıkça kullanılan bu çarpıcı benzetme inanmayanların halini ortaya koymaktadır.

Meselle ilgili olarak iki farklı görüş ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden birincisine göre, hayvanın kendisine seslenen çobanın sesini duyduğu halde ne söylendiğini anlamadığı gibi, kâfir de kendisine açıklanan ayetleri, tebliğ ve davetleri duyar da bunların içerdiği hakikatleri bir türlü anlamaz, bu sebeple de inkârından vazgeçmez. İkincisine göre ise; kâfirlerin söylenenden hiç bir şey anlamayan putlarına yakarışları, çobanın ne söylediğini anlamayan koyunlarına seslenip durmasına benzer.[280] Taberî ayetin yahudilerle ilgili olduğunu ileri sürdüğünden birinci yorumu tercih etmektedir. Bu

---

[278] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I/77.
[279] Hadid 57/16; Haşr 59/21.
[280] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* II/106.

görüşünü de ibni Abbas'ın ayetin Yahudilerle ilgili olduğuna dair görüşüyle delillendiren Taberî'ye göre meselde, onların islâmî tebliğ ve davet karşısındaki anlayış kıtlığı ve duyarsızlıkları zikredilmektedir. [281]

Daha farklı izahatlar da yapılmıştır. Kâfirleri hakka davet eden kimsenin misali, bağıran kimsenin misali gibidir. Böylece çoban olan o bağıran kimse, hakka davet eden kimsenin yerine geçmiş olur ki bu kimse de Hz. Peygamber ile, hakka çağıran diğer kimselerdir. Bu durumda ayetteki vech-i şebeh (benzetme yönü) şu olur: Hayvanlar sesi duyarlar ama ne dediğini anlamazlar. Kâfirler de duyuyor ama yararlanmıyorlar. Diğer görüş ise kâfirlerin putlara tapıyor olması sebebiyledir. Putlar anlamama hususunda hayvanlara benzetilmiştir.

Ayeti zahirine göre hamledenler ile yine iki görüş mevcuttur. İlki; şu putlara ibadet ettikleri için akıllarının kıtlığı hususunda kâfirlerin misali, hayvanlarla konuştuğu zaman çobanın haline benzer. Bu çobanın aklının kıtlığını gösterdiği gibi, kâfirlerin durumu da böyledir. Diğer görüş ise Onların atalarına tabi olup onları taklid etmelerindeki durumları, hayvanlarla konuşan çobanın durumu gibidir. Hayvanlarla konuşmak nasıl anlamsız ve faydasızsa, taklid de abes ve faydasızdır.[282]Bu görüşü savunanlar ayeti 170. ayetle irtibatlandırmakta ona göre mana yüklemektedirler.

Abduh ise "Yüce Allah bu ayette taklitçilerin düşünmeden ve delilini araştırmadan atalarının üzerinde bulunduğu yola uymaları şeklinde takındıkları tavrın yanlış olduğunu açıkladıktan sonra, onların durumunu daha fazla kötülemek ve onları azarlamak için hayvanlar üzerinden bir misal vermektedir"demektedir. O'na göre bu ayet anlayışsız ve doğru yolu

---

[281] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* II/109.
[282] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb*, IV/209.

bulmadan yapılan taklidin kâfirlerin işi olduğunu bildirmektedir. Ayette onların durumu, sürünün çoban ile olan durumuna benzetilmiştir. Çoban sürüyü çağırınca sürü ona yönelir. Sürüyü menettiğinde o bu yasağa boyun eğer. Halbuki sürü çobanın söylediği şeyi idrak etmediği gibi, onun manasını da anlamaz. [283]

Bayraklı da Bakara 170 ve 171. ayeti birlikte değerlendirmektedir. O'na göre Yüce Allah bu temsille hayvan ile insanı birbirinden ayıran temel özelliği zikretmektedir. Kendisine verilen bilgiyi aklın kalıplarına vurarak anlayan, gönül gözünü kullanarak gören kimse, hayvandan ayrılmakta ve insan seviyesine çıkmaktadır. Bayraklı, verilen mesajın "psikolojik kabiliyetleri kullanmamanın insanı ne kötü hallere düşürdüğü; bütün meselenin duyu organlarının taşıdığı ham duyumları işleyip düşünce denen ürünü meydana getirecek olan aklın çalıştırılması" olduğunu söylemektedir.[284]

Esed ise meseldeki mesajın "hakikati inkâra şartlanmış olanlarla" ilgili olduğunu bildirmektedir.[285]

Kur'ân-ı Kerîm'in verdiği tüm ilâhî mesajlar göz önüne alındığında, hakikate gözünü kapayıp, kulağını tıkayanlar kadar; hakikate iman ettiğini söyleyip, gereğini yapmayanlar için de "sağır, dilsiz, kör" tanımlamaları yapılabilir. Zira imanını amelle ispat etmeyenler, ilâhî emre ve Peygamber'in çağrısına uymuyor demektir. Bu durumda sağır, kör ve dilsiz hükmündelerdir.

---

[283] Abduh, *Menar Tefsiri,* II/75-76.
[284] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, II/380.
[285] Esed, *Kur'ân Mesajı,* I/47.

Furkan sûresi 41-44. ayetlerde müşriklerin Rasûlullâh ile alay edip O'nu inkâr ettikleri bildirmektedir. Onların bu tutumu üzerine Yüce Allah onların hayvandan da aşağı olduklarını buyurmaktadır.

"Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar." (Furkan 25/44)

Onların Hz. Peygamberle apaçık alay edebilme cesaretlerini, kendilerinin içinde bulundukları izzet, liderlik ve zenginlikle; Peygamberin içinde bulunduğu fakirlik, yetimlik ve kimsesizliğini karşılaştırarak bulduğunu söyleyen Zuheylî, onların asıl kendi nefislerine itaat eden, kendisini taklitçiliğe kaptıran, heva ve hevesine boyun eğen nefsi arzularını ilah edinenler olduğunu söylemektedir. İşte bunların durumunun da bu ayetteki "O*nlar ancak hayvanlar gibidir. Hatta hayvandan da aşağıdırlar*" demek sûretiyle Yüce Allah'ın onların durumunu bize bildirdiğini ifade etmektedir.[286]

Kur'ân-ı Kerîm, pek çok ayette kâfirleri hayvanlara benzetmiş, hatta hayvandan da aşağı bir durumda olduklarını bildirmiştir. [287] Müddesir sûresinde inkarcıların bilinçsizce takındıkları bu tutum şöyle ifade edilmektedir. :

"Böyle iken onlara ne oluyor ki adeta adeta arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar!" (74/49-51)

Onların bu tutumunun temel sebebi hemen akabinde zikredilen ayette ahirete inanmamak olarak bildirilmektedir. Ahiret inancı sorumluluk bilincinde bir hayat sürmeyi gerektirmektedir. İnkarcılar günah kaygısı taşıma-

---

[286] Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münir,* X/66-67.
[287] Bakara, 2/171; Furkan, 25/44; Enfal, 8/22; Muhammed, 47/12.

dan sorgu sual düşünmeden nefislerinin istediği gibi yaşıyorlardı.[288]Bu sorumsuz halleri ile ahiret bilinci olmadan sürdürdükleri bu hayattaki durumları da onların bu meselle vasıflandırılmalarına sebep olmuştur.

Akıllarının azlığı sebebi ile bu benzetmeye tabi tutulduklarını söyleyen Zemahşerî, müşriklerin Hz. Peygambere gelip adlarına yazılmış birer belge istemelerini zikrederek[289] bu davranışlarındaki mantıksızlığa da işaret etmektedir.[290]

Genel olarak ayetlerde karşımıza çıkan hakikat, onların tedebbürden ve akl etmekten uzak olmaları sebebiyle, zevke ve dünyaya daldıkları için akıllarını kullanmayan hayvanlara benzetildiği yönündedir. Muhammed sûresinde kâfirleri "h*ayvanlar gibi yiyip içmekle*" zevk ve dünya hayatına düşmekle nitelendiren Allah burda ise daha ağır bir ifade kullanmakta kâfirlerin; "*hayvandan da aşağı olduklarını*"bildirmektedir. Zemahşerî ye göre hayvanlara benzeyiş "gaflet ve sapkınlık" yönündendir. Çünkü onlar akıl etmezler.[291]

Hayvandan da aşağı olma meselesinde ise Râzi'nin yapmış olduğu tesbitler son derece önemlidir. Hayvanlar bile kendisini doyuran sahibine itaat ederken, Rablerine iman ve itaat etmeyenlerin durumu onlardan daha aşağı görünmektedir.Yine hayvanlarda ilmin olmayışı kimseye zarar vermezken, müşriklerin cehaleti büyük bir zarar kaynağı olmaktadır. Ayrıca müşrikler

---

[288] Heyet, *Kur'ân Yolu,* V/501.
[289] Müddesir 74/52.
[290] ez-Zemahşerî, el-*Keşşâf,* IV/643.
[291] ez-Zemahşerî, el-*Keşşâf.* III/274.

ilim talep etmekten acizken, hakikati inkâr eden kâfirler kendilerine verilen aklı kullanmadıkları için daha aşağı bir vasıfla vasıflandırılmışlardır.[292]

Diğer bir konu ise hayvanların da Allah'ı tesbih ettiği, yani hamd ile yüceltttiği meselesidir.[293]Durum böyle olunca Hakk'ı inkâr, insanı hayvandan da aşağı mesabesine düşürmektedir.

Mevdûdî ise müşriklerin hayvanlara benzetilmesi ile ilgili olarak, müşriklerin "körü körüne tutkularının ardından gitme" özelliğini vurgulamaktadır. Felakete mi kurtuluşa mı gittiklerini bilmeyen hayvanların akl etmemeleri sebebiyle bundan sorumlu olmadığını söyleyen Mevdûdî, müşriklerin ise kendilerine verilen akıl nimetini kullanmamaları sebebiyle durumlarının hayvandan da aşağı olduğunu bildirmektedir.[294]İnsanı bu durumdan kurtaracak ilâhî formül ise aklını kullanarak iman etmesi; inkardan yüz çevirmesidir.

1.1. (g). Kâfirlerin Akıbeti

Kur'ân-ı Kerîm'de ilâhî davete kulak vermeyip inkârda ısrar eden kâfirlere bu tutumları neticesinde âhirette kendilerini acıklı bir azabın beklediği pek çok ayette zikredilmektedir.[295]

Kur'ân-ı Kerîm'de ayetler, muhatap olanlara müjdeci, korkutucu, kınayıcı, kapsayıcı ve ispatlayıcı bir hitapla gelmektedir. Ayetlerin akla ve kalbe hitap eden etkili ve güçlü bir üslubu vardır. İman edenleri, takva sahiplerini sebat ettirmeyi; yalanlayanların, büyüklenenlerin de kalplerinde kor-

---

[292] er-Râzî, *Mefâtîhu'l- Gayb*, XVII/241.
[293] İsra 17/44; Hac 22/18; Nûr 24/41.
[294] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III/531.
[295] Bakara 2/7, 81, 114, 161, 212, 257; Âl'i İmran 3/ 10, 116, 176, 197; Nisa 4/150-151, 167, Maide 5/86; En'am 6/49; Enfal 8/36; İbrahim 14/28; Nahl 16/88; İnşikak 84/20.

ku uyandırmayı hedeflemektedir. Pişmanlığın fayda vermeyeceğini belirterek vakit geçirmeden onları iyiliğe teşvik etmektedir.[296]İnkar edenlere kendilerini bekleyen akıbet mesellerle anlatılarak muhataplarda oluşturulmak istenen etki daha kuvvetli hale getirilmektedir.

"Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!" (A'râf 7/40)

Allah'ın âyetlerini yalan ve asılsız saymak Sûretiyle ulûhiyyet, tevhid, nübüvvet, âhiret gibi temel dini öğretileri inkâr edenler için göğün kapıları açılmayacaktır.[297] Göğün kapısının açılmaması demek;

1-Onların amelleri, duaları ve itaat cinsinden diğer faaliyetleri kabul edilmez.

2-Gökler, mü'minlerin ruhlarına açılırken onların ruhuna açılmaz

3-Onların göğe yükselmelerine ve cennete girmelerine izin verilmez.

4- Onlara bereket ve hayr inmez[298]gibi manaları işaret etmektedir.

Ayetin "*…deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir!"*kısmı ile farklı izahatlar yapılmıştır. Bu söz bir imkansızlığı dile getirmektedir. *cemel cummel* kelimesine kalın urgan ya da halat manası da verilmektedir. Bu manayı göz önünde bulunduranlardan Esed manayı "deve" olarak değil "halat" olarak vermektedir.[299]

---

[296] Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs,* II//393.
[297] Heyet, *Kur'ân Yolu,* II/525.
[298] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* X/367
[299] Esed, *Kur'ân Mesajı*, I/278

Yüce Allah burada teşbihli, kuvvetli ve hicivli bir üslup kullanmakta, devenin iğnenin deliğinden geçmesi örneğini zikrederek onların anlayacağı dilden cennete giremeyeceklerini belirtmektedir.[300]

Amaç, Allah'ın rahmet ve rızık kapılarının onlar için açılmayacağı ve bu işin imkansızlığını ifade etmek amacıyla "deve iğne deliğinden geçmedikçe" cennete giremeyecekleri gerçeğinin inkarcılara hatırlatılmasıdır.[301]

Duhan sûresinde de kâfirlerin akıbetine dair mecazi bir vurgu yapılmaktadır.

"*Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi*" (Duhan 44/29)

Göklerin ve yerin ağlamasına dair yapılan bu mecazi anlatımda da kâfirlerin akıbetine kimsenin acımadığına dair bir işaret söz konusudur.[302]Göklerin ve yerin ağlaması; "göklerde ve yerde var olanların ağlaması" olarak anlaşıldığı takdirde mesaj daha kolay anlaşılacaktır. Firavunlar ve zorbalar, kendilerini yerin göğün vazgeçilmezi olarak görürler. Halbuki beşerî ölçüyü aşıp kendini ilahlaştıranlar, Allah'ın kullarını yönetirken haksızlık ve adaletsizlik yapanlar, kendilerini başkalarından üstün görüp insanlara tepeden bakanlar göklerin ve yerin kendisine ağlamayacağı kimseler arasında yer alacaklardır.[303] Bu akıbet onların küfürleri, günahları ve haddi aşmaları sebebiyledir.

---

[300] Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs,* II//393

[301] Ahmet Abay, *A'râf Sûresi 40. ve Duhan Sûresi 29. Ayetlerin Mecaz'ul Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi, Turkish Studıes, Karşılaştırmalı Dini Araştırmalar,* 12/27, s. 36

[302] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* IV/269.

[303] Abay, *A'râf Sûresi 40. ve Duhan Sûresi 29. Ayetlerin Mecaz'ul Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi,* s. 36.

1.2. Tevhidin İspâtı

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm' de şirkin korkunç yüzünü farklı mesellerle izah etmektedir. Bu izahatlarda temel gaye itikadî sapmaların önüne geçmektir. Doğru itikâdın kodları ise tevhid inancında toplanmıştır. Tevhidi ispat eden bu mesellerde tevhid ile şirkin mukayesesi yapılmakta, uluhiyette ve ubudiyette tek ilahın Allah olduğu delilleriyle ortaya konmaktadır.

1.2. (a). Kölenin Acizliği- Efendinin Cömertliği

Allah'ın her türlü ortaktan uzak olduğunu bildiren ilahî vahiy, köleler ve onların sahibi olan hürler üzerinden yapılmış bir temsil sunmaktadır:

*"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Doğrusu hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (bunu) bilmezler." (*Nahl 16/75*)* [304]

Mesel irad edilen bu âyette insanların içinde yaşadıkları tecrübelerden yola çıkılarak, onların sağ duyusuna hitap edilmek sûretiyle şirk inancının anlamsızlığına ve mantıksızlığına dikkat çekilmektedir. Burada örnekleri verildiği gibi gerek ekonomik ve sosyal yönden gerekse psikolojik ve ahlâkî bakımdan farklı seviyelerde bulunan iki insan arasında bile bir denklik kurulması apaçık bir haksızlık ve manasızlık olarak görüldüğüne göre Allah ile diğer varlıklar arasında nasıl bir benzerlik kurulabilir?[305]Sûre bütünlüğü içinde meselin mesaj ve maksadına bakıldığında, Yüce Allah'ın tek ilah ol-

---

[304] Bazı kaynaklarda bu meselde mü'min-kâfir karşılaştırılması yapıldığı da bildirilmektedir. Bkz. Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'ân,* s. 786.
[305] Heyet, *Kur'ân Yolu,* III/422.

duğunu ve sadece kendisinin ibadete layık olduğunu bu üslupla ispat ettiği görülmektedir.

Mesel verilen bu ayette asıl amacın, müminle kâfir arasında bir karşılaştırma yapılarak bunların birbirlerine denk tutulamayacağını anlatmak olduğu ileri sürülmüştür.[306]İbni Abbas ve Katade (ö. 117/735) 'nin bu görüşte olduğu bildirilmektedir.[307]Ancak müfessirlerin çoğunluğuna göre her iki âyetin asıl amacı, Allah'ı her türlü ortaklık iddialarından tenzih edip tevhid ilkesini vurgulamaktır.[308]

Yüce Allah, başkasının mülkiyetinde bulunan hem mal bakımından, hem de kendisinin işini görme açısından hiç bir şeye güç yetiremeyen putlarla kendisinin bir olmayacağını, [309] o günün şartlarında günlük hayatın bir parçası olan köleler ve onların sahibi olan efendiler meseli ile beyan etmektedir. Kul ile efendi bir cinsten, ikisi de yaratılmış olduğu halde, birbirine eşit ve denk olmazlarsa, yaratılanların en acizi putlarla, gani, yaratıcı ve mutlak kudret sahibi olan Allah nasıl bir olabilir?[310]

Mesel verilen ayette "kölenin acizliği ve efendinin cömertliği" canlı bir tasvirle sunulmaktadır. Onlar hiç bir şeye gücü yetmeyen zavallı köle ile dilediğini yapabilen mülk sahibi efendiyi bir tutmazken; nasıl olur da kulların efendisi ve sahibi olan Allah ile hepsi de O'nun kulu olan birini veya bir

---

[306] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* XI/ 148-149; Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XIV/295.
[307] İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim*, IV/588.
[308] el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*I/552; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, X/226 -227; Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir*, VII/391; Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân*, VI/552; Esed, *Kur'ân Mesajı*, II/545.
[309] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, X/226 -227.
[310] el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, I/552.

nesneyi bir tutabilirler!"[311] Demek ki başkasının malı olan, iradesi ve özgürlüğü olmayan ve hiç bir işi yapmaya gücü yetmeyen bir varlığa tapınmak, ona tanrılık özelliğini vermek bâtıl, yani sapık bir inanç olmaktadır[312]

Ayette geçen iki köle iki sınıf olarak da değerlendirilmektedir. Allah'tan başkasına tapanlar, başkasının malı olan köle gibi hürriyetini verip bir yaratığa kul olanlar, Allah'ın birliğine inanan müslümanların ise hürler olduğu izah edilmektedir.[313]Ayeti, Fatiha Sûresinde geçen "*Ancak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz*" *(Fatiha, 1/5)* ile tefsir eden Yazır; "Gerçekten "a*ncak sana kulluk eder ve ancak senden yardım dileriz*" (Fatiha, 1/5) diyebilmekten daha büyük hürriyet düşünülemez. Bundan dolayı Allah'ı inkâr, ortak koşma, bâtıl dinler hep birer esirlik bağıdır. Hak din ve Allah'ın birliğine inanmak insan için bir hürriyet, bir servettir."[314] demektedir. Meseldeki hürriyet, inançtaki yalnız Allah'a olan kulluktur.

Ayette "… *Doğrusu hamd Allah'a mahsustur…*" şeklinde mesel zikredildikten sonra hamd edilmesi meseldeki hüccetin kuvvetli, delilin açık olması yani maksadın en güzel biçimde ortaya konmasından dolayıdır.[315]Meselde maksat, Allah'ın bir benzeri olmadığı gerçeğinin kavratılması, ibadet edilmede Allah ile yaratıklarının bir tutulmasının doğru olmadığının öğretilmesidir.[316]

---

[311] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI/552.
[312] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XI/34.
[313] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*. V/248.
[314] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/249.
[315] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XIV/298.
[316] Kutup. *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI/552.

Nahl sûresinde zikredilen ikinci meselde Yüce Allah, kendi zatı ile bâtıl ilahları; açık, fasih konuşan, kendisine ve başkasına faydalı ve becerikli kimse ile, dilsiz, beceriksiz ve efendisine yük olan birine benzetmiştir.[317]

*"Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?" (*Nahl 16/76)

Bu ayette Yüce Allah müşriklerin durumunu izah ederken, onların taptıkları putları hiçbir şeye gücü yetmeyen bir adama benzetmektedir. İşitmeyen ve görmeyen[318] tanrıların kendilerine dahi hayırları yokken kendinden medet umanlara nasıl faydası olacağı müşriklere tekrar hatırlatılmaktadır.

er-Râzi "her ikisi de insan olma açısından eşit olmalarına rağmen, dilsiz ve aciz olan kimsenin, fazilet ve şeref bakımından, kadir, kamil, konuşan bir kimseye denk olamayacağı, ilk anda akıl tarafından kabul edilirken, cansız varlıkların, ilah olmada alemlerin Rabbine denk olamayacağını söylemek daha evladır"[319]demektedir.

Daha sonra Allah *"Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?"*buyurmuştur. Adaleti emredenin; "konuşma kabiliyeti olmalı ki emredebilsin " denmekte, yani âmir olmanın şartı kâdir olmaya

---

317 el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, I/552.
318 "Ebkem", konuşamayan kimse demektir. Aklı ermeyen, işitmeyen ve görmeyen kimse olarak da izah edilmektedir. bkz. Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, X/231.
319 er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XIV/298.

bağlanmaktadır. Yine âmir olanın "adalet ile zulmü birbirinden ayırması için de âlim olması" gerektiğini söylemektedir.[320]

Mezkur ayetlerde verilen mesajlarda şirkin çelişik yapısı göz önüne serilmektedir. Putlar hiçbirşeye gücü yetmeyen varlıklar iken, Allah her şeye Kadir olandır. Yüce Allah güçsüzle-güçlüyü, acizle-kudretliyi bir darb-ı mesel vererek anlatmakta ve kullarını hakka davet etmektedir. Kula düşense basiret gözüyle gerçekleri görüp bâtılın tuzaklarına düşmemektir. Zira hak ile bâtıl arasındaki farkı fark edememe de şirkin sebep, şirk ise sonuç olmaktadır.[321]

Konuya farklı bir bakış açısı getiren Esed ise ard arda gelen iki mesel ayetinde mukayese edilen konu ve kişileri şu şekilde izah etmektedir. Ona göre birinci benzetmede konu özgürlük ve kölelik, yahut daha genel bir tanımla bağımsızlık ve bağımlılık arasındaki karşıtlık iken, ikinci meselin konusu, dilsizlik ve yetersizlik, ehliyetsizlik ile dürüstlük, adalet ve yeterlilik arasındaki karşıtlıktır.[322]

Yüce Allah 76. ayette farkın fark edilmesini öngörmektedir. İnsanlar Allah ile sahte tanrıların arasındaki farkı anlayacak, şirkten kurtulup tevhid inancına varacaklardır. Böylece müşahhastan mücerrede, yani somuttan soyuta giden bir metod ile aklı çalıştırmış olacaklardır. Sonuç olarak burada tevhid inancına varacak olan aklın işleyiş tarzının örneği verilmektedir.[323]

---

[320] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb*XIV/298; Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir,* VII/395; Bayraklı, *Yeni bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, X1/37.
[321] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, X1/35.
[322] Esed, *Kur'ân Mesajı*. II/545.
[323] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, X1/35.

1.2. (b). Tevhid- Şirk Mukayeseleri

Günlük hayattan seçilen mesellerle tevhide dair mesajlar veren Yüce Allah şirki red ederken bu çelişik yapıya dair temsiller sunmaktadır. Tevhidin ispatı niteliğinde olan bu mesellerin her birinde uyarı ve kınama söz konusudur.

“Allah, size kendinizden bir misâl verdi: Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde elleriniz altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur, aranızda birbirinizi saydığınız gibi, onları da sayar mısınız? İşte biz, düşünecek bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.” (Rum 30/28)

Rum sûresinde âhiret inancını ispat için kainattan deliller sunulmakta, bu deliller aynı zamanda tevhid inancını da desteklemektedir. 28. ayetten itibaren tevhidin tasdiki ve şirkin reddi konu alınmakta ve insan için en fıtrî hayat tarzının sadece bir tek Allah'a ibadet olduğu vurgulanmaktadır.[324]Ayette, Allah’a şirk koşma, yani O'nu tanrı kabul etmekle beraber başka bazı varlıkları da tanrılıkta O'na ortak olarak görme yaklaşımının, özündeki sakatlığın yanı sıra aynı zamanda çelişkiler içeren bir tutum olduğu somut bir anlatımla ortaya konmaktadır. Bu örnek özetle "köleyi efendisine eşit saymıyorsunuz da, yaratılmış olanı yaratıcısına nasıl eşit görürsünüz!" anlamında bir eleştiri ve uyarı anlamı taşımaktadır.[325]

Yüce Allah, mesajın daha kolay ve net anlaşılması için müşriklerin günlük hayatından bir örnek getirmektedir. Nasıl ki; efendi ile köle insani değerler açısından eşit olsalar bile, bir efendi kölelerini kendi isteğiyle tam yetki sahibi ortaklar olarak görmezse insan, herhangi bir varlığı veya nesneyi, mutlak efendisi ve yaratıcısı olan ve mevcut veya muhtemel hiç bir

---

[324] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV/267.
[325] Heyet, *Kur'ân Yolu*, 310.

şeyle mukayese edilemeyecek bir konumda bulunan Allah'a nasıl denk görebilir?[326]

Burada verilen örnekten maksat müşrikleri susturup köşeye sıkıştırmaktır. Zira onlar elleri altında bulunan kölelerinin, kendilerine ortak ve nazire olmalarına razı değillerdir. Halbuki kendileri de tabiat ve yaratılışta onlar gibidir. Bu durumda nasıl oluyor da akıllarınca Allah'a, yaratıklarından ortaklar ve benzerler kılıyorlar ve Allah'ın bundan razı olacağını zannediyorlar.[327] Daha açık ifadeyle; "siz bir insan olduğunuz halde, mallarınıza kölelerinizi ortak edip onları kendi ayarınızda sayar mısınız? O halde siz kölelerinizle eşit olmayı kabul etmiyor da, çoğu zaman cansız yaratıkları, onların Yaratıcısına eşler tutuyorsunuz" [328] buyrulmaktadır.

Görüldüğü üzere müşebbeh (benzeyen), Allah Teala ve putlar; müşebbehün bih (kendisine benzetilen) ise hürler ve kölelerdir. Vech-i şebeh (benzetme yönü), bunların aralarındaki eşitsizlik halidir.[329]

Bu mesel, doğru düşünmeye dayanan, gayet yalın, kesin yargılı, tartışma götürmez bir örnektir.[330]Kurtubî, az düşünmenin sonucu ve kalp körlüğü olarak ifade ettiği inanç tutarsızlığının önemine değinmekte "bu meseleyi bellemek bir ilim talep eden kimse için fıkha dair mükemmel bir kitabı ezberlemiş olmaktan daha önemlidir" demektedir. Çünkü bütün bedeni ibadetlerin sahih olması ancak kalpte bu meselenin sahih olması ile mümkündür."[331] Zira şirk insanın fıtratına olduğu kadar, kainatın doğasına

---

[326] ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, III/453; Esed, *Kur'ân Mesajı*, II/826.
[327] Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, V/446.
[328] ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, III/423; Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, II/221.
[329] Ulutürk, *Kur'ân'da Temsili Anlatım*. s. 63.
[330] Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân*, VIII/199.
[331]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIII/471.

da aykırıdır. Bu nedenle insan ne zaman bu sapıklığı seçtiyse, fesat ve fitne çıkmıştır. Yine burada iki büyük güç arasındaki savaşın neden olduğu karışıklığa dikkat çekilmekte ve bu karışıklığın da, şirkin bir sonucu olduğu söylenmektedir. Şirk, batıl, caiz olmayan bir çelişki, büyük bir haksızlık, ilim fıtratına uygun olmayan bir cehalet ve sonu azap olan bir eğriliktir.[332]

Mesel irad edilerek müşriklerin kınandığı ve uyarıldığı bu ayetin sebebi nüzulü ile ilgili kaynaklarda şu rivayet zikredilmektedir: "Müşrikler, Buyur ey Allah'ımız, buyur. Senin ortağın yok. Bir tek ortak var, o da senindir. Sen ona mâlik olursun fakat o, sana mâlik olamaz, diye telbiye getirirlerdi. (Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerîke leke. İllâ şerîkâ hüve lek. Temlîkehu ve ma mülk) Bunun üzerine Allah Teâlâ: "*Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz altında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sahibi olmalarına razı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız?*" [333]âyetini indirdi. Allah Teâlâ bu misâl ile zâtının bundan uzak ve berî olduğuna tenbîhten sonra şöyle buyurmaktadır. "*İşte Biz âyetleri aklını kullanacak bir kavim için böyle açıklarız.*"[334] Görüldüğü üzere ayet, aklı kullanmaya davetle tamamlanmaktadır. Misaller/temsillerle akıl ile idrak edilen manalar, hissedilen şeyler sûretinde tasvir edilmektedir[335]

İlahi nizamın değişmez kanunu "la ilahe illallah" kelimesinde saklıdır. Tüm peygamberlerin gönderilmesindeki temel kaide, uluhiyette ve rububiyette Allah'ın varlığı, birliği ve kural koyuculuğunu ilan etmektir.

---

[332] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI/254-255.
[333] Rum 30/28
[334] ibni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim* VI//312-313.
[335] İsmail Hakkı Bursevi, *Rûhu'l Beyan*, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, XV/74.

Kur’ân’ ın bu hususta belirttiği gerçek şudur: Göklerde ve yerde bütün egemenlik otorite ve yetkilere sahip güç sadece Allah’a ait olduğu için tüm güç sahipleri, ister istemez O’na itaat etmeye, emrine boyun eğmeye mecburdur. Yaratılışın sırlarını, nizamını, idaresini O’ndan başkası bilemez.[336] Kur'ân-ı Kerîm’de Yüce Allah’ın uluhiyeti pek çok kez vurgulanmaktadır.[337] Bu durum, aynı zamanda egemenliğin ve hükümranlığın da anlamını kapsadığından O’na hiç bir şekilde ortak koşmamayı gerektirmektedir.[338]Rububiyette[339] de bunun sağlanması gerektiğinden bu mesel ile yüce Allah müşrikleri uyarmakta; uluhiyette ve rububiyette ortak tanımadığını ilan etmektedir.

“Allah, çekişip duran birçok ortakların sahip olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler.” (Zümer 39/29)

Tevhid-şirk üzerine kurulu olan bu meselde itikâdî tutarsızlığa dikkat çekilerek köle-efendi temsili üzerinden doğru inanç yapısı vurgulanmaktadır. Bu mesel ile mü’minin medhinin kâfirin zemminin yapıldığını öngörenler de olmuştur.[340]

Tevhidin tasdiki ve şirkin reddini konu alan Rum 30/28 deki benzer bir yöntemle verilen bu darb-ı meselde müşriklere itiraz alanı bırakılmamaktadır. İslam’ın temel akidesini oluşturan ve tek ilahlık esasına dayalı tevhid

---

[336] el-Mevdûdî, *Kur'ân’a Göre Dört Terim*, s. 23.

[337] Zuhruf / 84, Nahl/17; Nahl/20-22; Fatır/3; En'âm /46; Kasas/ 70-72; Sebe /22-23; Zümer/5-6; Neml/60-64; Furkan /2-3; Enam/101-102; Bakara/165; Ahkaf/4-5; Enbiya/ 22-23; Mü'minûn/91; İsra /42-43.

[338] el-Mevdûdî, *Kur'ân’a Göre Dört Terim*, s. 30.

[339] Mü'minûn 23/84-90; Zümer 39/3; Yunus10/18; Mâide 5/76; Şûrâ 42/21.

[340] Görmez, *Kur'ân-ı Kerîm’in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Tergib ve Terhib, s. 45.*

inancı, inançlarda şirke dair ne varsa kaldırmayı amaçlamaktadır. Mesel yoluyla verilen bu örnekte şirk inancı red edilmekte, şirkin doğuracağı neticeler insanlara bildirilmektedir.

Bu meselde aynı zamanda insanın iki çatışan davranışının getirdiği duruma; yani bir taraftan Allah'ın aşkın birliğine ve benzersizliğine inanmak, diğer taraftan da yaratılmış varlıklara yahut Allah'ın "sûretler"i olduğu varsayılan varlıklara ilâhî güçler ve sıfatlar yakıştırmanın[341] tutarsızlığı gözler önüne serilmektedir. Meselde birden fazla efendisi olan bir kölenin onlardan hangisinin emrine itaat edeceği hususunda şaşıracağı, birçok meşakkat ve zahmete maruz kalmasının yanı sıra ruhen de şaşkın olacağı müşrikin durumuna benzetilmiştir.[342] Birçok efendisi olan ve her efendinin kendisine hizmet etmesini istediği bir kölenin, hiçbirini memnun edemeyeceği ve devamlı sûrette, her efendisinden ayrı ayrı ceza ve cefa çekeceği kaçınılmazdır. Fakat bu kölenin aksine, tek bir efendisi olan köle, bu şekilde bir ızdırap çekmeyeceği gibi, o tek efendisine huzur içinde hizmet eder. Bu o kadar net bir gerçektir ki, idrak edebilmek için fazla düşünmeye bile gerek yoktur. Bir tek ilâha kulluk etmek, birçok ilâha kulluk etmekten daha iyidir ve insanoğlu ancak o zaman huzur bulur.[343]

İster beşer türünden olsun, isterse beşer dışındaki ruhlar, şeytanlar, melekler, Allah'ın hakimi bulunduğu evrensel güçler türünden olsun, söz konusu sahte rabblerin tamamı, rabblık noktasında bir hiçtir, bu gerçeğin en ufak bir niteliğine bile haiz değildir. Rabblık sadece ve sadece, her şeyden üstün ve tek olan, kulların yaratıcısı ve onların tümünden üstün bir konum-

---

[341] Esed, *Kur'ân Mesajı*, III/942.
[342] ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/121-122.
[343] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* V/104.

da bulunan Allah'a aittir.[344]Tüm peygamberlerin asıl hedefi; insanları küfür ve ilhaddan kurtararak bir toplum halinde dini Allah'a has kılmalarını, sadece O'na kulluk etmelerini sağlamak ve böylece müslüman bir toplum meydana getirmektir.[345]

Yusuf suresinde geçen diyalokta Hz.Yusuf'un, arkadaşlarına, söz konusu meseldeki benzer ifadelerle tevhid çağrısı yaptığı görülmektedir. Görüldüğü üzere tüm peygamberlerin davası tek olan "Allah'a" davettir.

"Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?" (Yusuf 12/39)

Hz.Yusuf'un zindan arkadaşlarına davette bulunduğu tevhid anlayışı; yani bir olan Allah inancı Zümer 39/29' da zikredilen darb'ı meseldeki temel mesajı içermektedir. Kur'ân'ın Yusuf kıssası bağlamında verdiği örnekle, [346] Peygamberimize, inkârcıların tutarsızlığı gösterilmektedir. Bu sorunlarla karşılaşan ilk rasulün o olmadığı hatırlatılmaktadır. Tevhid ile şirkin mücadelesi insanın yaratılışından bu yana devam etmektedir.[347]Allah söz konusu meselde de Hz. Yusuf örneğinde olduğu gibi bu değişmez kuralı bize bildirmektedir. Allah ilahlığında ortak tanımamaktadır.

Vicdanlarda Allah korkusunu diriltmesi için darbı meseller verilmektedir.[348] Bu âyet, şirkin çirkinliğini ve Allah'ı birlemenin güzelliğini ifadede son derece güzel bir darb-ı meseldir [349]Allah'ın bir olduğunu kabul eden mümin; pek çok ilah olduğunu kabul eden müşrikten çok daha huzur-

---

[344] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân,* VI/262.
[345] Mevdûdî, *Tefhimu' l Kur'ân,* V/109.
[346] Yusuf 12/39.
[347] Kayacan, *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi,* s. 152.
[348] Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs,* IV/317.
[349]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb*XIX/186.

lu bir yaşam sürecektir. Tevhid merkezli bir inancı öngören bu meselde Allah, batıl ilahları ve birçok ilaha kulluğu red etmektedir.

1.3. Hakkın Ebediliği, Bâtılın Geçiciliği

Konu ile ilgili mesellerin maksat ve mesajlarından önce hak ve bâtıl kavramlarının izahı gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm de Hak kavramı 176 ayette 227 kez "el-hak" şeklinde; 17 ayette de "hakken" şeklinde geçmektedir.[350]

Ragıp el-İsfehânî Hak kelimesini dört şekilde izah etmektedir.

1. Bir nesneyi hikmetin gerektirdiği şekilde var edene "hak" denir.[351]

2. Hikmetin gerektirdiği şekilde var edilmiş olana "hak" denir. Bu manada Allah'ın bütün fiilleri haktır.[352]

3. İtikadın olması gerektirdiği şekilde olmasına "hak" denir. Bu manada cennet, Cehennem, ölüm, tekrar diriliş haktır.

4.Gerektiği şekilde ve gerektiği zamanda gerektiği kadar, yapılan işe ve söylenen söze "hak" denir.[353] Hakkın hak kılınması, hakkı gerçekleştirmek, hakikat gibi manalara işaret eden ayetler de bulunmaktadır.[354]

Kur'ân-ı Kerîm'de sık sık tekrarlanan hak kavramı Allah'tan başka Hz. Peygamber'e, [355] Kur'ân'a, [356] dine[357] nisbet edilmektedir. Hz. Peygamber

---

[350]Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l Müfehres*, s. 208-212.
[351] Yunus 10/32.
[352] Yunus 10/5; Yunus 10/53; Bakara 2/146, 147, 149.
[353] Yunus 10/33; Secde 32/13; Enfal 8/8; Tevbe 9/33.
[354] İsfehânî, *Müfredat*, "hak" mad. s. 417-419.
[355] Bakara 2/119; Tevbe 9/62; Neml 27/79.
[356] Bakara 2/176; Yunus 10/94.
[357] Tevbe 9/29, 33; İsra 17/81.

vasıtası ile hak dini gönderen Allah[358] kendisini de Hak Mevla olarak tanıtmaktadır.[359]Hakikat bu kadar aşikarken hakka karşı olan inkârcılar yüz çevirmekte ısrar etmişlerdir. Hakka karşı bir takım algılar oluşturmuş; Hakkın gücünü kırmaya yönelik girişimlerde bulunmaya başlamışlardır.[360] Yüce Allah Yunus sûresi 35. ayette, "*kendisine ortak koşulan varlıkların onları hakka iletemeyeceğini*" belirtirken; Ankebut sûresi 52. ayette ise "*Allah'ı inkâr edip bâtıla iman edenlerin ziyanda olduğunu*" ifade etmiştir.

Vahye ve akl-ı selime mutabık olan fiillerin, sözlerin, ve inançların hak olmasına karşılık, başta şirk ve inkâr[361]olmak üzere heva (bencillik, öfke, şehvet gibi insan ruhundaki kötü duygular) ve zandan[362] kaynaklanan, aklın ve vahyin reddettiği her türlü inanç, söz ve fiil, "batıl" kavramı içinde yer almaktadır. Dolayısıyla batıl, hakkın zıddıdır.[363]Yüce Allah şöyle buyurmuştur :" *İşte böyle. Çünkü Allah Hak'tır. O'ndan başka yalvardıkları ise bâtıldır.* [364]

Hakk'ı iyice açıklayıp onu pekiştirmek, onun konum ve stratejilerini beyan etmek, akli ve nakli tüm delillerini güçlendirmek; onun geleceğini ve varoluşsal yazgısını anlatıp vurgulamak[365] mesellerin genel hedefleri arasındadır.

---

358 Tevbe 9/33.
359 En'âm 6/62.
360 Ahmet Abay, *Kur'ân'a Karşı Algı Yönetimi,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016 s. 255.
361 Lokman 31/13.
362 Nisâ 4/157; En'âm 6/116, 148; Necm 53/23, 28.
363 Kadir Polater, *Kur'ân'a Göre Hakka ve Bâtıla Dâvetteki Metodların Ahlâkî Özellikleri,* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005, sayı: 24, s. 122.
364 Hac 22/62.
365 Kılıç, *Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Özellikleri,* s. 19.

Ra’d Sûresinde irad edilen meselde hakkın ebediliği batılın geçiciliği şöyle bildirilmektedir:

*“O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.” (*Ra’d 13/17)

Yüce Allah hak ile bâtılı anlatırken, tabiattan örnekler vererek bir metod ortaya koymaktadır. Bu meselle manevi bir konu maddi alemden örnek verilerek işlenmiştir.[366] Suyutî, “açık mesel” olarak ele aldığı bu ayet hakkında İbni Abbas’ın da şöyle dediğini rivayet eder: “Bu ayette Allah kalplerde bulunan imanın, yakin veya şek miktarına darb-ı mesel getirmiştir. ”*Köpük atılır gider”* ayeti şekki, *“İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır”* ayeti de yakiniifade eder. Altın ateşte eritildiğinde nasıl işe yarayan kısmı alınıp, geri kalan kısmı ateşte bırakılıyorsa, aynı şekilde Allah, yakini kabul eder şekki terk eder.”[367]

Gökten yağmurun inip vadilerin kendi miktarlarınca alması” meselinde, inen suyun “Kur'ân” olduğu; indirilen yerin “kulların kalpleri” olduğu müfessirlerin genel kanaatidir.[368] Zerkeşî bu durumu şöyle ifade etmektedir: “…Allah’ın inzal buyurduğu ilim ve iman hakikatleri de böyledir. Kalpler

---

[366] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, X/65.
[367]es-Suyutî, *İtkan*, II/1043.
[368] ez-Zemahşerî, *Keşşâf,* II/513; Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* X/428; Zuheylî, *Tefsîru'l-Münir,* VII/125; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsir*i, III/69; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/138.

bunları alır, benimser, ancak her kalp, ilim ve imanı kendi kapasitesi nispetinde alır."[369]

Tıpkı gökten inen suların vadilerde karar kılması gibi, kulların kalbine de Kur'ân ilimlerinin nurları yerleşir. Bu nurun yerleşmesi ancak o kalbin temizliği veya kirliliği, anlayışın kuvveti veya zayıf olmasına göredir. Köpük ise şek ve şüpheler dir. Ama sonunda şek ve şüpheler zail olur; geriye ilim, din, hikmet ve mükaşefe kalır.[370]

Bu ayet, sebat ve kalıcı olmasında hak için, mahvolmasında ve sona ermesinde bâtıl için iki misal içerir."*O, gökten su indirdi de vâdiler kendi hacimlerince sel olup aktı.*"ayetinden hareketle, her vadi kendince o yağmur suyunu alır. İşte bu kalblere ve onların birbirinden farklı olduğuna işarettir; kimisinin anlayışı daha geniştir, daha çok ilim alır kimi ise daha dar bakışlıdır. İkinci meselle birlikte düşünüldüğünde "*ateşte eritilenlerin üzerindeki köpüğünde üste çıkması*"; yani madenlerin eritilince köpüklerinin üste çıktığı gibi; hak ve bâtıl da bir araya geldiği zaman bâtıl için sebat ve devam yoktur.[371]

Her iki misalde de sözü edilen köpük için; "*atılır gider*" ifadesi kullanılmıştır. Hak ve hakikat kaynayıp coşarken, bâtıl her ne kadar bazen üste çıkmış görünse de nihayet köpük ve kef gibi atılır, kaybolur ve gider.[372]

Ra'd sûresinde geçen bu meselle birlikte İsra Sûresinde geçen "*De ki : Hak geldi bâtıl yok oldu. Zaten bâtıl yok olmaya mahkumdur*"[373] ayeti birlikte

---

369 ez-Zerkeşî, *Burhan*, s. 327.
370 er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XIII/ 428-429.
371 Ebu'l Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsirul Kur'ân'il Azim*, Daru Taybe, Riyad 1999, II. Baskı, Tahkik Sami b. Muhammed es-Seleme, IV/ 447; Zuhaylî, *Tefsiru'l Münir*, VII/125.
372 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/138.
373 İsra 17/81.

okunduğunda bu iki ayetin birbirini tefsir ettiği görülecektir. İlk bakışta bir sağlamlığı ve gücü olduğu tahmin edilse de, aslında bâtıl asılsızdır, cansız ve zayıftır, kupkuru bir ot alevi gibidir; alevi yükselse de sönmeye mahkumdur. Halbuki kor haline gelen ısıtır, fayda verir ve kalıcıdır. Bâtıl suyun üzerindeki köpük gibidir. Kaybolur gider.[374]

Ayet tarihe de bir yorum getirmektedir. Tevhidin ve hakkın savunucuları olduğu müddetçe kalıcı olan tevhiddir. Bâtıl yollar yok olmaya mahkumdur. Ne var ki köpük ve cüruf, sudan ve asıl madenden çok çok fazla ise bunlar üstte kalmaya devam ederler"[375]

Sûrenin akışını göz önünde bulundurduğumuz zaman, ayet-i kerimede, hak ve batılın mahiyetini somutlaştırmaya yönelik bu örnek, tevhid esaslı inanç sistemi ve şirk esaslı inanç sistemi ile ilintili olarak ön plana çıkmaktadır. Hakkın kalıcılığını, yararlılığını ve sürekliliğini, buna karşılık batılın asılsızlığını ve bir kuruntudan ibaret olduğunu vurgulamaktadır.[376]

Aynı zamanda bu mesele göre, olaylara geniş bir bakış açısıyla yaklaşmamız gerektiğini ifade etmek de mümkündür. Yüzeysel bir bakış açısı olaylardan yanlış sonuçlar çıkartmamıza sebep olacaktır. Hakikat, yağmur suyu gibi bazen yüzeyde değil derinliklerde gizlenmiş olabilir; bâtıl da köpük gibi coşmuş bir şekilde ön plana geçebilir. Mü'min, basiret ve feraset gibi özelliklere sahip olup hak ile bâtılı; doğru ile yanlışı ayırt edebilmelidir.

Hakkın batıl karşısındaki üstünlüğü Enbiya Sûresinde Yüce Allah tarafından şöyle bildirilmektedir.

---

374 Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VII/69.
375 Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. III/69.
376 Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, V/531.

"Bilakis biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!" (Enbiya 21/18)

Yüce Allah hakkın bulunduğu yerde batılın bulunmayacağını yok edip gideceğini mecazi bir anlatımla dile getirmiş, [377]Hakkın batıla olan ebedi üstünlüğünü vurgulamıştır. Kur'ân'ı göndermekle onu batılın üstüne atmış; geriye tevhid inancına giden yolda batıl engelleri kaldırmak kalmıştır.[378]

Ayette "kazf" ve "demiğ" (atmak) ve (parçalamak) ifadeleri istiare olarak kullanılmış, bu durum Hakkın kuvvetli oluşuna, bâtılın güçsüz oluşuna hatta bâtılın yok oluşuna işaret edecek ve zihinlerde yer edecek tesirli bir şekilde tasvir edilmiştir.[379]Parçalamak anlamına gelen "demiğ" eylemini yapacak olan hakdır. O halde hak, hareket eden, mücadele veren bir canlı gibidir.[380]Haktan kasıt Kur'ân-ı Kerîm, bâtıldan kasıt ise şeytandır[381] denmiştir. Ayette geçen hak ve bâtıl kelimelerine daha farklı anlamlar yükleyenler de olmuştur. Ayetin siyak ve sibakı göz önünde bulundurularak bâtıl, "Allah'a inanmayanların yalanları ve iftiraları; Yüce Allah'a karşı yapılan O'nun sahip olmadığı nitelendirmeler [382] olarak da değerlendirilmiştir. Hak ile kesin delil, batıl ile onların şüphelerinin kastedildiği söylendiği gibi; hakkı ilâhî öğütler, batılı da masiyetler[383] olarak yorumlayanlar olmuştur.

---

[377] Heyet, *Kur'ân Yolu*, III/670.
[378] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* XII/422.
[379] Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir,* IX/26.
[380] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XII/423.
[381] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* X/17.
[382] ibni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim,* V/336.
[383]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XI/471.

Ayette geçen bâtılın yok olması meseli; bâtılın Hakkın karşısında duramayacak olmasını da ifade etmektedir. Durmaya yeltenenler ise geçici bir süre kazanmış gibi gözükseler de yok olmaya mahkumdurlar. Bâtıl yolda olmak ister O'na şirk koşmak, ilahlık taslamak sûretiyle olsun; isterse de Allah'ın dışında gerek ubudiyyette gerekse de rububiyyette başka ilahlar edinmek sûretiyle olsun "tevhid" karşısında boş bir çaba olmaktan öteye geçemeyecektir. Bazen Ra'd 17'deki köpük misali gibi kabarıp hakikatin önüne geçmiş gibi gözükse de sonunda sönüp parçalanmaya mahkumdur. Bazen bâtılın bir üstünlüğü varmış gibi gözükse de iman edenlerin bu durumun geçiciliğinin farkında olması gerekir. Bu konuyu Seyyid Kutup şöyle izah etmektedir:

"Allah'a iman edenler, onun sözünün gerçekliğinden, varlık binası ve düzeni içinde gerçeğin vazgeçilmezliğinden, yüce Allah'ın bâtılın üzerine atıp onunla bâtılın beynini parçaladığı gerçeğin zaferinden kuşku duymazlar. Yüce Allah, kimi zaman bâtılı getirmek sûretiyle onları sınıyorsa, bunun bir fitne olduğunu bilirler, bunun bir imtihan olduğunu kavrarlar, içlerinde bulunan bir zaaf ve eksiklikten dolayı Rabb'lerinin onları eğittiğini fark ederler Rabb'leri onları, hakkın zafer kazandığı bir geleceğe hazırlamaktadır."[384]

Bu dünya hayatı bir oyun ve eğlence olarak kabul eden bâtıl ile hak mücadelesinin verildiği bir arenadır. Ne var ki hak daima galip gelir. Yeter ki onu savunanlar görevini yapsınlar. Her halukarda bâtıl yenilmeye

[384] Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân*. VII/267.

mahkumdur.[385]Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği üzere hak ve bâtılın amansız mücadelesinde zafer Hakk'a inananların olacaktır.[386]

Muhataplarınatevhid çatısı altında bir istikamet çizen Kur'ân-ı Kerîm, hak ve bâtılı anlatırken, hakkın karşısında olan kâfirlere, hakkı asla yok edemeyeceklerini bildirmiştir. Kâfirler isteseler de istemeseler de; hoşlarına gitse de gitmese de Allah dinini bütün dinlerden üstün kılmıştır.[387]

"*Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır*" (Saf 61/8)

Gerek Mekki, gerek Medeni birçok ayette Allah'ın kendi dinini yerleştirip Rasu-lü'ne yardım edeceği vaadi tekrarlanmakla birlikte, Allah'ın kendi dinini bütün dinlere üstün kılacağı vaadi ilk defa bu ayette ifade edilmektedir[388]

Bunun defalarca vaad edilmesi, bu üstünlüğün de bir kere değil birçok kere gerçekleşeceğini gösterir. Böyle olması için de bu dinin yükselme ve gerileme zamanlan olacak; beşeriyetin geçireceği inkılaplar ve değişmeler arasında bütün düşüşlerin seyri fısk, zulüm, küfür, şirk yüzünden gazap ve helake doğru gideceği gibi bütün gelişmelerin seyri de tevhid inancı ile hak dinin tecellileri olan ebedî hayatın esenliği ve mutluluğu amacına doğru yükselme biçiminde olacaktır. Gelip geçici heves ve arzuların ardında koşanların, günahkârların, haksızların, dinsizlerin başına kıyamet koparken,

---

385 Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, III/ 368-369.
386 Araf 7/118; Enbiya 21/18; Sebe 34/49.
387 Saff 61/8; Tevbe 9/33; Fetih 48/28.
388 Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, VIII/564.

hak ehli olanlar Cenâb-ı Hakk'ın himayesinde Arş'ın gölgesi altında büyük murada erecektir.[389]

Yüce Allah “ *İsterler ki Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler, ama inkarcılar hoşlanmasa da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor.”* [390]buyurarak inkarcıların bu ilahi ışığı söndürme arzusu içinde olduklarını, ama buna müsaade etmeyeceğini bildirmektedir.[391]

*“Onlar ağızlarıyla Allah’ın nurunu söndürmek istiyorlar.”*ayetinde verilen bu misal tahakküm olarak da değerlendirilmiştir. Çünkü onlar, Kur'ân için “bu sihirdir” diyerek islâmın iptalini istiyorlardı. Onların bu sözleri ile İslam dinini boşa çıkarma girişimleri ve istekleri hususunda alay edilmektedir.[392]

Ayette geçen Allah’ın nuru terkibini farklı izah edenler olmuştur. Beydâvî, Allah’ın nurundan kastın onun dini, kitabı ya da delili olduğunu bildirmektedir.[393] Bu üç şeyden herbiri ebediyyen ışıldayacak ve sönmeyecektir.[394]

Kurtubi, Allah’ın nur’u ifadesi ile ilgili şu beş görüşü aktarmaktadır.

1-İbni Abbas ve İbni Zeyd’e göre bu Kur’ân’dır. Onlar Kur'ân’ı çürütmek ve sözleriyle yalanlamak isterler.

2-Es-Süddi’ye göre “islâm”dır. Onlar sözleriyle onu bertaraf etmeye çalışırlar

3-El-Dehhak’a göre “Hz. Muhammed” (s.a.v) dir.

---

389 Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VIII/18-19.
390 Tevbe 9 /32
391 Heyet, *Kur’an Yolu,* II/761
392 ez-Zemahşerî, *Keşşâf,* IV/513; ibni Kesir, *Tefsiru’l Kur'ân’il Azim.* VIII/112.
393 el-Beydâvî, *Envar’t- Tenzil ve Esraru’t -Te’vil,* II/491.
394 Geniş bilgi için bkz. er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XXI/463.

4-Allah'ın hüccetleri ve delilleridir. Onlar inkâr ile ve yalanlamakla onları çürütmek isterler.

5-Bu bir örnektir. Yani kim ağzıyla güneşin ışığını söndürmek isterse bunun imkansız olduğunu göreceği gibi, hakkı çürütmeye kalkışanın durumu da böyledir.[395]

Ayette müşrikler değil de "kâfirler" geçmesi, bu kelimenin müşriklerden daha genel ve daha kapsamlı olmasına bağlanmaktadır. Cenab'ı Hak'ın din ve peygamber gibi ifadelerden daha genel bir ifade olduğu için "nur" kelimesini; islâmın ve nübüvvetin muhalifi olanlar için de "kâfir" kelimesini kullanmış olabileceğine işaret edilmiştir.[396]Nûr Sûresi 35. ayette geçen Nûr kelimesi ile burda geçen Nûr ifadesinin aynı olmadığı, orda ifade edilen nurdan kastın Allah olabileceği, buradaki nurdan ise; din, kitap ya da peygamber olabileceği ifade edilmektedir.[397]

Sözü günümüze taşıyacak olursak islâm coğrafyasında; yani tevhid bayrağı dalgalanan her yerde; müslümanlara karşı bir cepheleşme ve acımasız bir ittifak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Kutup şu sözlerle ifade etmektedir: "Din gerçeği hem gönüllerde hem yeryüzünde egemen olmuştur. Bu gerçek bugün hala yer yer dirilmektedir. İslama ve müslümanlara karşı sergilenen onca savaşlara, hilelere, cezalandırmalara, soyutlamalara ve ağır işkencelere ve zulümlere rağmen! Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek; kulların elindeki ateş ve demirle onu bastırmak mümkün değildir. Azgın zalim diktatörler, siyonistlerin ve haçlı zihniyetinin türettiği sahte kahramanlar

---

[395] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII/307.
[396] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XXI/465.
[397]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XXI/466.

bu uzak hedefe ulaştıklarını hayal etseler de Allah'ın bu nurunu söndüremeyeceklerdir.[398]

"*…ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar.*"derken sadece biyolojik ağzı değil; kitle haberleşme vasıtalarını da düşünmemiz gerekmektedir. Kalemin ağzı, bilgisayarın ağzı, medyanın ağzı, elektronik posta gibi vasıtalarla Allah nurunun düşmanları, Allah'ın nurunu söndürmeye çalışmaktadırlar. Demek ki kâfirlerin bu girişimleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de olmaktadır, gelecekte de olacaktır.[399]

Akabinde gelen "*nurunu tamamlayacaktır*" ifadesinden "*hakkı tamamlayan ve onu hedefine ulaştıran* "manası anlaşılmaktadır.[400]"*Nurun tamamlaması*" nurun yayılarak gayenin tebliğ edilmesi manasına da gelmektedir."[401]Burada zikredilen tamamlama kavramından; o nurun insanların gönlüne ve hayatlarına girmesinin yavaş yavaş olacağından, tamamlama eyleminin bitmediğinden ve her çağın kâfirlerine karşı var olacak olan bir eylem olduğu neticesine de ulaşılmaktadır.[402]

Kur'ân-ı Kerîm'de müteaddid ayetlerde Yüce Allah kitabını Nûr olarak ifade etmektedir. Bu ayetlerde de görüldüğü gibi "nur", Kur'ân olarak açıklanmaktadır.[403]Kur'ân, Kurtubî' nin ifadesi ile " sapıklığın karanlığından kurtulup kendisi ile doğru yol bulunan bir hidayet nurudur".[404] Bu nuru, bu nurun tebliğcisi Hz. Peygamberi, tebliğ edilen islâm nurunu ve bu nura ina-

---

[398] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, IX/645.
[399] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIX/252.
[400]ez-Zemahşerî, el-*Keşşâf*, IV/513.
[401]el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, II/491.
[402]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIX/252-253.
[403] Tegabün 64/ 8; Nisa 4/174.
[404]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII/392.

nan insanlardaki iman nurunu söndürmek isteyenler kendileri sönüp gitmişlerdir.[405]

Görüldüğü üzere bu meselde Yüce Allah, Hakkı, dini, kitabı ya da Hz. Peygamberi'i işaret edip "nurun sönmeyeceğini" vurgulamaktadır. Bunların tamamı "tevhid" eksenli olduğu için verilen mesel mü'minlere müjde ve güven vermektedir.

1.4. Nebevî Davet

İslam'ın muhatabına kazandırmak istediği din anlayışı, Allah ve Rasulü' nün davetine iman ve teslimiyettir. Tevhid vurgusu yapılan bütün kıssalarda/mesellerde nebevî davet farklı boyutlarıyla anlatılmaktadır. Şirke karşı mücadele veren bütün Peygamberler toplumların sağlam bir inanç akidesi kazanmaları için rehberlik yapmışlardır. Peygamberler toplumlarının tevhid ekseninden kaymamaları için yaşadıkları toplumu her çeşit şirk unsurundan arındırarak sadece Allah'a kulluğa davet etmişlerdir. Onların yaptığı bu mücadeleleri bize anlatan Yüce Allah, nebevi davetten yüz çeviren toplumların uğradığı akıbetleri de bize bildirmektedir. Bu mesellerde verilen mesajların temel gayesi ibret alınmasıdır.

"Allah, bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı. Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayıverdi. (Nahl 16/112-113)

Allah'ın bir kavme nimet verdiği, ancak onların nankörlük ederek yüz çevirdiği nin anlatıldığı meselde bu kavmin uğradığı akıbet bildirilmektedir.

---

[405] Eren, *Kur'ân da Temsiller*, s. 93.

Genel kabule göre bu mesel Mekke halkına, inkar ve inatları, yaptıkları kötü işler, haksızlıklar yüzünden kendi şehirlerinin nereden nereye geldiği hatırlatılarak bundan ders çıkarılması için verilmiştir.[406] Nankörlük eden bu kavmin başına gelenlerin anlatıldığı 112. ayetten hemen sonra 113. ayette de onların kendilerine gelen Peygamberi yalanladıkları ve azaba yakalandıkları haber verilmektedir.

Ayetin metninde "*Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı*" derken "elbise" manasında libas geçmektedir. Burada tattırmak ve elbise tabirlerinde istiare vardır. Araplarda başa gelen bela ve sıkıntılar için "tatmak" ifadesinin kullanılması yaygındır. Elbise ise kişinin giyindiği şey kendini örttüğü için, başına gelen felaketler onu bürüyen elbiseye benzetilmiştir. Şöyle bir mana verilebilir: "Onları bürüyüp saran açlık ve korkuyu onlara tattırdı. Adeta onlara açlık ve korku elbisesi giydirdi"[407]Yüce Allah'ın burada açlık ve korkuya "elbise" adını vermesinin sebebi; zayıflık, renklerinin değişmesi, hallerinin kötülüğünün üzerlerinde tıpkı bir elbise gibi açıkça görülmesinden dolayıdır.[408]

Mesel, Allah'ın insana bahşettiği hesapsız rızık ve nimetlere karşı bilinçli ya da kısıtlı nankörlüğün; Allah'ın doğru yolu gösteren mesajına bilerek karşı çıkmanın, uzun vadede ve bir bütün olarak toplumsal hayatın karmaşık dokusu içinde dönüp dolaşıp eninde sonunda insanların başına sadece ahirette değil, bu dünyada da vahim sonuçlar açacağını göstermektedir.[409]Bir şehrin başına gelenler anlatılarak aynı ahval üzere yaşama-

---

[406] Heyet, *Kur'ân Yolu,* III/446.
[407] Zemahşerî, *El-Keşşâf,* II/614.
[408]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* X/298.
[409]Esed, *Kur'ân Mesajı*, s. 554.

ları durumunda başkalarının başına da aynı kötü akıbetin geleceği mesajı verilen bu misalde nimete karşı nankörlük şiddetle yerilmektedir.

Allah'ın verdiği nimetlere şükür etmek ve O'nun Peygamberleri aracılığı ile bildirdiği yasalara uygun davranmak, bir kulluk borcu olduğu kadar, insanların toplumsal ve ekonomik huzuru güvenliği bakımından da bir zarurettir. Çünkü Allah'ın nimetlerine karşı yapılan her türlü nankörlük insanların başına ekonomik, sosyal ve psikolojik problemler olarak gelecektir. [410]

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de *"…şükredenin kendisi için şükretmiş olacağını…"* [411] belirtmektedir. Allah'a karşı minnettarlığını bildiren kul Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman ona karşı sağır ve kör davranmamalıdır.[412] Kur'ân bütünlüğü bağlamında zikredilen meseli *"onlar ne gök ağlar ne de yer"* [413] teşbihi ile de izah edebilir. İnkarcılar kendilerini ne kadar değerli sayarsa saysın hakikatte onların hiçbir değeri yoktur. Çünkü ilâhî davete karşı büyüklenmek, Peygamberlerin ilâhî davetinden yüz çevirmek ve kendini yeterli görmek, azaba davettir.

Allah'ın elçilerini yalanlayanların başına gelen akıbetin anlatıldığı diğer kıssa/mesel ise ashabu'l Karye'dir.[414]Yasin Sûresinde zikredilen[415] bu meselin amacı, ilâhî mesajı inkarda ısrar eden ve Allah'ın elçilerine kulak ver-

---

[410] Heyet, *Kur'ân Yolu*, III/447.
[411] Lokman 31/12.
[412]Furkan 25 / 73.
[413] Duhan 44/29.
[414]Yasin Suresinde anlatılan bu hadisenin kıssa mı mesel mi olduğuna dair farklı görüşler vardır. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/7; er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XVIII/456; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* VI/406; Esed, *Kur'ân Mesajı,* II/898. mesel olduğunu ifade etmektedir. Mustafa Öztürk ise ashab-ı Karye'yi "müstakil" kıssa olarak değerlendirmektedir. bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* İstanbul 2016, s. 238
[415] Yasin 36/13-32.

meyenler hakkında bir örnek vermektir. Bu kıssa/mesel Zemahşerî'nin ifadesi ile "enteresan oluşuyla, darb-ı mesel ve hayret verici söze benzemektedir."[416] Verilen darbı mesel de olayın geçtiği yer zikredilmemektedir. Ancak müfessirlerin çoğuna göre bu yerin Şam'a bağlı Antakya kasabası olduğu ve Bizanslılardan Antioch, (Antihas, Antabis, Antikos veya Antiyokos) isimli bir kral tarafından yönetildiği veya Bizanslıların yönetimi altında bulunduğu ve şehir halkının da Romalılar gibi puta taptığı rivâyet edilmektedir.[417]

İbni Kesir ve Mevdûdî'ye göre ise bu belde Antakya olamaz. İbni kesir şunları sebep olarak sıralamaktadır:

a) Yâsîn Sûresinde yer alan âyetin zahirinde elçilerin Mesih tarafından değil, Allah tarafından gönderildiği belirtilmektedir. Çünkü âyette "Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı"[418] buyrulmaktadır. Elçiler de şehir halkının kendilerini yalanlamasına karşılık "Rabbimiz bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler. Bize düşen, sadece apaçık tebliğdir"[419] dediler.

Gerçekten bu elçiler Mesih tarafından gönderilen elçiler olsalardı, bunu uygun bir dille ifade ederlerdi.

b) "Şehir halkının elçileri yalanlamasına rağmen Antakyalıların Hz. Îsâ'nın (a.s) gönderdiği havârilere uyarak Hristiyanlığı ilk kabul eden insanlar olması, bu havârilerden ikisinin ve "patriklik" makamının burada bu-

---

[416] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/7.

[417] Taberî; *Câmi'u'l-Beyân* XII/188; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/7-8; Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XVIII/457; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV/389; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* VI/407.

[418] Yasin 36/14.

[419] Yasin 36/17.

lunması nedeniyle Antakya, Hristiyan âleminin kutsal şehirlerinden biri kabul edilmektedir.

c) Şehir Halkı olayı Hz. Mûsâ döneminden yani Tevrat'ın nüzulünden önce gerçekleşmiştir. Ebu Saîd el-Hudrî 'den rivâyetle, Allah (c.c), Tevrat'ı indirdikten sonra, hiçbir milleti toplu azapla helâk etmemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "*Ant olsun biz, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya, -düşünüp öğüt alsınlar diye- insanlar için apaçık deliller, hidâyet rehberi ve rahmet olarak o kitabı (Tevrat'ı) vermişizdir*"[420]âyetinin tefsirinde helâk olayının Hz. Mûsâ'dan önceki dönemlerde gerçekleştiği, ondan sonra böyle toplu helâkin olmadığı belirtilmektedir.[421]

Mevdûdî'ye göre de ne Hıristiyanlık tarihinde, ne de ondan önce meşhur Antakya kasabasının helâk edildiğine dair hiçbir bilgi yoktur. Bu anlatılanlardan çıkan sonuca göre, Kur'ân'da zikredilen bu karye Antakya değildir veya bilinen Antakya'dan başka bir yer olmalıdır.[422]

Müfessirlerin bir kısmı, şehir halkına gönderildiği belirtilen elçilerin Hz. Îsâ'nın havarileri[423], bazıları ise onların Allah tarafından gönderilen Peygamberler olduğunu söylemektedir[424]. Fahreddin er-Râzî üç elçinin; Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed (a.s) olduğunu belirtmektedir.[425]

Yazır, burada iki kişinin örnek verilmesinden asıl hedefin temsil olduğunu, bu ifadenin Hz. Muhammed'in peygamberliğinin şan ve şerefinin

---

[420]Kasas 28/43.
[421] İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ânil Azim,* VI/573.
[422]Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* IV/514.
[423]ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,*. IV/8; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XIV/389; Sabûnî, *Safvetu't Tefasir,* V/187; Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir,*. XI/588-589.
[424] Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XVIII/457.
[425] Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XVIII/457-458.

yüceliğine işaret ettiğini söylemektedir. O'na göre ikinin, yani Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'nın, üçüncüsü yani Hz. Muhammed ile takviyesi, peygamberliğinin şerefi ve diğer peygamberlerle takviye edildiğine delildir. Buna göre Allah, (c.c) önce Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'yı peygamber olarak göndermişti, onları yalanladılar, sonra da Hz. Muhammed'i (a.s) göndererek bunlara izzet ve kuvvet vermiştir. [426]

Görüldüğü üzere kıssanın geçtiği yer ve kıssa da geçen şahıslar üzerinde üzerinde müfessirler arasında fikir ayrılıkları mevcuttur. Ancak kıssanın bir temsil olduğu düşünülürse, tarihi bir tasvirden çok "tebliğ edilen üç temel dinin bir temsili" olarak da zikredilebilir. Kıssa da zikredilen şehir ise bu üç dinin içinden çıktığı ortak kültürel çevreyi simgeliyor olabilir. O halde ilk iki elçininin birlikte zikredilmesi, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın öğretilerinin birlikte Kitabı Mukaddes te eski ahid içinde toplandığına işaret ederken;nihai mesajın da son elçi Hz. Muhammed'le "desteklendiği" düşünülebilir.[427]

Değinilmesi gereken bir diğer konu da ayetlerin üslubunun, dinleyenlerden hiç değilse bir kısmının bu kıssayı bildiğini gösterir mahiyette olmasıdır. Çünkü onlara "*Onlara şu kent sahiplerini bir misal olarak anlat*" buyrularak; olay kendilerine hatırlatıp onların sonucundan ibret almaları öğütlenmektedir.[428]

Meselin verilmesinden gaye "müşriklerin, Hz. Muhammed'e karşı tutumları" olduğu düşünülürse; onların yanlış tutumları tarihte geçmiş bir örnekle kendilerine hatırlatılmaktadır. O elçiler nasıl kavimlerinden muhalefet görmüşlerse Hz. Muhammed de muhalefet görmekteydi. O kavimler

---

[426] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI/407.
[427] Esed, *Kur'ân Mesajı,* II/898.
[428] Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,* VII/343.

içinden nasıl yiğit, salih, akıllı kimseler çıktıysa Hz. Muhammed'in kavminden de Hz. Ebubekir gibi akıllı ve onu savunan insanlar çıkmışlardır. O kavim nasıl ki inananları şehit etti ise Hz. Muhammed'in kavmi de Yasir, Sümeyye gibi inanları şehit etmiştir.[429] Meselden verilmek istenen mesajı Mevdûdî'nin şu satırlarında da görmek mümkündür: "Kur'ân kıssayı, sadece bir vakıa olarak incelediği için belde ve Rasullerin isimlerinin bilinmesi pek gerekli değildir. Kıssanın amacı "Kureyşlilere sizler nasıl inat ve zıtlıkla Rasûlullâh'ı inkâr ediyorsanız, o beldedekilerde aynı yanılgı içindeydiler. Aynı yolu takip ettiğiniz ve inadınızda ısrarlı olduğunuz takdirde sizlerin sonu da o beldedeki insanlar gibi olacaktır."[430]

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, insanları kendi yoluna davet etmek için ister delil ve burhanlarla isterse düşünce ve aklı kullanmakla isterse de örnek ve kıssalarla olsun, hiçbir metodu terk etmeyerek bütün metotları kullanmaktadır.[431] Eserlerin yazılmasına ve asil bir örnekte bir çok şeyin sayılmasına bir misal gibi olan bu mesel, gerek üzerine azap sözü hak olanları korkutmak ve gerekse Kur'ân'a uyanları müjdelemek konusunda peygambere vaat edilmiş olan inkılapların önemli bir örneğini vermektedir ki buna bu itibarla "Yasin'in kalbi" denilse yeridir.[432]

Görüldüğü gibi verilen mesel aslında Hz. Peygamber'e inanmayanlar için bir uyarı olduğu kadar O'na inananlar için de bir müjde mahiyetindedir. Daha önceki kavimlerde de inanmayanlar Allah'ın gazabı ile yok olup silinip giderken, inananlar Allah'ın izzet ve ikramına mazhar olmuşlardır.

---

[429] Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,* VII/343-344.
[430] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* IV/514.
[431] Zuhaylî, *Tefsiru'l Münir,* XI/593.
[432] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI/406.

1.5. Yeniden Yaratılış

Kur'ân-ı Kerîm ölümden sonra diriliş inancını delilleriyle anlatmaktadır. Bakara Sûresinde 2/258- 260. ayetler ahiret inancına işaret etmektedir. Mezkur ayetlerde yeniden yaratılış anlatılmakta, 259. ayette de bir mesel ile muhataplara ahiret bilinci kazandırılmaktadır.

*"Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; «Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!» dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. «Bir gün yahut daha az» dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi." (*Bakara 2/259)

Öldükten sonra dirilme konusunda şüpheleri yok etmek maksadı ile beyan edilen bu meselde ikna ve ispat yöntemi kullanılmıştır. Ayette verilen mesaj "*Seni insanlara bir ibret kılalım diye…"* kısmında zikredilmiştir.Var olan şüpheleri gidermek için *"Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba"* sorusuna bir mucize ile cevap verilmiş, ahirette yeniden dirilişi inkar edenlere bir delil gösterilmiştir.

Ayette geçen kasabanın Beyt-tül Makdis olduğu, zikredilen şahsın ise Şerhiya oğlu Üzeyr olduğu[433] meşhur görüş olmakla birlikte, İbni Aşur bu kimsenin İsrailoğullarına gelen peygamberlerden Hezekiel olduğunu

---

[433]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* III/42; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II/180; Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir*, II/35.

söylemiştir.[434]Kur'ân Yolu tefsirinde de bu kıssaya Hezekiel kıssası adı verildiği görülmektedir.[435]Kıssa, üslupsal olarak mesel formunda geldiği için tarihsel arka planından ziyade maksat ve mesajlarının tesbiti, bu çalışma açısından önem arz etmektedir.

Bu olay, o çağda yaşayanlar ve daha sonra yaşayacak olanlar için yeniden yaratılışa dair çok çarpıcı bir delildir.Yazır bu ayetlerin tefsirinde konuyu "kâfirce bir ümitsizlik değil; mümince bir üzüntünün ve kederin sonuçlarının olağanüstü bir ortaya çıkış tarzı"[436]olarak vasıflandırmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yeniden yaratılış müteaddid ayetlerde zikredilmiştir.*"Sizi ilk baştan nasıl yarattıysa öyle döneceksiniz"*[437] *ve " ilk yaratmayı başlattığımız gibi ona tekrar iade ederiz"*[438]ayetlerinde tekvin kudretine işaret edilmektedir. Nitekim Yüce Allah, solmuş ekinlerin yeniden yeşerdiği gibi kıyamet günü ölüleri diriltecektir.[439]

Yasin Sûresinde geçen *"Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?"* diyor[440] ayeti yeniden yaratılışa dair mesel irad edilen bir diğer ayettir.

Yüce Allah onların bu dayanaksız misallerini boşa çıkartıp onlara hayatın içinden bir örnek vermektedir. Rivayetlerde meşhur olan görüşe göre Übeyy bin Halef Rasûlullâh' a gelmiş, eline bir çürük kemik parçası

---

[434] Detaylı bilgi için bkz. İbni Aşur, *et-Tahrir ve't Tenvir*, Müessesetü'l -Tarihü'l -Arabiyyü, Beyrut 2000 II/518.
[435] Heyet, *Kur'ân Yolu*, I/259.
[436]Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II/180.
[437] A'râf 7/29.
[438] Enbiya 21/104.
[439] A'râf 7/57.
[440] Yasin 36/78.

alarak, paralayıp havaya saçmış ve ey Muhammed, Allah'ın bunu mu dirilteceğini iddia ediyorsun?" demiştir. Hz. Peygamber : "Evet, Allah Teala seni öldürür, sonra diriltir, sonra da cehenneme sürükler, buyurmuştur. Bunun üzerine Yasin Sûresinin son ayetleri nazil olmuştur.[441]Diğer bir görüş ise ayetin As bin Vail hakında inmiş olmasıdır.[442]

İnsanın kendi yaratılışını düşünmeyip, hadsiz bir tavırla Allah'ın ve peygamberinin bildirdiklerini yalnızca aklıyla yargılamaya çalışması ne kadar çelişkili bir durumdur. Bu örnekte iki nesne (nutfe ve çürümüş kemik) kıyaslanmaktadır. Mekke Müşrikleri ister Übeyy bin Halef, ister As bin Vail olsun; kendilerince bu örneği vererek Hz. Peygamberi zor durumda bırakmaya çalışmışlar, alaycı ifadelerle çevredekileri etkilemek istemişlerdir.[443] "*Size o yeşil ağaçtan bir ateş yapan O'dur. Şimdi siz ondan tutuşturmaktasınız"*[444]buyuran Yüce Allah bu ayetle "ol" emrini anlatmaya yönelik bir misal vermektedir. İnsan hissedilen bir madde ile, o maddede akıp giden hayatı ihtiva etmektedir. Ondaki sıcaklık ile hayatın bulunuşunu akıldan uzak görenlere daha enteresan ve daha ilginç olan kendisinden suyun damladığı yeşil ağaçta ateşin yanışı misal olarak verilmektedir.[445]

Allah ise münkirlerin teşbihlerinin ve temsillerinin yanlış olduğunu açıklamaktadır. Allah'a karşı darb-ı mesel getirip, gaybı görünen dünyaya kıyas ederek "Allah'ın kudretini sorgulayanlara" Allah cevap vermiştir.[446] "*Ol*" demekle her şeyin olacağını, en üstün mesel onda iken, siz nasıl böyle

---

[441]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*XII/40; ez-Zemahşerî, el-*Keşşâf,* III/293; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI/425; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,* VII/364.
[442]Heyet, *Kur'ân Yolu,* IV/513.
[443] Heyet, *Kur'ân Yolu,* IV/513.
[444]Yasin 36/80.
[445]Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XVIII/557.
[446] Yasin 36/82.

düşük darb-ı meseller yapıyorsunuz? diyerek müşriklerin haddini bildirmiştir.[447]

Bu hakikati inkâr edenlerin, insanın duygu ve düşünceleri ile kavrayabileceği her şeyden köklü biçimde ayrılan ve yaratılmış varlıkların sahip olabilecekleri vasıflar ile karşılaştırılamayacak nitelikte güçlere sahip olan aşkın bir varlığı kabul etmekteki isteksizliklerine işaret eden bir imadır. Bu tür insanlar meteryalist bir dünya görüşünü benimsediklerinden her türlü yeniden dirilme ihtimalini red ederler ki bu da Allah'ın yaratıcı güçlerinin ve sonuç itibariyle Allah'ın varlığının inkârına varır.[448] Yani kendi yaratılışını unutmak sebep, öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmek sonuç olmaktadır.[449]

Şu ilâhî bir gerçektir ki Yüce Allah, yaratılanların hepsini bütün ayrıntılarıyla; her birini toplanan ve dağılan parçalarıyla, usulü ve füru ile içinde bulunduğu durumları, nitelik ve nicelikleri, her türlü özellikleriyle bilir.Yaratmanın da her türlüsünü, maddeli -maddesiz, aletli-aletsiz, örnekli-örneksiz, ilkin ve sonra her çeşidini bilir. Bütün mesele bundan ibarettir.[450]Allah yüce kitabında pek çok kere hiç bir şeyin O'na benzemeyeceğini[451] ifade etmiştir.

Allah bu meselde de bir kez daha müşriklere had bildirmekte, inananları ise tefekküre davet etmektedir.

---

[447]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVIII/557.
[448]Esed, *Kur'ân Mesajı*, II/907.
[449]Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* XVI/94.
[450] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/425.
[451] Şûrâ 42/11; En'âm 6/100; İhlas 112/4.

2. İtikâd ile İlgili Mesaj İçeren Mesellerde Örnek Şahsiyetler

Kur'ân'ın temel amacı olan tevhid ilkesi Peygamberler vasıtası ile insanlara duyurulmuştur. Peygamberler kavimlerini bir ve tek olan Allah'a imana davet etmiştir. Bu davet neticesinde akılları ile vahyi idrak edenler inanmışlar; idrak etmemekte ısrar edenler ise inkarcı olmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm genelde tüm insanlara, özelde peygamber ve eşlerine rehberlik yapmıştır. Onların aile içi yaşantılarına dair ikazlarda bulunularak tüm insanlığa itikâdî - ahlâkî dersler vermiştir. Mümin bir kadının sahip olması gereken erdemler olumsuz ve olumlu örnekler üzerinden anlatılarak islâmî kadın kişiliği inşâ edilmiştir.

İlahi davet karşısında akıl melekesiyle donatılmış olan her insan Allah'ın varlığını idrak etme yeteneğine sahiptir. Bu hidayetin ilk mertebesidir. Ancak bu yeterli değildir. Vahye muhatap olan akıl sahibinin aklını kullanmak sûretiyle ilâhî hakikatle buluşması gerekir.[452]Tahrim Sûresinde yüce Allah, akılları ile vahyi buluşturmayan Hz. Nuh'un ve Hz.Lut'un eşlerini örnek göstermiştir. İlahi davetten yüz çeviren bu kadınlara "*ateşe girenlerle beraber siz de girin*" denileceğini hatırlatmış, nesep, akrabalık, karı- koca yakınlığının cezaya mani olmayacağı bildirilmiştir.

2.1. Hz. Nuh ve Hz. Lut'un Eşleri

Yüce Allah, Peygamber eşi oldukları halde bunun bilincinde olmayan, üstelik inançlarına, davalarına hıyanet ettikleri için ahiret mutluluğunu yitiren iki kadını[453] anlatarak, Peygamber eşi olmanın azaba mani olmayacağını vurgulamaktadır.

---

[452] Heyet, *Hadislerle İslam*, I/482.
[453] Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/412.

"Allah inkar edenlere Nuh'un karısı ve Lut'un karısını misal vermektedir. Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikahı altındaydılar; ama kocalarının davasına ihanet ettiler. Dolayısıyla kocalarının da Allah'tan gelen cezaya karşı onlara bir faydası dokunmadı ve onlara, 'Haydi diğer girenlerle birlikte girin bakim ateşe'dendi" (Tahrim 66/10)

Allah, inkarcılara Nuh'un karısıyla Lut'un karısını misal vermektedir. Kalplerinde iman olmadığı sürece iyi geçinmelerinin faydasız olduğunu bildirmekte; gece gündüz peygamberle bulunan bu iki kadının eşlerinin risaletini doğrulamadıkları, iman konusunda ihanet ettikleri için ateşe gireceklerini haber vermektedir.[454]

İnanmayanlara örnek olarak gösterilen bu kadınlardan Hz. Nuh'un karısının adı Vaile veya Vagile'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nuh'un karısına "*haklarında hüküm verilmiş olanlar*"[455] hitabıyla işaret edilmektedir. Hz.Lut'un eşinin adının da Valihe veya Vahile olduğu rivayet edilmiştir.[456] Farklı ayetlerde[457] bu kadının inkarcılarla birlikte hareket ettiği; günahkar halkla birlik olup kocasının davetine sırt çevirdiği ve böylece bilerek ve isteyerek geride kaldığı bildirilmektedir. İnkarcı olan günahkar kavimle aynı kaderi paylaşarak azaba yakalanmıştır. Eşleri Peygamber olan bu kadınlar ın inkardaki ısrarları onları iki dünyada da ortak akıbete sürüklemiştir.

"*İhanet ettiler*" diye tavsif edilen bu iki kadının ihaneti ile ilgili olarak; Taberî, İbni Abbas'ın "Onlar zina etmemişlerdir. Nuh'un karısı deli olduğunu söylüyordu. Lut'un karısının ihaneti ise Kavmine Lut'un misafirlerini göstermesi idi." dediğini referans göstererek; ihanetin zina olmadığını bil-

---

[454] İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim* VIII/171.
[455] Hud 11/40.
[456] Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münir,* XIV/561.
[457] A'râf 7/83; Hud 11/81.

dirmiştir.[458]Esed ise "ruhî ihanet" sözleri ile bu kadınların durumuna açıklık getirmektedir.[459]İhanetin namusta değil, din hususunda olduğu müfessirlerin genel kabulüdür.[460]

Bu iki kadına inkarlarının ve kötülüklerinin cezasını bildirilen bu mesel ile Rasûlullâh'ın eşleri Hz. Hafsa ve Hz. Aişe'ye Rasûlullâh'a karşı işledikleri hatadan dolayı bir tariz, onları ve başkalarını bir ikaz ve korkutma yapıldığı da söylenmiştir.[461]Rivayetlerde Hz. Aişe ile Hz. Hafsa'nın bir kıskançlık sebebi ile ortaklaşa hareket ettikleri ve Rasûlullâh'a muhalefet ettikleri bildirilmektedir.[462]Bu ikaz özelde Peygamberimizin nikahı altında olan annelerimize gelse de genelde tüm kadınlara, salih eşe karşı takınılması gereken tutumu göstermektedir.

2.2. Firavun'un Eşi

Peygamber evinde iman etmeyen Nuh ve Lut peygamberlerin eşlerinin aksine, Firavun gibi zalim bir eşe rağmen inancını koruyan bir kadın örnek olarak verilmektedir. Firavun'un karısının Allah'a, öldükten sonra dirilmeye, cennete, cehenneme, salih amelin cennete götüren yol, kötü amelin de cehennem ateşine girmenin sebebi olduğuna sıdk ile iman ettiğine bir delildir.[463]

"Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal vermektedir. O, 'Rabbim!' demişti. 'Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun'dan ve

---

[458]et-Taberî; *Câmi'u'l-Beyân* XIV/209.
[459]Esed, *Kur'ân Mesajı*, III/1165.
[460]İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim* VIII/171; Cabirî, *Kur'ân'a Giriş*, s. 364; Esed, *Kur'ân Mesajı*, III/1165.
[461]Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münir*, XIV/562.
[462]İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim,* VIII/161.
[463]Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir*, XIV/563.

yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan selamete çıkar" (Tahrim 66/11)

İmanî ve ahlâkî erdemleri ile meşhur olan bu kadının adının Müzahim kızı Asiye[464]olduğu bildirilmiştir. Asiye' nin Hz. Musa'nın halası olduğu, Musa (a.s) 'ın sihirbazlarla olan müsabakası sırasında iman ettiği de rivayet edilmiştir.[465]

Firavun'un karısına ağır işkenceler yaptığına dair farklı rivayetler mevcuttur.[466] Bu rivayetler, onun, karısına güneş altında işkence yaptığı şeklindedir. Firavun onun yanından uzaklaşınca melekler kanatlarıyla onu gölgelerlerdi. O da cennetteki evini görürdü.[467] Bu rivayetler imanı ile Allah'a yaklaşan bu kadının çektiği tüm işkenceye rağmen istikametten ayrılmadığına ve ağır bedeller ödeyerek kendisine verilecek makamı hak ettiğine delil olarak gösterilebilir. Firavun'un karısının kalben taşıdığı imanı, dili ile de ikrar ettiğine referans olarak gösterilebilir. Zira zalim bir kocaya rağmen azmi ve cesareti ile imanını ifade etmiştir.

Allah inancı kuru bir sözden ibaret değildir. Allah'a iman; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve gereğince amel etmektir. Kişinin tüm hayatını etkileyen bu sorumluluk bilinci; eşi, ailesi ve toplumla olan ilişkilerini de belirleyecektir. İnkarcı bir eşe rağmen imanının gereğini hakkıyla temsil eden Hz. Asiye, inancından asla taviz vermemiştir. Meselde duası zikredilen Hz. Asiye, önce ahireti için sonra da eşinin dünyada yaptığı zulümden kurtulmak için

---

[464]ez-Zemahşerî, e*l-Keşşâf,* IV/559 İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim* VIII/173.
[465]ez-Zemahşerî, e*l-Keşşâf,* IV/559; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* XXI/565.
[466]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* XIV/211.
[467]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* XIV/210; İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim* VIII/172.

Allah'a yönelmiştir. Firavun'un amellerinden; onun küfründen, zulmünden ve azabından Allah'a sığınmıştır.[468]

2.3. İmran Kızı Meryem

Kur'ân-ı Kerîm'de mesel olarak zikredilen diğer kadın şahsiyet ise Hz. Meryem'dir.Yüce Allah örnek olarak gösterdiği Hz. Meryem'den şöyle bahseder:

*"İffetini korumuş olan, İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi). Biz, ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O gönülden itaat edenlerdendi." (*Tahrim 66/12)

İslam aleminde iffet, ismet, ve takva gibi dînî-ahlâkî faziletleri kendisinde toplayan Hz. Meryem Kur'ân-ı Kerîm'de ismiyle çağırılan yegane kadındır. 114 Sûreden biri Meryem sûresi adını taşırken, 23 yerde İsa b. Meryem olmak üzere toplamda 34 defa onun isminden bahsedilmektedir.[469]

Yüce Allah tarafından övülen ve dosdoğru[470] olduğuna vurgu yapılan Hz. Meryem, seçkinliğin, temizliğin ve iffetin[471] temsili olmuştur. Taberî, Katade'den gelen rivayeti işaret ederek onun itaatini zikretmektedir.[472]

Peygamber Efendimiz'in bir gün dört çizgi çekmiş ve "bunlar nedir" diye sormuştur. "Allah ve Rasulü bilir" denilince; "Cennet ehlinden olan

---

[468] ez-Zemahşerî, e*l-Keşşâf,* IV/559.
[469] Ali İhsan Yitik, *Kur'ân'a Göre Hz. Meryem,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 7-8.
[470] Maide 5/75.
[471] Âl'i İmran, 3/37- 43; Enbiya, 21/91; Tahrim 66/12.
[472] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* XIV/212.

kadınların en değerlisi Huveyle kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma, İmran kızı Meryem ve Firavun'un karısı Müzahim kızı Asiye'dir" buyurmuştur.[473]

Âl'i İmran sûresinde bildirildiğine göre; Hz. Meryem henüz doğmadan annesi tarafından Allah'a adanmıştır. Annesinin duası kabul olmuştur. Doğduktan sonra da Hz. Zekeriya'nın himayesinde büyümüştür. Allah tarafından çeşitli rızıklarla rızıklandırılmıştır.[474]Hz. Meryem'e şerefli bir oğul müjdelenmiş ve O'na bebeğin vasıfları söylenmiştir.[475]O'da Rabbinin sözlerini tasdik etmiştir.[476] Hz. İsa'nın doğumu ile ilgili olarak tefsirlerde tafsilatlı bilgilere yer verilmektedir.[477]

Hz. Meryem'in bu itaat ve teslimiyetine karşı Hz. İsa'nın durumuna da Yüce Allah şöyle açıklık getirmiştir:

"Allah nezdinde İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol!' dedi ve oluverdi." (Âl'i İmran 3/59) [478]

İlahî iradenin bir neticesi olarak Hz. Adem gibi babasız dünyaya gelen Hz. İsa'nın yaratılışı da Yüce Allah'ın kudretine işaret etmektedir. Hz. Adem'in yaratılışındaki mucizevî durum tekrar etmiştir. Hz. Adem gibi Hz. İsa'nın da yaratılışına iman; Allah'ın kudretine teslimiyet gerektirmektedir. Farklı izahatlar ilmî derinliklere işaret etse de mezkur meselde ön planda

---

[473] Ahmed bin Hanbel, *Müsned, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Lübnan 2005,* I/293; İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim* VIII/173.
[474] Âl'i İmran, 3/37-43.
[475] Âl'i İmran 3/45.
[476] Maide 5/75.
[477] Kurtubi, *Camiu li Ahkami'l Kur'ân*, IV/213; Kutup, *Fi Zilal'il Kur'ân*, VII/157.
[478] "*İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir.* " buyruğundaki anlam Ra'd 35. ayette zikredilen "*Müttakilere vad olunan cennetin sıfatı. "buyruğunun* benzeri gibidir. Ayrıntılı bilgi için. bkz. er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* VI/361.

olan mesaj; Hz. Adem'i anasız- babasız yaratmayı uygun gören ilâhî irade Hz. İsa'yı da babasız yaratmayı münasip görmüştür.

Necran' dan gelen hristiyan bir heyetin Peygamberimizle Hz. İsa hakkında olan konuşmaları üzere nazil olan bu ayet Hristiyanlara cevap niteliğindedir. Taberî'nin zikrettiği rivayette Hz. Peygamber kendisine peygamberlik verilip de risaletini yaymaya başlayınca Necranlılar da duydular. ve onların hayırlılarından dört kişi Efendimiz (s.a.v) 'e geldi. Seyyid, Akıb, Masergis, ve Marihar. Bunlar İsa hakkında ne dediğini sordular. Allah Rasulü 'O, Allah'ın kulu, ruhu ve kelimesidir' dedi. Onlar 'Hayır 'dediler. O Allah'tır. Krallığından indi. Meryem'in içine girdi. Sonra oradan çıktı. Bize kudretini ve emrini gösterdi. Sen hiç babasız olarak yaratılmış bir insan gördün mü?" Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.[479]

İncil gereğince Hz. Adem'in beşerden bir babası olmadığı açıktır. Hz. Adem ne Allah'tır ne de Allah'ın oğludur. İşte İsa'da tıpkı onun gibidir. Allah İsa'nın babası değil, yaratıcısı ve Rabbi'dir. Hak din budur. Bunu kabul etmemek Tevrat'ı, İncil'i ve İsa'yı yalanlamaktır.[480] Bu itikadî sapmayı düzeltmek adına bu ayetle bir izahat yapılmaktadır.

Hz. İsa'nın babasız yaratılışını bilimsel açıdan izahata giden müfessirler de olmuştur.[481] Ancak Hz. İsa'nın yaratılışı "ol" emrinin tecellisi olarak meydana gelmiştir.

Hz. Meryem ve Hz. İsa üzerinden verilen meseller ile insanlığa mesaj veren Yüce Allah, bir beşerin oğlu olan Hz. İsa'yı babasız yaratarak Hz. Adem örneğinde olduğu gibi kudretinin sonsuzluğuna dikkat çekmiştir. İti-

---

[479] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* III/378.
[480] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II/378.
[481] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II/383.

kadî sapmaların önüne geçmenin yolu iman ve itaattir. Zorlu bir imtihanın ortasında kalan Hz. Meryem imtihanının başarıyla vermiş iffetiyle ve itaatiyle tüm insanlığa ibret olmuştur.

3. Nûr Meseli

Allah'ın zatının eşsiz bir temsil ile anlatıldığı bu ayette Kur'ân'ın nuru ile hidayete erenlerin övgüsü birlikte vurgulanmaktadır.

"*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.*" (Nûr 24/35)

"Nûr ayeti" olarak bilinen bu ayet hakkında Taberî şunları söylemektedir: Abdullah b. Abbas ve Enes b. Mâlik (ö. 93/712) 'ten nakledilen bir görüşe göre, âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Allah, göklerde ve yerde bulunan doğru yolailetendir. Oralarda bulunanlar, Allah'ın nuruyla doğru yolu bulmuş olurlar." Taberî bu görüşü tercih etmiştir.[482]Sonra buyurdu ki "*Kandil berrak cam içindedir*". Bu mü'minin kalbindeki Kur'ân'a misaldir. Allah, onunla mü'minin kalbini aydınlatmış, inkâr ve şüpheden kurtarmıştır. Bu cam berraklık ve güzellik hususunda yıldıza benzer. Yıldız da parlaklık ve güzellikte inciye benzer. Mübarek bir yağdan tutuşturulması ve ışık vermesi de Allah'ın yarattıklarına karşı getirdiği deliller, açık ve parlak oldukları için bu Kur'ân'ı indirmek sûretiyle, o

---

[482]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* X/171.

delillerin açık ve parlaklığını artırmamış olsaydı dahi neredeyse düşünenleri aydınlatacak derecedeydi. Durum böyleyken Allah kullarını Kur'ân ile uyarmış, ayetlerini hatırlatmış ve onunla delillerini artırmıştır.[483]

Atâ (ö. 114/732), nurdan kastın "Peygamber" olduğunu söylemiş, bunun delili olarak da Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamberden "Sirac'ı Münir"[484] olarak bahsedilmesini zikretmiştir. Hasan el-Basri (ö. 110/728), Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Zeyd bin Eslem (68/688) 'e göre Allah'ın nurundan kasıt Kur'ân dır. '"*Şüphesiz size, Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi*"[485]ayetini buna delil göstermişlerdir.[486] Aynı görüşü destekleyen Bayraklı'ya göre de *"Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir Nûr indirdik"*[487] *ve ""Fakat biz Kur'ân'ı kullarımızdan dilediğimizi kendisi ile doğru yola eriştirdiğimiz bir Nûr kıldık"*[488]ayetlerinde *"O'nun nûru"* derken, "O'nun vahyi, kitabı ve Kur'ân'ı" kastedilmektedir. Bayraklı ayetin devamındaki kandilin kendisini, "Allah'ın indirdiği vahy"; kristal fanusu ise "Hz. Peygamberin kalbi ve mü'minlerin gönlü" olarak izah etmektedir. Bu öngörüsünü "*Cebrail, o (Kur'ân'ı) Allah'ın izniyle senin kalbine indirdi*"[489]ayeti ile delillendirmektedir. İşte ayette geçen misbah yani kandil "ilahî vahy, " mişkatte "Hz. Peygamber'in gönlü" olmaktadır. Fanusun dışındaki cam da inciye benzetilen insanın aklıdır. O zaman ilâhî vahy ile birleşen insanın aklı yıldız gibi parlamaktadır.[490]

---

[483]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* X/178.
[484] Ahzap 33/46.
[485] Mâide 5/15.
[486]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVII/89.
[487] Nisa 4/174.
[488] Şûrâ 42/52.
[489]Bakara 2/97.
[490] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIII/ 389.

Ayette yer alan "O'nun nurunun misali" ifadesi müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir. Gazâlî (ö. 505/1111) bu ayetle ilgili müstakil bir eser olan "*Mişkat'ül Envar*" adlı eseri yazmıştır. Gazzâlî'nin bu görüşlerini er-Râzî özetlemektedir. O'na göre Allah'ın nurundan maksat "his, hayal, akıl, fikir güçleri ve kutsal güç"ten oluşan beş idrak gücüdür.Varlıkların tamamı bu beş güç sayesinde idrak edildiği, açıklandığı ve açığa çıktığı için bunlara nûr demek ve ayette geçen beş nesneye benzetmek uygundur.[491]

Mişkâtteki lamba, fitilin ucundaki alev, kafese geçirilmiş ve inci cinsinden bir yıldız gibi parlayan zücace ve haznedeki etrafı aydınlatacak derecede saf ve parlak zeytinyağı ile bir mişkâtın aydınlatıldığı gibi, Allah da her insanın fıtratında sahip olarak doğduğu fıtrî din, yalnızca insana özgü olarak lütfettiği akıl, her kavme gönderdiği peygamber ve peygamberlere indirdiği vahiy/kitap ile Ademoğluna birbirinden üstün dört aydınlanma imkânı, emsalsiz dört hidayet bahşetmiştir.[492]

Ayetin "kandilin yakıtına" atıfta bulunulan "*doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir.*" kısmı ile ilgilifarklı yorumlar yapılmıştır. Esed"Öyle görünüyor ki "vahy" bir tek kökten ya da Allah'ın varlığının eşsiz ve benzersiz olduğu gerçeğinden hareketle insanoğlunun manevi gelişimi boyunca dallanıp çiçeklenerek insanın gerçeği algı ve anlayışı çerçevesinde sonu gelmeyen bir genişleme sağlamaktadır. Bu fikrin zeytin ağcıyla birleştirilmesi ise bu ağaç cinsinin peygamberlerin çoğunun yaşadığı topraklara özgü olmasından ileri gelmektedir; fakat

---

[491] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XVII/90-93; Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV/82.

[492] Zeki Duman, *NurSûresi'nin 35. Ayetinin Tefsir ve Tevi'li Bağlamında Allah'ın İnsana Dört Hidayeti: Fıtri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap, Usül*, İslam Araştırmaları, 2005, Sayı: 3, s. 32.

Kur'ânî vahiy Mutlak ve sınırsız Varlık’tan kaynaklandığına göre bunu simgeleyen ağaç da *“ne doğuya ne batıya aittir”* ve amacı itibariyle evrenseldir.”[493] diyerek vahyin evrenselliğini vurgulamaktadır.” *“…ne doğuya ne batıya aittir…”ifadesi ile Bakara* 177 de ki ”… لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ *“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik…”* arasında bir bağlantı kuran Bayraklı ise “iyinin doğuda ve batıda bulunamayacağını, ama insanların gönül ve eylemlerinde bulunacağına“ bu ayetin işaret ettiğini söylemektedir.[494] *“Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur.” teşbihinde*kastın, sınırsız olarak her nurun kat kat üzerinde, sınırlanması ve bilinmesi bilinmesi mümkün olmayan bir nûr şeklinde olduğu[495] izah edilmektedir.

Bu mesel bir kez daha göstermiştir ki doğrudan doğruya anlatılıp idrak edilemeyecek hakikatler, duygularla algılanılabilen misallerle tasvir ve temsil metedu kullanılarak anlatılmaktadır. Kişiye düşen misallere hakikat diye bağlanıp kalmamak onlardan gerisindeki gerçeği sezmektir.[496]

B. Amel ile İlgili Mesaj İçeren Meseller

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm’de tevhid, nübüvvet ve ahirete dair mesajlarla muhatabın itikadını inşa etmektedir. Muhatabın inanç dünyası doğru bir şekilde oluşturulduktan sonra amellerinin de nasıl olması gerektiği meseller aracılığı ile bildirilmektedir. Salih amellerin teşvik edildiği bu mesellerde

---

[493]Esed, *Kur'ân Mesajı,* II/716.
[494] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsir*i, XIII/390.
[495] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI/28.
[496] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI/29.

münafıkların, müşriklerin ve kâfirlerin amellerinin geçersizliği vurgulanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in temelini tevhid inancı oluşturmaktadır. Tevhîdî inancın ise itikâdî ve amelî olmak üzere iki boyutu vardır. İtikâdî boyutu[497] "red" ve "tasdik" üzere kuruludur. Red, uluhiyeti ve uluhiyete ait özellikleri Allah tan başka varlıklardan soyutlamak, tasdik ise söz konusu hususları yalnızca Allah'a isnad etmektir. Ameli kısmı ise kulluğun ve O'na dair eylemlerin Allah'a yöneltilmesi ve yalnızca onun için yapılması demektir.[498]

Amelî tevhid, kulluk görevlerinin ifasında, kişinin bütün batıl Tanrı tasavvurlarını zihninden, zikrinden, gönlünden ve amelinden temizlemesi ve ibadetini yalnızca Allah rızasını kazanmak maksadıyla yapması demektir.[499]Hakiki manada iman edilmediği takdirde yapılan amellerin boşa gideceği Kur'ân'da net olarak bildirilmektedir.

1. Mü'minin Medhi ve Kâfirin Zemmi

Yüce Allah Kur'ân' ın hak olduğuna inanmayan kimseyi köre benzetmekte, inanan kimsenin bu körle eşit olmayacağını, bunu ancak akıl ve sağ duyu sahiplerinin kavrayabileceklerini[500] şöyle bildirmektedir:

"*Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (inkâr eden) kör kimse gibi olur mu? (Fakat bunu) ancak akıl sahipleri anlar*." (Ra'd 13/19)

Eleştirel bir soru yöneltilmektedir: "Hakkın ışığını gören, kalbi bu ışıkla aydınlanan, dolayısıyla gideceği yolu bilen ve peygambere inen mesajın

---

497 Bu çalışmanın "*itikadi mesaj içerikli meseller*" bölümünde verilen örnekler tevhidin itikadi boyutuna işaret etmektedir.
498 Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları,* s. 47.
499 Muhsin Demirci*, Kur'ân'ın Ana Konuları*, s. 47.
500 Heyet, *Kur'ân Yolu,* III/284.

Allah'tan geldiğine kesinlikle iman eden kimse ile kalbi ve basireti körelmiş kimse bir olur mu?” Sonra şu husus vurgulanmaktadır: Bunu ancak sağduyu sahipleri düşünebilir, ancak onlar gerekli mesajları çıkarabilir.[501]

Burada körden maksat kâfir, görenden maksat mü’mindir. Karanlıklardan maksat sapıklık, aydınlıktan maksat hidayettir. Yani körle-gören ve karanlıkla-aydınlık eşit olmadığı gibi, hakkın nurunu gören mü’min ile, bu aydınlığı göremeyen müşrik eşit olmaz. Hak ile bâtıl, kör ile gören kadar; iman ile sapıklık da aydınlık ve karanlık kadar birbirinden açıktır.[502]Görmeyenin, onların Allah’tan başka tapındıkları şeylere örnek, görenin ise Yüce Allah’a örnek olabileceği de söylenmiştir.[503] ”Gören” hakikati gören, tevhid inancına sahip olan, kendisine fayda ve zarar verecek olanı bilen kimsedir. Buradaki körlük ve görmek gönülle ilgilidir; kafa gözü ile ilgili değildir. Şirk, gönül gözünü kör etmekte, tevhid de gönül gözünü açmaktadır.[504]

Ayet siyakıyla ilişkilendirildiğinde ise, Yüce Allah, kuvveti ve kudreti ile ilgili delilleri ortaya koyup bu delilleri bilmeyenin adeta “kör” gibi, onları anlayanın ise “gören” gibi olduğuna; bu gibi hüccetleri bilmeyenin karanlıklar, bilenlerin ise nurlar gibi olduğuna işaret etmektedir.[505]

İnsanları, görenler ve görmeyenler olarak iki gruba ayıran Seyyid Kutup; ”*Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (inkâr eden) kör kimse gibi olur mu? (Fakat bunu) ancak akıl sahipleri anlar.*”[506] buyruğunun kal-

---

[501]Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, V/532.
[502]Sabûnî, *Safvetu’t Tefasir,* III/209.
[503] Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* IX/459; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, V/137.
[504] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* X/58.
[505] Er-Râzi, *Mefatihu’l Gayb.* XIII/424.
[506] Ra’d 13/19.

pleri uyarmak ve iki karşıt arasındaki farkı somutlaştırmak için uygulanan bir ifade tarzı olduğunu söylemektedir. Abartma ya da saptırmanın olmadığını söyleyen Kutup'a göre gerçek karşısında körlük; basiretin kapanması, algılama yeteneğinin körelmesi, kalplerin kilitlenmesi, ruhlardaki bilgi meşalesinin sönmesi ve aydınlığın kaynağından kopması demektir.[507]Meseldeki "*ancak akıl sahipleri anlar*" vurgusundan o misallerden ancak, her şeyin manasını araştıran, her kabuğun içindeki özü alan ve her sözün zahirinden, onun özüne ve asıl manasına intikal edebilen akıl sahiplerinin istifade edeceği[508] anlaşılmaktadır.

Karanlıklar ve nur, iman ve küfrün misali olarak da değerlendirilmiştir.[509] Yüce Allah bu ayette "*körle görenin bir olup olmadığı*" sorusunu muhataba yöneltip hakikate bir meselle dikkat çekmektedir. Fatır Sûresi 19. ayette de "*körle gören bir olmaz*" diyerek cevabı kendisi vermektedir. Bayraklı, eğitim açısından "*kör*"ün durumunu değerlendirirken "kör" ifadesinin zıddını "iman eden" olarak takdim etmekte; delil olarak da "*Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin*"[510]ayetini işaret etmektedir.[511]O halde Kur'ân'a göre körlükten kurtulmak ancak iman etmek sûretiyle mümkün görünmektedir.

Bu meselde Yüce Allah "*kör*" derken gerek aciz birer put olan sözde ilahları kastetmiş olsun; gerekse de hakikati kavrayamayan, iman etmeyen, imanın gereklerini yerine getirmeyen, tevhid akidesinin içini dolduramayan kulları kastetmiş olsun; kula düşen gönül gözünü açıp öncekilerin düştüğü

---

[507] Kutup, *Fi zilâli'l-Kur'ân*, VI/355.
[508] Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XIII/433.
[509]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* IX/ 459.
[510] Neml 27/ 81.
[511] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* X/60.

şirk tuzağına düşmeden manen iman nuru ile beslenip basiret sahibi olmayı başarmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de birbirinden çarpıcı temsillerle mü'min medh edilirken kâfir zem edilmektedir. Bu temsillerde mü'minlerin ve kâfirlerin inançlarının yanı sıra, bu inançların onların ve çevresindekilerin hayatını nasıl etkilediği de vurgulanmaktadır.

1.1. Aydınlık ve Karanlık, Ölü ve Diri

Müminlerle kâfirlerin durumunun karşılaştırıldığı bu mesellerde maksat çarpıcı bir üslupla aradaki belirgin farkları göz önüne sermektir. İman veya şirkin insanı ne hale getirdiği, kişinin hayatını ve amellerini nasıl etkilediği bu örneklerde somut bir şekilde izah edilmektedir.

"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu?İşte Kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir" (En'am 6/122)

Bu ayette hidayete ermiş mü'minin durumu ile sapıtmış kâfirin durumu bir darb-ı mesel ile anlatılmaktadır. Hidayete eren mü'minin ölü iken Allah'ın dirilttiği ve faydalarını görüp gözetsin diye kendisine bir Nûr verdiği kimse gibi; kâfirin ise kurtulamayacağı bir karanlığa düşmüş ve gittikçe ona batan böylece şaşkınlıklar içinde bocalayan kimse gibi olduğu bildirilmektedir.[512]

Hidayet ve imanın tabiatının tasvir edildiği bu ayette inancın ölmüş kalplere nasıl canlılık verdiği[513] imanın ve inancın insan üzerindeki etkisi çarpıcı bir şekilde sunulmaktadır.. İman eden gerçeği gerçek olmayandan,

---

[512] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb*X/153.
[513]Kutup, *Fi Zilali'l -Kur'ân,* IV/163.

doğru ve yararlı olanı yanlış ve zararlı olandan ayırt etme imkanına kavuşmuştur. İnkara saplanmış olan ise küfrü devam ettiği sürece karanlıktan kurtuluş ümidi kalmamıştır.[514]Küfür insanı karanlıklara iterken iman, nura kavuşturmaktadır. Aydınlıkta olan ile karanlıkta olan bir olmayacağına göre müslüman ile kâfir de aynı olmayacaktır.

Bir misal üzerinden mü'min kâfir ayrımı yapılan bu ayetin sebebi nüzulü ile ilgili olarak; Hz. Hamza ile Ebu Cehil hakkında, yahut Ammâr ile Ebu Cehil hakkında indiği rivayet edilmiştir. [515] Ayette geçen "*…ölüyken…*"ifadesi küfür olarak izah edilmekle beraber bu durum "cehalet ve anlayış yokluğu" olarak da açıklanmaktadır. "*..hayat verdiğimiz*" ifadesi ise imanın yanı sıra " bilgi ve anlayış verip, gerçeği tanıyabilecek zihin düzeyine çıkarttığımız" manasına gelmektedir.[516]Er-Râzî bu durumu "Küfür bir nevi ölümdür. Çünkü o cehalettir. Cehalette şaşkınlığa götürür. Cahil de bir çeşit ölü gibidir. Hidayet ise bir ilim ve basirettir. İlim ve basiret, kurtuluşa erme ve rüşd sebebidir"[517] diyerek izah etmektedir.

İlk emri "*oku*" olan bir dinin muhataplarını ilim ile var olacak bir aydınlığa davet ettiği aşikardır. Cehalete başkaldırarak iman edenlerin yolu aydınlık olacaktır. Darb-ı mesel iman ile başlayacak olan bu aydınlığın, inkarın içinde gömülü olan karanlıktan ne kadar üstün olduğunu ifade etmektedir.

---

[514] Heyet, *Kur'ân Yolu,* II/464.
[515]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* V/31; el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil*, I/319.
[516]el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* I/515.
[517]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* X/154.

1.2. Güzel Toprak- Çorak Toprak

Mü’min, vahiyle aklını buluşturarak hayatını ona göre inşa etmekte, güzel ameller yapmaktadır. Yapılan bu ameller, güzel topraktan çıkan güzel ürün gibidir. Kâfirler ise ilâhi vahye yüz çevirdiklerinden, onların yaptığı ameller faydasız ürün gibidir.

“*Güzel memleketin bitkisi rabbinin izniyle güzel çıkar, kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz*” (A’râf 7/58)

A’râf Sûresi 58. ayette bir mesel zikredilerek muhataplara bazı mesajlar verilmektedir. Zikredilen “güzel memleket”, “kötü memleket” tabirleri ile neye işaret edildiği; “güzel ürün”, “faydasız ürün” den kastın ne olabileceği farklı şekillerde izah edilmiştir. Genel görüş mü’minin kalbinin faydalı ürünler veren bereketli araziye, kâfirin yahut münafığın kalbinin ise zararlı bitkiler çıkaran değersiz araziye benzetildiği yönündedir.[518]

Güzel memleketten güzel bitkilerin çıkmasını, peygamberlerin kılavuzluğundan yararlanarak kabiliyetlerini tam geliştiren ve iyiliğin meyvelerini devşiren yetenekli ve saf insanlara, kötü olandan faydasız üründen başka bir şey çıkmayacağını ise peygamberlerden yüz çeviren kötü insanlara benzetenler de olmuştur.[519]Bir önceki ayette de “*Rüzgarları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O’dur. Nihayet o rüzgarlar ağır bir bulut yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz.. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız…*”[520] buyrulmaktadır. İki ayet birlikte değerlendirildiğinde şöyle bir izah da yapılmaktadır. İlahi rahmetin müjdecisi Peygamberler, üstlenmiş

[518]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* X/460; Heyet, *Kur'ân Yolu,* II/539.
[519]el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* II/43; Yazır, IV/70.
[520]A’râf 7/57

oldukları şeriat hayatın kendisiyle kaim olduğu su; din ve marifet ilâhî rahmet; sorumlu ve muhatap olan insanlar da yağmurun indiği yerlerdir. İnsanların da tıpkı topraklar gibi iyisi kötüsü vardır. Yaratılışının gereğini yapanlar iman ederek iyi ve güzel bir hayat sürerler. Güzel meyve veren bitki gibi güzel semereler verirler. Faydasız ürün verenler ise çorak toprak gibi imandan yüz çevirenlerdir.[521]

Hz. Peygamber (s.a.v) de insanların üç kısma ayrıldığını, bazılarının yağmur suyunu emen ve bol nebat bitiren iyi cins toprağa, bazılarının suyu içine çekmeyip başkalarının istifadesi için tutan killi toprağa, bazılarının da yağmur suyundan kendisi faydalanmadığı gibi başkalarının da istifadesine imkan vermeyen kaygan toprağa benzediğini bildirmiştir.[522]İlim ve hidayet karşısında insanların durumu böyledir.

Yüce Allah'ın mü'min ve kâfiri bir örnekle açıkladığı bu ayette tefekküre davet vardır. Yüce Allah insanlar öğüt alsınlar, ibret alsınlar diye meseller vermektedir. Meseldeki mesaj Allah'ın kullara rahmet verdiğidir. Kuldan beklenen ise o rahmetin desteğiyle şirkten ve cehaletten kurtulup iman etmesi, salih ameller işlemesidir. Güzel davranış sergileyen insanlar, bu tutumlarıyla güzel meyve veren bitki gibi çevresindekilere de faydalı olacaktır. İlahi davete cevap vermeyenler ise şirk batağından kurtulamayacaklardır.

1.3. Gören ve Kör- İşiten ve Sağır

Kâfirlerin durumu görme ve işitme duyularından mahrum kimselerin, müminlerin durumu da gören ve işiten kimselerin durumuna benzetilmektedir.

---

[521] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* IV/70.
[522]Buharî, *Sahihu Buharî* I/42, Hadis no:79

"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan ve rablerine gönül huzuruyla teslim olanlara gelince, işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Bu iki grubun durumu, kör ve sağır olan kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. Bunlar eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor musunuz?" (Hûd 11/23-24)

"İbret" mesajı üzerine kurulu bu meselde tasvir yöntemi kullanılarak mü'min ve kâfir karşılaştırması yapılmaktadır. İki grubun vasıfları zikredildikten sonra "*hiç iki grubun durumu bir olur mu*" denilerek mesaj netleştirilmektedir.

İki topluluğun birbiriyle karşılaştırıldığı bu meselde birinciler körü körüne taklid batağında yuvarlanmakta, Hak sözü dinlememekte; ikinciler ise delillere dayanarak gerçeği görüp işitmektedirler.[523]Birinci gruptakiler duyu ve algılama organlarını işlemez hale getirdiklerinden dolayı kalbe ve akla mesaj gitmesi engellenmiştir. İkinci gruptakiler ise gözlerinin ve kulaklarının kılavuzluğundan yol göstericiliğinden yararlananlardır.[524] Delilleri yok saymamak, hakikatlerden ibret almak gözün ve kulağın temel görevi olmalıdır.

Gerçeği görüp işitmemekte ısrar edenler körler ve sağırlar olarak vasıflandırılmıştır. Bu vasıflar bir hastalık olarak düşünüldüğünde tedavisi ancak düşünmek ve ibret almakla mümkündür.[525] Kur'ân ayetlerine işaret eden kainat ayetleri insanı ibret almaya sevk ederek hakikati bulmasına yardımcı olacaktır.

---

[523] Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, IV/303.
[524] Kutup, *Fi Zilal'il Kur'ân,* VI/62.
[525]er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XII/541.

Kur'ân'da müteaddid ayetlerde kâfirler kör ve sağır kimseye, müminler ise gören ve işiten kimseye benzetilmektedir.[526]Tüm bu ayetlerde verilen mesaj, ilâhî daveti kabul eden mümin ile red eden kâfirin kör ve gören kadar, sağır ve işiten kadar birbirinden farklı olduğudur. Hud Sûresi özelinde söz konusu mesel bağlam açısından değerlendirildiğinde ise imandan yüz çeviren kavimlerin kıssalarının ard arda zikredilerek verilen mesajın desteklendiği görülmektedir. Geçmiş kavimlerin başına geleni görüp hâlâ inkarda ısrar etmek en büyük körlük ve sağırlıktır.

Meselde zikredilen "dinlememek" ve "görmemek" bu duyulara sahip olmamak değil; yerinde ve doğru kullanmamak sebebi ile zikredilmektedir. Aşırı inatları, isyanları, hak ve hidayetten uzaklaşmaları sebebiyle Kur'ân ayetlerini işitmemeye ve Allah'ın kainattaki kudretinin ayetlerini görmeye tahammül edememektedirler.[527] Özetle, duyularımız inanç vasıtalarımız olmalı, bizi taklidden tahkike, batıldan Hakk'a, inkardan imana taşımalıdır.

1.4. Yürüyen-Yüzüstü Sürünen

Bu ayette şeytanlara uyarak bâtıl yollarda giden inkarcı nankör ile hak yolda yürüyen mümin temsili olarak karşılaştırılmakta, bunlardan hangisinin hedefine daha güvenli olarak ve şaşmadan ulaşacağı soru-cevap yöntemiyle bildirilmektedir.

"Şimdi, yüzüstü sürünen mi daha doğru gider yoksa dosdoğru bir yol üzerinde düpedüz yürüyen mi?" (Mülk 67/22)

---

[526] Rad 13/19; İsra 17/72; Taha 20/124/125; Mümin 40/58; Yunus 10/43; Zuhruf 43/40; Fatır 35/19-23.

[527]Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir*, IX/299.

İnkarcı kimsenin manevi tersliklerinin somut olarak anlatıldığı[528] bu meselde müşrik ile müminin farklılıklarına dikkat çekilmektedir. "Dosdoğru bir yol üzerinde" olan kimse dinine bağlı istikamet üzere olan mümindir.[529] Kâfir ise yolunu yitirmeye mahkumdur. Mümin ve kâfirin için getirilen bu misal hakkında İbni Kesir ise şöyle demektedir: "Sapıklık içinde bulunan kâfirin misali, yüz üstü yani dik olmadan yürüyenin hali gibidir. Hangi yola gideceğini bilemez. Şaşkın bir halde yolunu yitirmiştir. Mü'min ise apaçık bir yolda dimdik yürür. Şimdi bunların hangisi doğru yoldadır?"[530]

Esed burada "yüzüstü sürünen" ifadesi ile "yalnızca önünü gören, yoldan habersiz olan; gündelik dünyevi endişelerinin ötesinde hiç bir şeyi umursamayan ve böylece onu 'yüzüstü hareket eden' bir sürüngene benzeten ruhi duyarsızlığa işaret edildiğini söylemektedir.

Bu mesellerde sorulan sorularda batıl yolda olanların kınanması söz konusudur. Maksat muhatabın aradaki farklılıkları mukayese ederek hakikati tercih etmesini sağlamaktır.Vurgu soru cümleleriyle yapılarak mümin kâfir tabloları çizilmekte, insanlar dosdoğru olan yola davet edilmektedir.

1.5. İyi Söz-Kötü Söz

Yüce Allah hoş bir sözü yemiş veren güzel bir ağaca, kötü sözü ise gövdesi yerden koparılmış ayakta duramayan bir ağaca benzetmektedir. İb-

---

528 Kayacan, *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 160.
529 Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir*, XV/32.
530 İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim*, VIII/181.

ni Abbas meselde zikredilen güzel sözü "La ilahe illallah" olarak, güzel ağacı da "mümin" olarak açıklamaktadır.[531]

"*Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaca benzer. Allah Teâlâ sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar. Zalimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar."* (İbrahim 14/27)

Müfessirlerden güzel ağacı "hurma, incir, üzüm ve nar ağaçları gibi meyvesi hoş olan ağaçlara" benzetenler olmuştur.[532] Hz. Peygamber (s.a.v) 'de güzel ağacı hurma ağacına benzetmiştir.[533] "Güzel söz"; tevhid, İslam ve Kur'ân daveti olarak değerlendirilmiş; meyvesinin lezzetli, istifadesinin fazlalığı, kökünün sağlamlığı, heybetli görünüşü ve her vakitte meyve vermesi gibi özellikleri sebebiyle hurma ağacına benzetilmiştir.[534]

Kötü Ağaç ise Hz. Peygamber tarafından Ebu Cehil karpuzuna benzetilmiştir.[535]Ayette zikredilen "Kötü ağacın" özellikleri ile Ebu Cehil karpuzu arasında bağlantı kuran müfessirler tadının kötü olması ve içindeki zararlı maddeler hususundaki benzerliğe[536] işaret etmişlerdir. Kötü sözden kastın Allah' a şirk koşmak, küfre çağırmak ve Hakk'ı yalanlamak olduğu

---

531 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* VIII/254.
532 ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* II/531-532.
533 et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* VIII/258.
534 Zuhaylî, *Tefsiru'l Münir,* VII/203.
535 et-Taberî, *Camiu'l Beyan* VIII/264.
536 el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil,,* I/ 518; Zuhaylî, *Tefsiru'l Münir,* VII/204.

söylenmiştir.[537]Bu durumda kötü ağaç teşbihi müşrik olarak değerlendirilebilir. Tevhid inancının olmadığı insanların ameli de kötü olacaktır. İmanın kök saldığı kimselerden her alanda güzel ameller sudur edecektir.

Güzel söz Mevdûdî'nin ifadesi ile "düşüncede berraklık, ahlâkta temizlik, ilişkilerde sebat, konuşmada doğruluk, sosyal davranışlarda ölçülü tutum, ekonomide adalet ve eşitlik, politikada onurluluk, savaşta soyluluk, barışta samimiyet ve verilen sözlerde yapılan antlaşmalarda güven yaratır".[538]

İslam alimleri, yüzlerce ahlâki vazifeyi iki temel vazife içinde toplamışlardır. "et-Ta'zim li emrillah, ve şefkatü ala halkıllah" olarak formüle edilen bu özlü ifade Allah'ın emrine tazim, itaat, hürmet; Allah'ın yarattıklarına şefkat ve merhameti vurgulamaktadır.[539]La ilahe illallah demek sûretiyle başlayacak bu itikadi bilinç, iman, itaat, ibadet gibi emirlerle kök salacak, islâmî ahlâkla da yükselecektir.

2. Salih Amellere Tergîp (Sevdirme) Kötü Fiillere Terhîp (Sakındırma)

Kur'ân-ı Kerîm'de kâfirlerin amellerinin geçersiz olmasından sıkça bahsedilmektedir.[540] Hakikati inkâr ederek küfre sapan kâfirlerin, dünyevi menfaatler sağlamak uğruna yaptıkları işlerin kendilerine âhirette hiç bir getirisinin olmayacağı çeşitli meseller verilmek sûretiyle beyan edilmektedir.

---

[537] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf*, II/531-532; el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil*, I/ 518.
[538] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II/518.
[539] Mustafa Çağrıcı, İslâm Ahlâkı ve Temel Değerleri (Adâlet, Doğruluk, Emanet, Kanaat ve Hayâ), Kutlu Doğum: 2006: İslâm Ahlâkı ve Sevgi, 2007, s. 51.
[540] Bakara 2/48; Âl'i İmran 3/91; Sebe 34/37.

Korkunç bir hüsrana ve azaba uğrayacakları[541] amellerinin bir fayda vermeyeceği,[542] adeta savrulan küller gibi amellerinin boşa gideceği[543] mesellerdeki somut örnekler üzerinden anlatılmaktadır. İrad edilen her mesel mü'minlerin yaptığı salih ameller için bir müjde niteliğindeyken; kâfirlerin amelinin nasıl boşa gideceğine dair bir terhiptir.

2.1. Ekinleri Mahveden Rüzgar

Hakkın ve hakikatın inkârı, bunu yapanların güzel amellerini de yok etmiştir. Bu harcamalarının karşılığı olarak âhirette hiçbir şey alamayacakları gibi dünyada da ziyana uğramışlardır.

"Onların, bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamaların durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmedi; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar." (Âl'i İmran 3/117)

Müfessirler ayette geçen meseldeki teşbihle ilgili farklı izahatlar yapmışlardır. Zemahşerî, ayette geçen infakın mahvedilen ekine değil, ekini mahveden soğuk rüzgara benzetildiğini ifade etmektedir. Bu meselin tıpkı Bakara 2/17. ayette geçen "*Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir.*" de zikredilen meseldeki gibi mürekkep bir teşbih[544] olduğunu söylemektedir.[545] Kâfirlerin harcamalarının geçersizliğinin, boşa gitmesinin ve fayda sağlamamasının örneğinin rüzgarın

---

[541] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XIII/530.
[542] Âl'i İmran 3/117.
[543] İbrahim 14/18.
[544] Teşbihi mürekkep; iki cümlenin cüzleri arasında bir benzerlik bulunmasa dahi; iki cümlenin maksatları arasında bir benzerliğin bulunması halidir.
[545] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf.* I/397.

mahvettiği ekin gibi olduğunu söyleyenler ise[546] kâfirlerin amelinin ziyan olduğuna işaret etmektedirler.

Bu meselde müşebbeh, kâfirlerin bu dünya hayatında salih amel diye yapıkları harcamalardır. Bunlar küfür üzerine de bina edildiği için bunların ona faydası bu dünyada kalır. Âhirette bu inkâr onları yakıp boşa çıkaracaktır. Bu meselde müşebbehin bih ise şiddetli ve kavurucu soğun kavurup mahvettiği ekinlerin acıklı halidir. Vech-i şebeh ise bu felaket gelmeden önce alınacak olan koruyucu tedbir; yani "iman" dır.[547]

Abduh daha farklı bir açıdan meseli değerlendirmiştir. Dondurucu rüzgarın, nankör insanların kendi şehvetlerini doyurmak, mevkilerini sağlamlaştırmak ve davalarını yaymak sûretiyle Allah'ın dinine engel olmak için harcadıkların malın misali olduğunu belirtmektedir. Bütün yararların başı olan aklı ve güzel ahlâkı ise ekinin örneği olarak zikretmektedir. Kâfirlerin, anılan amaçlar için yaptıkları harcamaların, onların ahlâkını bozduğunu, akıllarını doğru düşünceden, işlerin sonucunu düşünüp doğru sonuca varmaktan menetmek sûretiyle mahvettiğini [548] ifade etmektedir.

Meseldeki teşbih her ne kadar yoruma açık olsa da verilen mesaj olabildiğince nettir. İman etmeyi reddeden, hakikati inkâr edenlerin yaptıkları iyilikler boşa gidecektir. Meselde salih amellerin Allah katında kabul edilmesi için doğru itikadın zorunluğuna vurgu yapılmaktadır.

---

[546] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV/339; Bayraklı, *Yeni bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsir*i, IV/334; Ulutürk, Kur'ân'da Temsili Anlatım. s. 46.

[547] Ulutürk, Kur'ân'da Temsili Anlatım, s. 46.

[548] Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, (Tahkik, İbrahim Şemseddin), Dâru'l Kütüb'ül İlmiyye, Beyrut 2005, IV/64.

2.2. Savrulan Kül

Allah katında önemli olan dünyadaki batıl olan kazanımlar değil, Hak ve hakikat olan değerlerdir. Amelden önce, doğru itikada yapılan yatırım kişiyi kurtuluşa erdirecektir. Meselden anlaşıldığı üzere "hakikati inkâr edenler" savrulan küller gibi olacaklardır. Onların amelleri kaybolup gidecek kendilerine bir fayda sağlamayacaktır.

"Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur) : Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur." (İbrahim 14/18)

Yüce Allah ayetin sibakında kâfirlerin âhirette uğrayacağı çeşitli azaplardan bahsetmektedir.[549] Burada da onların amellerinin tamamının boşa çıkacağından, onlara hiç bir fayda sağlamayacağından söz etmektedir. Kâfirler, dünyada yaptıkları her şeyin zayi ve bâtıl olduğunu görüp; bunun neticesinde de korkunç bir hüsrana ve hayal kırıklığına uğrayacaklardır.[550]

Onların yaptıkları her amelin boşa gideceği, yani Allah'tan başkasına edilen kulluğun amelleri boşa çıkaracağı Kur'ân' Kerîm de sık sık vurgulanmaktadır.[551] Peki onların yaptığı ameller nelerdir? Onların yaptığı ameller sıla-ı rahim, misafir ağırlama, düşkünlere yardım, köle azadı gibi işlerdir.[552] Kâfirlerin (müşrik, münafık, mürted) inançları, dünyada

---

[549] İbrahim 14/16-17.
[550] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XIII/530.
[551] Kâfirlerin amellerinin boşa gitmesi, Bakara 2/217; Al'imran 3/22; Hak dinden dönmenin amelleri boşa gidermesi ise; Mâide 5/5; En'âm 6/88; Zümer 39/65; Âl'i İmran 3/117.
[552] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II/567.

yaptıkları iyi işlerin dini sonuçlarını iptal etmekte, onlardan sevap, ecir, âhiret azığı ve sermayesi olarak fayda görmelerini engellemektedir.[553]

İlahi davete karşı sadakatsiz, inançsız ve isyankar olanlar ve peygamberlerin davet ettikleri yola uymayı kabul etmeyenler, sonunda hayatları boyunca kazandıklarının ve yaptıkları işlerin bir yığın kül kadar değersiz olduğunu göreceklerdir. Uzun yıllar boyunca biriken bir kül tepeceği nasıl ki fırtınalı bir günde rüzgar tarafından darmadağın ediliyorsa, onların bütün büyük işlerinin o fırtınalı kıyamet gününde bir yığın külden başka bir şey olmadığı görülecektir. Mevdûdî bu durumu şöyle izah etmektedir:

"Onların göz kamaştırıcı medeniyetleri, muhteşem krallık ve devletleri, büyük üniversiteleri, bilimleri, edebiyatları, ikiyüzlüce yaptıkları ibadetleri, fazilet dedikleri davranışları, dünya hayatındaki övündükleri yararlı ve ıslah edici hareketleri, o gün bir yığın kül kadar değersiz olacak ve kıyamet gününün fırtınası tarafından etrafa saçılacaktır. O denli ki kıyamet günü ilâhî teraziye koymaya değecek en ufak yararlı bir amel bulamayacaklardır".[554]

Kıyamet günü Allah Teala insanları hesaba çekecek hayr ve şer amellerini değerlendirecektir. Yüce Allah burada müşriklerin kendilerini kurtaracakları sandıkları amellerden hiç fayda görmeyeceklerini bildirmektedir. Çünkü ihlaslı ve Allah'ın hoşnut olduğu şeriat üzere olmayan her amel bâtıldır.[555]Bu akıbet Furkan Sûresinde ise şöyle bildirilmektedir:

"*Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alırız, onu saçılmış zerreler haline getiririz (değersiz kılarız).*" (Furkan 25/23)

---

[553] Heyet, *Kur'ân Yolu*, I/342.
[554] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* II/512.
[555] İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim,* 6/103.

Ayette geçen "Hebaen Mensur" deyimi tıpkı "Biz onları geçersiz kıldık ve onları adeta avuca alınması mümkün olmayan toz zerrecikleri gibi faydalanılması mümkün olmayan bir biçime soktuk" demektir. İbrahim 18'de geçen *"fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu bir kül"* ve Nûr39'da geçen "*ıssız çöldeki serap*" teşbihlerinde olduğu gibi geçersizliği ifade etmektedir.[556]

Zemahşerî, benzetmeyi "keasfin me'kul" benzetmesiyle izah etmiş ve rüzgarın en küçük hareketiyle her biri bir tarafa dağılacak, "adeta yenmiş/biçilmiş ekin yaprakları" gibi olduğunu söylemiştir.[557] Yazır da "Hebaen mensura" deyimi ile ilgili olarak, bu temsili anlatımla günahkarların, misafir konaklamak, akrabaları gözetmek, çaresizlere yardımcı olmak insanlığa yararlı bir iş yapmak gibi bazı işleri varsa bile, o inkârcılıkları ve azgınlıkları yüzünden amellerinin hepsinin yok olacağının belirtildiğini söylemektedir. Hedeflenen gayeden uzak kalmaları sebebiyle saçılmış zerrelere benzetilmişlerdir. Hiçbirinin karşılığında bir fayda ve iyilik görmezler.[558]

Mü'minle inkârcının amelleri arasındaki farkın temel sebebi mü'min, Allah'ın rızasını bekleyerek ve âhirette kurtuluşa vesile olması için iyi işler yapmaktadır. Halbuki müşriklerin yaptıkları iyiliklerin temelinde onların benlik iddaları, gurur tatmini, başkalarının takdirini ve saygısını kazanma, insanları minnet altına sokma, iyilikleriyle övülme gibi egoist duyguları ve beklentilerinin olmasıdır.[559]

---

[556] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XVII/216.
[557] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* III/267.
[558] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI/64.
[559] Heyet, *Kur'ân Yolu,* IV/118.

İnkarcıların yaptıkları amellerin karşılığının ne olacağını konu edinen tüm mesellerde, onların yaptıkları iyi işlerin âhirette bir getirisinin olmayacağı bildirilmektedir. Yapılan amelin Allah katında değer taşıması için ameli işleyen kişinin iman sahibi olması gerektiği mesajı verilmektedir.

2.3. Çöldeki Serap ve Engin Denizlerdeki Karanlık

Kur'ân bütünlüğü bağlamından hareketle Allah Teâlâ cehalet, inkâr, bâtıl inanç gibi durumları zulumât (karanlık) ; bilgi, iman, hidayet gibi hasletleri de nûr (ışık) olarak nitelemektedir. Yüce Allah onların yaptığı amellerin nasıl olduğunu bir meselle somutlaştırmaktadır.

“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanıbaşında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür. Yahut *(o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.”* (Nûr 24/39-40)

Nûr sûresi 39-40. ayetlerde kâfirlerin yaptıkları ameller ve kendilerini bekleyen akıbet zikredilmektedir. “Küfür” gibi soyut bir kavram karanlığa benzetilerek itikadi bir mesaj somut bir örnek üzerinden verilmekte, iki sahnenin muhatabın gözünde canlandırılması sûretiyle de zihinlerde kalıcılık sağlanmaktadır.

Meselde zikredilen serap, öğle vaktinde çölde güneş ışığının etkisiyle görülen ve sanki bir akarsu akıyormuşçasına vehmedilen şeyin adıdır.[560] İnkar edenlerin amelleri de böyle seraba benzemektedir. Kendisini bir şeyler yapıyor zannedecek ama hesap günü o amellerin başına gittiğinde amellerinin hiçbir kıymetinin bulunmadığını görecek ve Allah onu o haliyle hesaba çekecektir.[561]

Ayet kâfirlerin durumlarını ve akıbetlerini hareketli ve canlı bir sahne halinde göz önüne sermektedir. Onların amelleri engin çöllerdeki bir serap gibidir. Uzaktan bakıldığında parıl parıl parlayan bu su yalandan bir parlayıştır. Canlandırılan sahnede, susuzluktan içi yanan insan bu parıldayan suya doğru koşuyor. O serap peşinde koşan içi yanmış kimse nihayet hedefe varıyor. Varıyor ama sudan eser bulamıyor. Aniden hiç hatırına gelmeyen korkunç bir şeyle karşılaşmış gibi oluyor. İnsanın kemiklerini sızlatan ve mahv eden korkunç bir sonla "*Allah'ı bulmuştur.*" İnkar ettiği, emrine karşı geldiği, hükmüne düşman kesildiği Allah'ı. Şayet bu karşılaşmada kendi gibi insan cinsinden bir düşmanıyla yüz yüze gelecek olsaydı yine korkardı. İntikam sahibi, güç ve kuvvet sahibi Allah'ı karşısında bulan kimsene yapar?[562]

İbni Kesir, bu iki misalden, birincisinin amel ve inançlarında, aslında hak üzere olmadıkları halde hak üzere olduklarını sanan, insanları küfürlerine çağıran kâfirlere misal verildiğini söylemekte; onların bu durumunun benzerinin ise uzaktan dalgalanan serap gibi olduğunu bildirmektedir. Ondan içmek istediğinde hiçbir şey bulamayacaktır. Kâfir de kendisinin kendine fayda vereceğine inandığı ameller işlediğini düşünse de kıyamet günü

---

[560] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/237.
[561] Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ânTefsiri*, III/490.
[562] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân,* VII/489.

hesaba çekildiğinde Allah'ın şeriatına uymadığından veya ihlaslı olmadığından dolayı hiçbir şey bulamayacaktır.[563]İkincisinin ise mürekkep cahillerin, basit bilgisizlerin misali olduğunu söyleyen ibn Kesir; bunların bilgisiz ve küfür önderlerini körü körüne taklid eden, sağır, dilsiz, aklı ermeyen kimseler olduğunu söylemekte; kat kat karanlığın içinde kaldıklarını[564]ifade etmektedir.

Ayetteki misal incelendiğinde kâfirin içine düştüğü perişan durumun gözler önüne serildiği anlaşılmaktadır. Mü'minin dünyasının aydınlık olması inandığı tevhid inancından; kâfirin karanlıklar içinde kalmış olması, tevhide karşı koyduğundan kaynaklanmaktadır. Ubey bin Kab (33/654) 'ın ifadesi ile "Kâfir beş karanlık içinde dönüp durmaktadır. Sözü karanlıktır, ameli karanlıktır, girdiği yer karanlık, çıktığı yer karanlık, kıyamet gününde varacağı yer de karanlıktır, ki o ne kötü bir varış yeridir.[565]

Ayette zikredilen denizin, dalgaların, ve bulutun neleri temsil ettiği; karanlığın neyi işaret ettiği noktasında farklı fikirler mevcuttur. İbni Kesir'e göre "*onu üst üste dalgalar bürür ve dalgaların üstünü de bulutlar örter*" ayetinde; kalp, kulak ve göz üzerindeki perde kastedilmektedir.[566]Ayetteki deniz; kâfirin kalbi, ard arda gelen dalgalar o kalbi bürüyen cehalet, şek, hayret gibi haller; karanlık bulutu ise, o kalbin mühürlenmesi[567] olarak da izah edilmektedir. Ayette karanlıklarla kastedilenin; bulutun karanlığı, dalganın karanlığı, gecenin karanlığı ve denizin karanlığı olduğu düşünüldüğünde

---

[563] Kehf 18 /103-105; Ali İmran 3/21-22; Furkan 35/8; Gaşiye 88/2-4; Furkan 25/23; Muhammed 47/9.
[564] İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l Azim* VI/70.
[565] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII/440.
[566] İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l Azim*, VI/71.
[567] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII/440.

karanlıklar içinde olan kimsenin hiçbir şey göremeyeceği zikredilmektedir.[568]Esed ise farklı bir izahat getirmektedir. İlk meselde seraba benzetilen davranışların onların iyi ve güzel sandıkları davranışları, engin denizlerdeki karanlıkların ise onların kötü davranışları olduğunu[569] belirtmektedir.

"Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur." Yani; Allah'ın nuru kalp için hidayet, basiret açıklığıdır. Kim bu nura bağlanmamışsa, dağılması söz konusu olmayan bir karanlık içindedir, dönüşü olmayan bir sapıklık, azaba sürükleyen boş bir seraptadır.[570] Ayetteki teşbihi anlatım ilmi olarak da izah edilmektedir. Mesel, karanlık üç tabakadan kastın bir okyanusun tasviri olduğu yönünde değerlendirilmiştir. Okyanusların derinlikleri incelendiğinde tabaka tabaka karanlık olduğu artık bilinmektedir. Söz konusu ayette bu konuya işaret edildiğini görüşüne göre; En'âm 6/125 te de göklere doğru yükselen kimsenin artan göğüs daralmasından bahsedilmektedir.[571]Bilimsel tefsir yöntemi ile yaklaşılan bu ayetlerden farklı neticelere ulaşılmış olması Kur'ân-ı Kerîm'in zenginliğine işarettir.

Ayette zikredilen bu meselin temel maksadının bu bilimsel gerçeğe işaret etmekten öte, iman etmeyen kimsenin ne kadar iyilik yaparsa yapsın, iman etmediği sürece bunların faydasını göremeyeceği; imansız öldüğü takdirde elinin boş kalacağı, karanlıklar içinde kalmış bir insan gibi dehşete düşeceği verilmek istenen mesajlardır.

---

[568] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII/441.
[569] Esed, *Kur'ân Mesajı*, II /717.
[570] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VII/489.
[571] Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV/86.

3. Münafığın Tenzîri (Uyarılma)

Ragıp el isfehâni n-f-k kökünden türetilmiş olan münafık kelimesinin bu kök manasını; “tarla faresinin bir tehlike anında kaçmasını sağlamak üzere yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması” biçiminde tarif etmektedir[572]. Bundan hareketle münafık, “dinin bir kapısından girip diğerinden kaçan çifte şahsiyetli kimse” olarak da tanımlanmıştır.[573]

Yüce Allah Bakara sûresinde mü’minlerin, kâfirlerin ve münafıkların vasıflarını anlatmaktadır. Münafıklar küfrünü gizleyip mü’min görünen kimselerdir. Allah bu ayetlerde onlardan gelecek tehlikenin büyüklüğüne ve verecekleri zararın çokluğuna işaret edip, ruhlarında taşıdıkları dalalet ve nifak karanlığını izah etmek ve bunların hallerinin helak ve felaketi göstermek için ard arda iki mesel getirmiştir.[574]

Bu mesellerin iradı ile ancak ihlasla yapılan salih amellerin sahibini kurtaracağı vurgulanmaktadır. İtikadına nifakın, ameline riyanın karıştığı bir kimse geçici dünyevî menfaatlerden başkasını asla elde edemeyecektir. Münafıkların hali Kur'ân-ı Kerîm’de şu mesellerle izah edilmektedir.

3.1. Karanlıkta Kalmaları

Münafıkların durumunu misallerle tasvir eden âyetler müfessirler tarafından çeşitli şekilde yorumlanmıştır. Yüce Allah, münafıkları ateş yakan kişiye benzetmekte; ateşi tutuşturanın ateş söndükten sonraki şaşkın ve boca-

---

[572] el-İsfehânî, *El -Müfredat, " nfk"maddesi*, s. 1474.
[573] Hülya Alper, TDV İslam Ansiklopedisi *"münafık"* maddesi, Ankara 2006, XXXI/565.
[574] es-Sabûnî, *Safvetü’t Tefasir* I/50.

lama halini, şüphe ve iki yüzlülük karanlıkları içinde bocalayan münafıkların haline benzetmektedir.[575]

"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır, (artık hiçbir şeyi) görmezler. " (Bakara 2/17)

Meselin izahıyla ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Abdullah bin Abbas, "münafıkların hakkı görüp dilleriyle kabul ettiklerini söylediklerinde inkârcılığın karanlığından tam çıkmak üzereyken kalben inkâr ederek hakkın nurunu söndürdüklerini, böylece de Allah'ın onları karanlıkta bıraktığını, hidayeti göremeyip doğru yolu bulamadıklarını" söylemektedir.[576] Taberî Kur'ân'da zikredilen diğer ayetleri de göz önünde bulundurarak[577]münafıkların âhirette karanlıklar içinde kalacağı görüşünü benimsemektedir.

Münafıklara dair verilen bu misalde, münafıkların, ateş yakan kişinin durumuna benzetilmiş olması onların; karanlık bir gecede bir ateş yakıp onun vasıtası ile aydınlanması, sakınması ve kendine güven vermesi gereken şeyleri görenin durumuna benzemektedir. Zira münafık, La ilahe illallah deyince onun için dünya aydınlanır. Bu sayede müslümanlarla evlenir ve onlarla birlikte savaşa katılır ve müslümanlara varis olur, kanını ve malını korur ama ölünce münafıktan bütün bunlar alınır. Aslında o kalben buna layık değildi ve davranışları da gerçek değildi.[578]

---

[575]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/183.
[576]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/185.
[577] Mücadele 58/18; Hadid 57/13-15.
[578] İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l Azim*, I/188.

Beydavî, bu darb-ı mesellerin verilişinin hikmetini anlattığı şu ifadeler, bu çift şahsiyetli insanların halini apaçık şekilde gözler önüne sermektedir. "Bunlar, mü'minlerle kâfirler arasında kalan üçüncü sınıftır. Bunlar kalben inanmadıkları halde, ağızlarıyla 'inandık' diyenlerdir. Kâfirlerin en kötüsü ve Allah'ın en çok buğzettiği kimseler bunlardır. Çünkü onlar hile ve istihza yoluyla küfrü gizleyip onu imanla karıştırmışlardır. Onun için ki Yüce Allah onların kötülük ve cahilliklerini geniş bir şekilde açıkladı. Onlarla ve onların yaptıklarıyla alay etti. Onların sapıklık ve azgınlıklarını tescil etti.Ve haklarında bu darb-ı meseli getirdi".[579]Çünkü onlar, duygu ve hislerini işlemez hale getirmişlerdir. Onlar akıllarını kullanmadıklarından dolayı ne öğüt verenin öğüdünü, ne de doğru yolu gösterenin irşadına kulak vermemektedirler. İşte bu bakımdan onlar hakkı işitmeyen hakka karşı sağır kimseler gibidirler. Aynı zamanda hidayete yönelmemeleri sebebiyle körler gibidirler.[580]

Zaten öldüklerinde çetin bir azap ile karşılacaklar.[581]İçlerine düştükleri karanlıklardan kurtulmak için Mü'minlerden yardım isteyeceklerdir.[582]

Mevdûdî ard arda gelen bu iki meselden birinci misalin, İslam'a kalpten inanmayan, fakat çıkarları nedeniyle "müslüman" görünen kimseleri anlattığını söylemekte; ikinci meselde ise şüphe, iman zayıflığı ve tereddüt içinde olan münafıkların anlatıldığını bildirmektedir.[583]

Münafıkların durumlarına dair zikredilen bu misallerde aynı zamanda münafıkların iç dünyalarında yaşadığı karmaşık durumda vurgulanmaktadır. Onların iç dünyalarında bir kararlılık ve huzur yoktur. Sürekli foya-

---

[579]el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil,* I/29.
[580] Zuhaylî, *Tefsiru'l-Münir*, I/78.
[581] Nisa 4/145.
[582]Hadid 57/13.
[583] el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I/49.

larının ortaya çıkması endişesi içerisindedirler. Ayette zikredilen "karanlıklar" bu huzursuzluklar olabileceği gibi; bu karanlıklar, Allah'ın yolunun dışındaki bütün yollar da olabilir. Zira Allah kendi yolundan bahsederken "*dosdoğru yolum*"[584] buyurmakta ve kendi yoluna davet etmektedir.[585]

Mesellerin günlük hayata uygun örneklerden verildiği göz önüne alınırsa gece yolculuk yapan Araplar için bu örneğin verilmiş olması da ihtimaldir. Bu açıdan bakıldığında temsili şöyle anlamak mümkündür: Sahrada yolunu kaybetmiş bir kafile kendilerine bir ateş yakar. Fakat muhafaza edemeyip ateş söner ve karanlıkta kalırlar. Hiçbir şey görülmediğinden her şey onların gözünde yok olmakta, gecenin sessizliği sebebiyle sanki sağır gibi olurlar. Gecenin karanlığı sebebiyle kör gibi olurlar. Kendilerine muhatap bulamadıklarından dilsiz gibi olurlar. Dönüş mümkün olmadığından ruhsuz ceset gibi ortada kalırlar.[586]

Sonraki ayette de onların "*sağır, dilsiz ve kör oldukları*"[587] bildirilmektedir. Meselde verilen mesaj şu gerçeği vurgulamaktadır. İlahi davet tüm insanlığın önünde apaçık durmaktadır. Hak ve batıl ortadadır. Ama münafıklar, bilerek ve isteyerek hakkı görmezden gelmek Sûretiyle "kör"; hakikate kulak tıkamak sûretiyle "sağır"; hakkı ve hakikati dillendirmedikleri için de "dilsiz" olmuşlardır.

---

584 En'âm 6/153.
585 Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* I/38.
586 Eren, *Kur'ân da Temsiller,* s. 78.
587 Bakara 2/18.

3.2. Karanlık, Gök Gürültüsü ve Şimşek Bulunan Yağmura Tutulmaları

Bakara suresinde münafıklara dair verilen ikinci meselde onların onların karanlık, gök gürültüsü ve şimşekte kalmaları temsili olarak şöyle anlatılmaktadır.

"Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve şimşek bulunan yağmur (a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır." (Bakara 2/19)

Münafıkların halinin sağanak yağmura tutunanın haline benzetildiği bu meselde, o yağmurla birlikte gök gürültüsü ve şimşekten de bahsedilmektedir. Bu halde kalan kimse yıldırımlardan dolayı kişi ölüm korkusundan kulaklarını tıkar. Sanki bu haliyle ölümden kurtulacağını zanneder.

Mesel verilen bu ayet müfessirler tarafından çeşitli şekillerde tefsir edilmektedir. Taberî, Abdullah bin Abbas'ın bu ayeti şöyle izah ettiğini ifade etmektedir. "Münafıklar içinde bulundukları inkârcılık, öldürülme korkusu, mü'minlerden çekinme duygusu yönünden karanlık gecede kara buluttan yağan sağanak halindeki yağmura yakalanan bir kişiye benzerler. Yıldırım çarpma korkusuyla gök gürültülerini duymamak için kulaklarını kapatırlar. İşte Hakkın karşısında münafıkların durumu bu adamın haline benzer. Bu kişi nasıl ki şimşeğin aydınlatmasıyla belli bir mesafe yürür sonra karanlık olunca yerinde kalırsa münafıklar da hakkı öğrenerek bir mesafe aldıktan sonra kalplerindeki inkârcılık ortaya çıkınca ortada kalırlar".[588]

---

[588]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/198-199.

Abdullah bin Mes'ud (32/652) ' dan gelen bir rivayette ise Medine'de "Sayyib" ve "Matar" isminde iki münafık bulunuyordu. Bunlar Rasulullah' tan kaçıp müşriklere sığınmak istemişler, kaçarken şiddetli bir yağmura tutulmuşlar ve yıldırım korkusuyla kulaklarını tıkamışlardı. Şimşek çakana kadar bekliyorlar, ışıkta ilerliyorlar yoksa kalakalıyorlardı. Bu adamlar sabah olunca müslüman oldular ve O'na biat ettiler. Allah diğer münafıklara o iki kişiyi örnek vermektedir.[589]Görüldüğü üzere ayetin nüzûlü ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur.

Yüce Allah, bu ayette münafıkların durumunu şiddetli yağmur esnasındaki karanlıklara, gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlara benzetmektedir. Karanlıkları, onların inandıkları küfrün misaline, gök gürültüsü ve şimşeği de korkutuldukları buyruklar olarak izah etmektedir. Yıldırımlardan kastın dünyada savaşa çağrının ve âhiretteki tehditlerin meseli, yıldırımlardan ise cihat, zekat ya da diğer şeri mükellefiyetler olacağını söylemektedir.[590]

Menar tefsirinde bu mesellerde maksatın hidayet olduğu ifade edilmektedir. Geleneksel tefsirlerde[591] gökgürültüsü ve şimşekle ilgili israiliyata girildiğine ve çeşitli ilmi kaidelere ulaşıldığına dair ciddi bir eleştiri yapılmaktadır. Reşid Rıza bunun Kur'ân' in maksadı olmadığını özel ilim dallarıyla ilgili konular olduğunu, Kur'ân' ın mesajının hidayet olduğunu ifade etmektedir.[592]Elmalılı tefsirinde de bu bağlamdaki ilmi kaidelerin teferruatlı bir şekilde zikredildiği görülmektedir.[593]

---

[589]et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/201.
[590] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* I/482-483.
[591] Reşid Rıza burada Celaleddin Suyutî'nin izahatlarını örnek vermektedir.
[592] Abduh, *Menar Tefsiri,* I/146-147.
[593] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/221-230.

Misalde zikredilen yağmurun, tüm insanlığa rahmet olarak gönderilen "islâm"'ı temsil ettiğini söyleyen Mevdûdî, karanlık, gökgürültüsü ve şimşekten kastın da öne çıkan engel, tehlike ve güçleri temsil ettiğini söylemektedir. O'na göre şartlara göre yön belirleyen münafıkların tek dertleri kendi çıkarlarıdır. Şer'i bir sorumlulukta hemen yan çizmektedirler.

Görüldüğü üzere müfessirler farklı şekillerde meseli izah etmişlerdir. Özetle ifade edecek olursak; Taberî, Abdullah bin Abbas 'tan nakledilen rivayetler ışığında bir genelleme yapmakta ve Yüce Allah'nın münafığın imanını, gökten inen yağmura, sapıklığını karanlıklara, geçici imanın aydınlatmasını, şimşeğin geçici aydınlatmasına, imanın zayıflığını ve Allah'ın azabına çarpıtılma korkusuyla şaşkınlığa düşmesini, ölüm korkusuyla, şimşeğin çarpması anında parmaklarını kulaklarına tıkamasına, iman içerisinde bulunduğu süreyi, şimşeğin ışığında yürümesine, sapıklık içerisinde bocalayıp durmasını ise karanlıklar içerisinde kalmasına benzetmiştir.[594] Yağmurun şiddetli yağdığı sahne 20. ayette de devam etmektedir.

Bu meselde sürekli yağan doludan koyu bulutlara; gök gürültülerine ve şimşeklere; bu manzara içinde paniğe kapılan şaşkınlara; karanlık çökünce oldukları yerde çakılıp kalan yılgın ve ürkek adımlara varıncaya kadar baştan başa bir hareket unsuru egemendir. Tabloya egemen olan bu hareket unsuru münafıkların, müminler ile buluşmaları "şeytan" sıfatlı elebaşlarının yanlarına gidişleri, hemen şimdi söyledikleri bir sözden ansızın caymaları, bir süre önce aradıkları hidayetten ve ışıktan karanlığın ve sapıklığın kucağına düşmeleri arasında geçen zikzaklı hayatlarının içerdiği çölü, kargaşayı, endişeyi ve titreşimleri son derece canlı bir biçimde ve sezgiye dayalı bir ifade tarzı ile gözlerimizin önüne sermektedir. Bu manzara, belirli bir

---

[594] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* I/198.

psikolojik durumu semboller aracılığı ile yansıtan, belirli bir düşünce biçimini somutlaştıran elle tutulur, gözle görülür bir manzaradır.[595]

Yazır bu meselde Kur'ân' ın edebi yönüne dikkat çekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in beyan ilminin bir parçası olan temsili kullanırken hakikatleri rümuz ve temsile boğmadığını ifade etmekte ve "zahirin hakkını hak, temsilin temsil olarak karine ile anlaşılmasını tercih ve temin etmiştir"[596] diyerek mesellerdeki edebi yöne işaret etmektedir. Zira gözler önüne serilen bu tablo, çeşitli psikolojik durumları sanki duyu organları aracılığı ile algılanabilir manzaralarmış gibi somutlaştıran müthiş ve şaşırtıcı Kur'ân üslubunun ilginç bir örneğidir.[597]

Çeşitli dünyevi menfaatlere aldanarak karanlıkta kalıp bocalayan münafıklar gibi olmamak için ilâhî davete kulak tıkamamak gerekmektedir. İnsanın imanı, kendisini aydınlığa; inkârı ise onu karanlığa sürükleyecektir.

3.3. Şeytana Benzemeleri

Kur'an-ı Kerim'de münafıkların yahudileri savaşa teşvik hususundaki durumları, insanı inkâra teşvik edip sonra da onu yalnız bırakarak yardım etmeyen şeytanın durumuna benzetilmiştir. İnsan, inkâr edip küfre girince şeytan ondan uzaklaşır ve: "Allah'ı inkâr ettiğim takdirde, onun azabı ve intikamından korkarım" der.[598]

Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana "İnkâr et" der. İnsan inkâr edince de: Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım, der." (Haşr 59/16)

---

[595] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân.* I/61.
[596] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I /219.
[597] Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, I/62.
[598] İbni Kesir, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim,* VIII/75.

Rivayetlerde bu meselin Yüce Allah'ın, Nadîroğulları yahudilerini aldatıp sonra onları yardımsız bırakan münafıklar için, insanoğlunu aldatıp sonra ondan uzaklaşan şeytanı misal verdiği bildirilmektedir.599Şöyle ki; Yüce Allah Peygamberine Nadiroğullarını Medine'den sürmesini emredince, münafıklar onlara "Yurdunuzdan çıkmayın. Eğer müslümanlar sizinle savaşırsa biz sizinle birlikte oluruz. Sizi çıkartırlarsa yine sizinle birlikte çıkarız, diye gizlice haber gönderdiler. Bunun üzerine Nadiroğulları Peygamber ile savaştılar, fakat münafıklar onlara yardımcı olmadılar"…[600]

Burada şeytan ve insandan maksat, bunların cinsidir. Şeytanın "Ben Allah'tan korkarım demesi" onun yalanı ve riyasıdır. Çünkü Allah'tan korksaydı, emrine uyar ve isyan etmezdi.[601]

Münafıkların Nadiroğullarına verdikleri sözde durmayışları ile İblis'in Kureyş Kâfirlerine "*Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım*"[602] demesine de benzetilebilir.[603] Sonra da çarpışma başlayınca "*Ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'tan korkarım*" demişti.[604]

İblis ile münafıkların ortak paydası önce muhatabına güven vermek, sonra da kandırmaktır. Onlar bu yaptıklarının neticesini düşünmemekte ve kendi elleriyle korkunç bir azaba hazırlanmaktalardır.

---

[599] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* XIV/61.
[600] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII/239-240.
[601] Sabûnî, *Safvetü't Tefasir*, VI/352.
[602] Enfal 8/48.
[603] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVII/240.
[604] Enfal/8/48.

Ayette münafıkların şeytana benzetildiği görülmektedir. Peki onlar hangi özellikleriyle şeytanlaşmaktadırlar ? Bayraklı bu konuyu şu ayetlerle delillendirmektedir:

a) Peygambere düşmanlık yapmaları bakımından (En'âm 6/112)

b) Aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler söylemelerinden (En'âm/6/112)

c) İnsanların kalplerine vesvese sokmalarından (Nas114/4-5)

d) İkili oynamaları (Haşr 59/16)

Yüce Allah bir sonraki ayette de akıbetlerini bildirmektedir. [605] Görüldüğü gibi münafıklar ile yahudilerin sonu, şeytan ile ona aldanan insanın sonuna benzer. Çünkü bunlar ebedî cehennemlik olmuşlardır. Zâlim, kâfir, Allah'ın haramlarını ve dini ihlal eden herkesin cezası budur.[606]

Yüce Allah, şeytanın yaptığı ile münafığın yaptığını "zulüm" olarak değerlendirmektedir. Bir topluma yardım edeceğine veya destek olacağına dair yalan söylemek, yardım ederken sırtını dönüp kaçmak, anlayış kapasitesini kullanmamak, insanlardan olan korkusunu Allah'a olan korkusundan fazla yapmak, akıllarını kullanmayıp gönüllerini parçalamak, şeytana kanmak ve başkasını kandırmak, yani ikili oynamak zulümdür. Yani anlayışlarını ve akıllarını kullanmayanlar zulüm yapmaktadırlar. Çünkü iç alemlerinin, psikolojik yapılarının dengelerini bozmuşlardır. Toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal dengelerini bozanlar nasıl zulüm işlemiş oluyor-

---

605 Haşr 59/17.

606 Sabûnî, *Safvetu't Tefasir*, VI/352.

larsa, psikolojik, manevi ve içsel alemin, beyin, gönül ve nefsin dengelerini bozanlar da zulüm işlemektedirler.[607]

Mesel üzerinden münafık-şeytan benzetmesi yapan yüce Allah, insanın münafıklaşmasını yahut şeytanlaşmasını istememektedir. Bu çarpıcı meselle gerekli uyarı yapılmakta, mü'minlere de onlardan olmamak için nelere dikkat etmesi gerektiği öğretilmektedir. Mü'minler mesel verilen ayetlerden gerekli mesajları çıkartmak zorundadır. Allah'ın kendilerine yüklediği sorumluluğun bilinciyle hareket etmeli, kalpleri paslanan ve nihayet salih amel işlemeyi unutan, yoldan çıkmış kimseler gibi olmamalıdır.[608]

3.4. Münafıkların Yeminlerini Kalkan Edinmeleri

Münafikun sûresinin ilk dört ayetinde, münafıklar her ne kadar iman ettiklerini söyleseler ve bu beyanlarını yeminler ederek teyid etmeye çalışsalar da, Allah katındaki değerlendirme açısından bunların kendilerini aldatmaktan öte bir anlam taşımadığı, ama bu açıklamalarını ve yeminlerini siper edinerek bir süre müslüman muamelesi görmüş oldukları bildirilmektedir.[609]

Ayetin zahirinde bir darbı mesel ibaresi görülmemekle birlikte "*kalkan edinmek*" ifadesi kullanılarak münafıkların Allah'ın yolundan nasıl yüz çevirdikleri anlatılmaktadır. Zira daha sonra da 4. ayette, münafıkların dış görünüşleriyle ilgi çeken ama bir müslüman şahsiyetin sahip olması gereken

---

[607] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIX/173.
[608] Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri,* V/209.
[609] Heyet, *Kur'ân Yolu,* V/361.

vasıflardan uzak oldukları "huşubün müsennedeh" ifadesi ile anlatılacak, onlar "*bir yere dayanmış kütüklere*" benzetilecektir.[610]

Münafıkların "*yeminlerini kalkan etmelerine*"[611] şöyle izah edilmektedir. Zemahşerî, ayetten kastın, münafıkların "şehadet ederiz ki sen gerçekten Allah'ın peygamberisin" şeklindeki sözlerinin olabileceğini söylemiştir. Zira şehadet sözünün te'kid açısından yemin yerine geçebileceğini, çünkü bu sözün de yemin ederim ki manasında Allah için şehadet ederim ki diyebileceğini bildirmektedir.[612]

Ebu Hanife de bu ayeti delil getirerek "şehadet ederim ki" ifadesinin "yemin ederim ki" manasına geldiğini söylemektedir.[613]Münafıklar içleriyle dışları bir olmadığı halde gönüllerindeki iman ışığını kendi elleriyle söndürmekle kalmayıp bir de Allah'ın adını anarak şehadet ediyorlardı.Yeminlerini kalkan yaparak insanları kandırdıklarını zannediyorlar bunu da dünyevi çıkarlarını korumak için yapıyorlardı.[614]

Münafıklar görüldüğü gibi; hakikate şehadetlerinde samimi olmayan, mümin olmadıkları halde iman ettiklerini iddia etseler de doğruya inanmayan ve hakikati yalan telakki eden kimselerdir. Sonra da o yalan saydıkları şeye şehadet ederiz diye yalan söylerler ve yalan söylediklerini bildikleri halde vicdanlarının aksine yemin ederler.[615]Yeminlerini kullanmak sûretiyle yalan dolan ve sahtekarlık yapmaktadırlar. Bu onların mallarını ve

---

[610] Münafikun 63/4.
[611] Münafikun 63/2.
[612] ez-Zemahşerî, *Keşşâf* IV/527.
[613] ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV/527; Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XXI/497; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII/370.
[614] Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. V/239.
[615] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII/67.

canlarını korumak için başvurdukları bir yöntemdi. Bunlara aldanan bazı kimseler de onları müslüman zannederek, bir çok insana zarar verebilecek durumlarda onları takip ettiler. Zira onlar, peygamberlik hakkında kendilerinden sadır olan bir takım şüpheye düşürme ve karalama hareketleri sebebiyle bu insanları imandan, cihattan ve salih amelden alıkoydular.[616]

Yüce Allah münafıkların ruh halini ve davranışlarını sebep sonuç ilişkisi içerisinde ortaya koymaktadır. Onlar imandan sonra inkâra sapmışlar bu da onların kalplerinin mühürlenmesine sebep olmuştur. Münafık, kalbi mühürlenen insan demektir.[617]Müminlere düşen münafıkların durumunu öğrenip onlar gibi hareket etmemektir. Özü-sözü bir olan mü’min; şeytani geleneğin bir parçası olmayacak, [618] münafıklaşmayacaktır.

“*Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?*” (Münafikun 63/4).

Münafıkların halleri ile ilgili yapılan bu temsilde onların akıl ve idraklerinin hakikatlere tıkalı olduğu dile getirilmektedir.[619]

Münafıkların tabiatı ile ilgili yapılan tasvirlerde ön plana çıkan husus onların şekillerinin güzel, dillerinin fasih olduğu şeklindedir.[620] Medine münafıklarının başları olan Abdullah b. Übeyy, Mugis b. Kays, Cedd b. Kays ve arkadaşları iri vücutlu, yakışıklı, giyim ve kuşamlarına itina gösteren,

---

[616] Zuhaylî, *Tefsirü’l -Münir,* XIV/468.
[617] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, XIX/302-303.
[618] A'râf 7/16-17.
[619] Heyet, Kur'ân Yolu, V/362-363.
[620] ez-Zemahşerî, Keşşâf, IV/528; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVII/371; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII/69.

düzgün konuşan, dilleri ve dış görünüşleri alımlı kimseler idiler. Ya Rasulallah diye söze başladıkça Hz. Peygamber de sözlerini dinlerdi. Onlar ise kendilerine söz söylendiği zaman resmî bir tavırla ve dıştan ağır başlı bir vaziyette dinler gibi sessizce dururlar, ancak kulaklarına söz girmezdi. Onların bu hali dayanmış kerestelere benzemekeydi. Oturdukları yerde dayanmış ahşap keresteler gibi dışları, endamları düzgün, hareketsizce kurulur otururlardı. Ancak içleri bilgi ve şuurdan, yetişme ve gelişme kabiliyetinden mahrum, sağlamlık ve dayanıklılıktan uzak, boş kuru tahtalara ve direklere benziyordu. Ruhsuz ve yüreksiz olan bu kimseler "hain korkak olur" meselindeki gibi sırları açığa çıkar endişesiyle korku ve kuşku içinde bulunduklarından, her şeyden nem kapar ve her sesten ürkerlerdi.[621]

Allah ve Rasulüne karşı tam bir düşmanlık içinde olan münafıklara karşı her dönemde dikkatli olmak, kapılmamak, bazı zayıf müslümanları oyuna getirerek ümmetin sırlarına muttali olmaya çalışan münafık zihniyetlere fırsat vermemek gerekmektedir..[622]Mü'mine düşen uyanık olmaktır.

Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de verdiği mesajlarla müminleri uyarmakta, münafıklara uymamalarını ve onlar gibi davranmamalarını bildirmektedir. Yalan yere yemin etmemek, imanına nifak karıştırmamak da bunlardan bazılarıdır. Zira bu davranışlar Allah'ın "*dayanmış kütükler*" diye tasvir ettiği münafıkların belirleyici özelliklerindendir.

4. İlim-Amel Bütünlüğü

Kur'ân-ı Kerîm teori-pratik birlikteliğini öngören takva ilkesini getirmiştir. Ne davranışa yansımayan sözde imanın ne de insanın ahlâki ge-

---

[621] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII/68-69.
[622] Zuhaylî, *Tefsiru'l Münir*, XIV/471.

lişimine katkısı olmayan bilginin Kur'ân açısından bir önemi vardır.[623]Bilginin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeyenlerin düştüğü hal mesellerle de anlatılarak somutlaştırılmıştır.

4.1. Dilini Çıkaran Köpek Meseli

Dünyaya meyledip hevasına tabi olan kimse, ilâhî hakikatlerden bile bile yüz çevirirse onun hali üstüne varsan da varmasan da diğer hayvanlarda bulunmayan bir şekilde dilini sarkıtıp soluyan köpeğin acayip ve aşağılık haline benzemektedir. Mevkini ve şerefini böyle düşürmüş olmaktadır.[624] Yüce Allah ilmin gereğini yapmayanlara şu meselleri vermektedir:

"Onlara (yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler." (A'râf 7 /175-176)

Meselde verilen mesajlara geçmeden önce bir kaç husustan bahsetmek gerekmektedir. Ayette zikredilen kimsenin kim olduğu hakkında farklı rivayetler vardır. Abdullah bin Mes'ud ve Abdullah bin Abbas söz konusu kişinin İsrailoğullarından Bel'am bin Baura adlı bir bilgin olduğunu ifade etmiştir.[625]Bel'am'ın Hz. Musa aleyhine çalıştığı, ordusunun yenilmesi için dua ettiği bildirilmektedir. Hz. Musa'nın da bundan haberdar olunca

---

[623] Özsoy, Güler, *Konularına Göre Kur'ân,* s. 82.

[624] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* I/172; el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil* I/367.

[625] Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli'l -Kur'ân,* Dâru'l -Islah, II. Baskı, Demmam 1992 s. 226.

Bel'am'a beddua ettiği, Yüce Allah'nın da onun bilgi ve marifetini aldığı söylenmektedir.[626]

Genel kabule göre İsrailoğularından bir bilgin olan Bel'am bin Baura hakkında inen bu ayet, [627]diğer bir rivayete göre ise Ümeyye bin Ebi Salt hakkında nazil olmuştur.[628]Salt'ın semavi kitapları okuyan, Allah'ın bir peygamber göndereceğini anlayan ve kendisinin olmasını ümit eden bir şair olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Muhammed Peygamber olarak gönderilince Ümeyye'nin hased ettiği ve öldüğü Hz. Peygamberimizin de bu hususta "Şiiri iman etti, ama kalbi küfr etti" dediği bildirilmektedir.[629]Ancak kişinin adından ziyade tutum ve davranışları önem taşımaktadır. Buna göre Allah bir kişiye kendi varlık ve birliğinin kanıtlarını bildirmiş, yahut onun fıtratına kendi rububiyyetini anlayıp kavrama yeteneğini yerleştirmiş;[630]fakat daha sonra o kişi fıtratındaki inanma yeteneğinden uzaklaşıp, delilleri bir kenara bırakmış, inanmaktan vazgeçmiştir.[631]

Kur'ân-ı Kerîm'de benzer vurgu "*Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâla ibret almayacak mısınız?*" [632]ayetinde de görülmektedir. Allah, ayetlerine karşı büyüklenip kibirlenenlerin *heva ve*

---

[626]er-Râzî, *Mefâtîhü'l -Gayb*, XI/146; Heyet, *Kur'ân Yolu*, II/627.
[627]ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II/172; el-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil* I/368.
[628]el-Vahidî, *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 226.
[629]Buhari, *Edebü'l Müfred*, 300; Müslim, şiir, 1.
[630] A'râf 7/172.
[631] Heyet, *Kur'ân Yolu*, II/628.

[632]Casiye 45/23.

hevesinlerini tanrı edindiklerine[633] işaret etmekte, onların düştükleri bu yanlışın sonuçlarına dikkat çekmektedir. Allah'ın ayetlerini gördükleri halde gereğini yapmayanlar aşağılık bir duruma düşeceklerdir. Gelecek nesillerin aynı çirkin hale düşmemeleri için bu mesel verilmekte, geçmişten ibret almaları öğütlenmektedir.

4.2. Kitap Yüklü Merkep Meseli

Kur'ân, bilgi sahibi olanlara ne gibi sorumluluklar yüklediğini farklı ayetlerde beyan etmektedir.[634]Mesel irad edilerek somutlaştırılan bu mesaj sırf Tevrat'la yükümlü tutulanlara değil benzer tutumu benimseyen bütün ilâhî dinlerin mensuplarına yöneltilmiş bir eleştiri ve uyarıdır.[635]Ayetlerin gereğini yapmayanlar dilini sarkıtan köpeğe ve kitap taşıyan merkebe benzetilerek en ağır şekilde yerilmektedir.

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez." (Cum'a 62/5)

Allah'ın vahyi hem kutsal bir emanet hem de lütuftur. Yahudilere Allah tarafından O'nun birliği ve benzersizliği mesajını bütün dünyaya ulaştırma görevi emanet edilmişti. Ama onlar Hz. İbrahim, İshak ve Yakup'un soyundan gelmiş olmaları sebebiyle kendilerini "Allah'ın seçilmiş toplumu olarak" gördüklerinden ve dolayısıyla ilâhî mesajın başka bir toplum için değil yalnız kendileri için geldiklerine inandıklarından bu görevi yerine getirme-

---

[633] Casiye 45/23; Furkan 25/43; Fatır 35/42-43; Enfâl 8/31.
[634] A'râf 7/75; Fatır 35/28; Kasas 28/79; Hud 11/116; Bakara 2/44; Hac 22/54; Cuma 62/5 Maide 5/63.
[635] Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/345.

mişlerdir. Bundan dolayı peygamberliğin İsrailoğullarından başka birisine verilmesini inkar etmişler ve Hz. Muhammed'i bizzat Tevratta geçmesine rağmen red etmişlerdir.[636]Vahye uygun hareket etmemişler, Peygamberin sıfatını ve müjdesini inkar etmişlerdir.[637]

Bu meselde ilmiyle amel etmeyenlerin hepsinin hâl ve mesellerinin çirkin olduğuna dair bir tembih vardır[638]Yüce Allah onların bu tutumunu sırtında ciltler dolusu kitap olduğu halde onların maddi ağırlığını taşıyan ama kendisiyle onların içerikleri arasında bir bağ kurma yeteneğine sahip olmayan merkebe benzetmiştir.[639] İlminin gereğini yapmayan, kitabın ahkamı ile amel etmeyip heva ve heveslerinin yani menfaatlerinin peşinden gidenler için yapılan bu ağır eleştiri ilim ile amel arasındaki bağın önemine işaret etmektedir.

Benzer konuya işaret edilen Bakara Sûresi 2/174. ayette de Yüce Allah, Kitap'tan menfaatleri uğruna bir şey gizleyenleri bekleyen acıklı sonu bildirmektedir.

"Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi (âhir zaman Peygamberinin vasıflarını) gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır." (Bakara 2/174)

Sûre içi bağlamından hareketle Bakara sûresinde 159. ayetten başlayarak "bildiklerini gizleyenler"den bahsedilmektedir. Kitapta hiç bir şüpheye yer

---

[636]Esed, *Kur'ân Mesajı,* III/1148.
[637]ez-Zemahşerî, el-*Keşşâf,* IV/518.
[638] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII/33.
[639] Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/345.

bırakılmayacak şekilde Hz. Muhammed'in durumu anlatılmışken Yahudi bilginlerinin bu gerçekleri saklayıp gizlediğine, halkın kafasını karıştırdıklarına onlar tarafından bu gerçeğin bilinmesini istemediklerine işaret edilmektedir. Lanet edebilme ehliyeti olan herkesin onlara lanet edeceği[640]bildirilmektedir.[641] Söz konusu ayette ise bu eylemi yapanların yediklerinin ateş olduğuna dair bir istiare-i temsiliyye[642] söz konusudur.[643]

Kutsal kitaplarında bulunan Hz. Muhammed hakkındaki bilgileri bilerek saklayan, bu konuyla ilgili bilgileri menfaatleri amacından sapacak şekilde te' vil eden yahudi bilginlerini eleştiren bu ayetlerdeki mesaj, hakikatleri çıkarları için gizleyen ya da değiştiren tüm muhataplaradır.

C. Ahlâk ile İlgili Mesaj İçerikli Meseller

Nihai amacı, Allah'ın iradesi doğrultusunda insanları ıslah etmek olan[644] Kuran'ı Kerîm, ferdi ve toplumsal düşünce alışkanlıklarını bir ilk ateşleme malzemesi olarak kullandıktan sonra sonsuz boyutları ve imkanları kucaklayan ahlâki, itikadi, tolumsal, siyasi ve edebi prensipleri bünyesinde toplayan ve onları çözümleyen ilâhî bir kaynaktır.[645]Hz. Adem'in çocuklarından başlayarak ahlâki sapmaları örneklendiren ilâhî vahy, olumlu ve olumsuz örnekleri insanlara sunmaktadır. Kötü söz[646], gıybet[647], kendini bü-

---

640 Bakara 2/159.

641ez-Zemahşerî, El-Keşşâf, I/207.

642İstiâre-i Temsîliyye (mürekkep istiare, alegori) : Bir öğenin değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istiare edilmesidir. Bu durumda benzeyen söylenmeyip benzetilenin birden fazla özelliği zikredilir. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, TDV İslam Ansiklopedisi "*istiare*" maddesi, İstanbul 2001, XXIII/317.

643 Alusi, *Ruhu'l Meani*, I-II/603.

644 Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları,* İfav Yayınları, İstanbul 2013, s. 20.

645 Sadık kılıç, *Mitoloji, Kitabı Mukaddes ve Kuranı Kerîm*, Nil yayınları, İzmir 1993, s. 191.

646 İbrahim 14/26.

647 Hucurat 49/12.

yük görme, [648]yoksulu gözetmemek, infak etmemek, Allah'ı tazim etmemek, nedamet göstermemek[649]gibi olumsuz davranışlar, sakınılması gereken tavırlar olarak zikredilmektedir. İyi söz[650], nimeti verenin Allah olduğunu hatırlamak[651], hatadan dönüp pişmanlık duymak[652], Allah rızası için infak etmek[653] gibi konular ise olumlu örnekler olarak bildirilmektedir.

Genel olarak ahlâki hükümler içeren ayetler, insanın ve toplumun sahip olması gereken iyilikler ve güzelliklerle, sakınmaları gereken kötülükleri ve çirkinlikleri içermektedir.[654]İyiliğe ve doğruluğa davet mesellerdeki nihai amaçlardandır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberimizin örnekliğinde şekillenen sahabelerin birbirlerine karşı olan tutum ve davranışları anlatılarak Kur'ânî ahlâkın örnekleri verilmektedir. Güzel ahlâkın evrensel kodlarının verildiği bu mesellerde, toplumu manen güçlendirecek ahlâkî değerler yüceltilmektedir.

Atalarının gelenekleri ve kabileciliğe dayalı câhiliye ahlâkına karşılık Kur'ân bir ve tek olan Allah'ın rızasını gözeten tevhide dayalı bir ahlâk anlayışı getirmiştir. İslam'ın gayesi ahlâklı insanlardan oluşan faziletli bir toplum meydana getirmektir. Zikredilen bu bilinç de Kur'ân ve sünneti doğru anlamakla mümkün olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'in genelde insanlık hayatına, özelde bu hayatın ahlâkla ilgili kısmına dair getirdiklerini daha doğru ve daha iyi anlayabilmek, so-

---

648 Kehf 18/35-36.
649 Kalem 68/10-30.
650 İbrahim 14/24.
651 Kehf 18/37-41.
652 Kalem 68/ 31-32.
653 Bakara 2/265.
654 Demirci, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, s. 22.

nuçta Müslümanın dinini doğru kavrayıp dindarlığını ahlâki ilkeler üzerinde kurmasına katkı sağlamak için "İslam'dan önce ne idi" ve "İslamdan sonra ne oldu" sorularının cevaplanması gerekmektedir.[655]Bu cevaplarla tesis edilecek islâmî şahsiyet ise Kur'ân mesellerinin, maksatlarının ve mesajlarının doğru anlaşılması ile bu mesajların evrensel-ahlâkî ilkelere ve davranışlara dönüşmesiyle mümkün olacaktır.

Çağrıcı, islâmın ahlakta meydana getirdiği zihniyeti değişiklinden bahsederken şu hususların altını çizmektedir:

"İnsanın manevi hayatını, bireysel ve sosyal davranışlarını gözetip kollayan bir Allah inancı, insanın kendisiyle hesaplaşmasını hedefleyen bir irade eğitimi, bütün insanlara açık bir ümmet birliği ve kardeşlik ruhu, hak, adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlere yöneliş".[656]

Müslüman olmak, aynı zamanda hakikatin, adaletin, faziletin ve takvanın sözcüsü, temsilcisi olmak demektir. Bu ahlâkî sağ duyu; varoluşun anlamını hakikatle, dünyanın anlamını adaletle, hayatın anlamını faziletle, ibadetin anlamını takva ile bütünleşerek kavramakla [657] mümkündür. İnsanın kazanması önerilen bu erdemlerde Kur'ân meselleri birer yol gösterici olacaktır.

1. Kur'ân Ayetlerinin Tefekkürünün Ahlâkî Boyutu

Haşr Sûresi 21. ayette Kur'ân mesajı karşısında insanın içinde bulunduğu gaflete dikkat çekilmektedir. Zikredilen meselde Yüce Allah'ın aza-

---

[655] Çağrıcı, *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri*, s. 13.
[656] Mustafa Çağrıcı, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul 2006, s. 25.
[657] Ahmet Öz, *Kur'ân'ın Önerdiği Vasat Ümmet,* Çıra Yayınları, İstanbul 2011, s. 272.

metine, kudretine ve mutlak egemenliğine[658] yakışır şekilde davranmak gerektiğinin vurgusu yapılmaktadır.

"Eğer biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz." (Haşr 59/21)

Kur'ân okunurken insanın kalbinin katılığından dolayı saygısının azlığına dair bir temsil [659] sunulmaktadır. Bu temsil Kur'ân'ın içerdiği mesajın önemine ve ona muhatap olan insanın sorumluluğunun büyüklüğüne işaret etmektedir.[660] Tefekküre davet edilirken Allah'a, bütün manevi ve ahlâki değerlere karşı gaflet içinde olanların ruhen dağdan daha cansız olduğu[661] bildirilmektedir. Beklenen etkinin gerçekleşmemiş olmasındaki en büyük etkenlerden biri yeterince ibret almamaktır. Yüce Allah meseller irad ederek insanları ibret almaya davet etmektedir.

Yüce Allah, Ahzap Sûresi 33/72 de "*Biz emaneti göklere, yerküreye, ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yüklendi….*" buyurmaktadır. Bu ayette görüldüğü üzere emanet yerin ve dağların taşıyamayacağı kadar önemlidir. İnsan bu emaneti yüklenecek kabiliyet ve yetenektedir. Ama hakkıyla taşımakta basarılı olamamıştır. Onun hakkını yerine getirmemek büyük bir zulümdür.[662]

Fâtır Sûresi 35/28 de "*Allah'a karşı ancak, kulları içinden âlim olanlar huşu duyarlar*" buyrularak haşyetle ilim arasındaki güçlü bağa işaret edilmiştir.

---

[658] Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/303.
[659] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf*, IV/496.
[660] Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/303.
[661] Esed, *Kur'ân Mesajı*, III/1134.
[662] Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV/73.

Bilginin artması ile saygının artması gerçekleşecektir. "*Oku*" emri ile başlayan bu ilim yolculuğunda temel amaç Allah'ın varlığını, birliğini ve insanların yaratılış gayelerini öğrenmektir. Bu ilmî süreçte bilginin yanı sıra duyu organlarını kullanarak ibret alınması da emredilmektedir.

2. Hz. Peygamber ve Ashâbının Örnekliğinin Temsîli

Hz. Peygamberin ve arkadaşlarının ahlâkının temsil yöntemiyle anlatıldığı bu meselde Yüce Allah, İslam ümmetinin doğuşunu ve kuvvetlenmesini beyan etmektedir.[663]

"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir." (Fetih 48/29)

Bu meselle ilgili olarak müfessirler iki farklı izahat yapmaktadır. İbni Abbas ve Dehhak bu ayette Hz. Peygamberin ve ashabının Tevrat ve İncil'deki iki ayrı örneğinin verildiğini söylemiştir.[664] Mücahid ise meselin tek olduğunu söylemiştir.[665]Temsilde iki ayrı benzetme bulunduğunu ileri süren çoğu müfessir "*… Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır.*"diyerek ilk kısmı tamamlayıp "*İncil'deki vasıfları…*" diye ikinci benzetmeye geç-

---

[663] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf*, IV/239.
[664] et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*XIII/138.
[665] el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVI/215.

mektedir.[666] Tevrat ve İncil'de bu konuyu araştıran İbni Aşur zikredilen temsillere yakın metinleri bu ayetin tefsirinde nakletmektedir.[667] Birinci kısmın, Peygamber ve ashabının Tevrat ve İncil'deki ortak vasıfları olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bunu söyleyenlere göre ekin meseli bu vasıfları açıklamak için gelmiştir.[668] Esed ise, ekin meselinin Hz. Peygamber ve arkadaşlarının hem Tevrat'taki hem İncil'deki meselleri olduğunu söylemektedir.[669]

Mü'minlerin Tevrattaki vasıfları aslında tüm müminlerde olması gereken vasıflardır. Ayette zikredilen "K*âfirlere karşı çetin olmak*" sadece sert ve katı davranmaları demek değil, "imanlarının sağlamlığı, prensiplerinin kesinliği, hayat düzenlerinin olgunluğu ve imanlarından gelen ileri görüşlülüklerinin şaşmazlığı sebebiyle sağlam durmaları" demektir.[670] Kâfirlere karşı olan bu sert duruşa rağmen müminlere karşı son derece merhametli olan Hz. Peygamber ve ashabı, kardeşlik ahlâkının kendilerinden öğrenileceği numunei imtisallerdir.

Hz. Peygamber ve ashabı Allah'ın rızasını kazanmak için itaatte ve ibadette ihlasla hareket etmişler, riyadan uzak durmuşlardır. Yüzlerindeki secde izi görülecek bir iz değil İbni Abbas'ın tabiriyle "islâm karakteri, tavrı, vakar ve tevazusudur".[671] "*Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir.*" buy-

---

[666] er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XX/186; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VII/182; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,*
V/48; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVI/214.
[667] İbn Aşur, *et-Tahrir ve't Tenvir,* XXVI/175.
[668] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* IV/239; El-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't -Te'vil,* II/413.
[669] Esed, *Kur'ân Mesajı,* III/1052.
[670] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* V/48.
[671] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VII/182.

ruğunu müminlerin ahiretteki hallerinden bahseden ayetlerle[672] tefsir edenlere göre ise bu secde izinden kasıt; mü'minin yüzünde meydana gelecek olan nurdur.[673] Tüm bunlar müminlerin Tevrattaki vasıflarıdır. Hz. Peygamber ve ashabının rol model olarak alınması için bu vasıflar zikredilmiştir.

Onların İncil'deki vasıfları ise ekin temsili ile anlatılmaktadır. Bu temsilide Yüce Allah Peygamberin ashabının önce sayıca az olduğunu, sonra arttığını ve çoğaldığını bildirmektedir. [674] Birkaç kişinin iman etmesi ile başlayan İslamlaşma kısa zamanda çığ gibi büyümüş, müslümanlar önceleri başkalarının destek ve himayesine muhtaçken giderek güçlenmiş ve kendi ayakları üstünde durmaya başlamışlardır.[675]Onlar zayıf ve azken tıpki filizlenerek büyüyüp sağlamlaşan bir ekin gibi çoğalmışlardır. Bu süreçte sahabeler cahilî Peygamber anlayışından arındırılmış, Kur'ânî peygamber anlayışıyla beslenmişlerdir.[676]

Hz. Peygamberin ve sahabenin faziletinin temsillerle anlatıldığı bu ayetler müminler için sevinç, kâfirler için ise üzüntü sebebidir. Çünkü mü'minler imanları neticesinde bu yüksek ahlâki vasıfları kazanmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de imandan sonra sürekli salih amel vurgusu yapılarak inanların dikkati erdemli davranışlara çekilmektedir.

---

672 Âl'i İmran 3/106; Mutaffifin 83/24.
673 Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XX/186.
674 el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVI/215.
675 Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/83.
676 Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara 2007, s. 78.

3. Allah'ı Unutup Maddi İmkanlara Güvenmenin Temsîli

Yüce Allah, dünyalık zenginlikleri övünme aracı yapılmasını yasaklamak ve bu tutumda olanları ikaz etmek maksadı ile iki adamın meselini bildirmektedir.

"Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik. Bağların ikisi de yemişlerini verip hiçbir ürünü eksik bırakmamışlardı. İki bağın arasından bir de ırmak akıtmıştık. Böylece adamın bol ürünü oluyordu. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken şöyle dedi. 'Ben servetçe senden daha zenginim, nüfusça da senden daha güçlüyüm. Böyle bir böbürlenme içinde kendine kötülük ederek bağına girdi ve şöyle dedi: "Bunun hiç bir zaman yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbimin huzuruna götürülsem bile hiç şüphem yok ki orada bunun yerine daha iyisini bulurum. Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona hitaben 'yoksa sen seni topraktan, sonra nutfeden, yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'a da mı inanmıyorsun?' dedi. Halbuki O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Keşke bağına girdiğinde her ne kadar beni kendinden mal ve nüfus bakımından daha az buluyorsan da: 'Maşallah! Kuvvet ancak Allah'a mahsustur!' demen gerekmez mi? Rabbim, senin bağından daha iyisini bana verebilir ve seninkinin üzerine gökten bir felaket gönderir de bağın yerle bir olabilir. Yahut suyu çekilir bir daha da bulamazsın' dedi. Nitekim, ürünleri yok edildi; bağın altüst olmuş çardakları karşısında, sarfettiği emeğe içi yanıp çırpınarak 'Keşke Rabbime kimseyi ortak koşmasaydım' diyordu." (Kehf 18/32-42)

İyi ve kötü davranışların mukayesesinin yapıldığı bu temsilde bazı ahlâki prensipler vurgulanmaktadır. Bunlar; servet ile böbürlenmemek,

başkalarını küçük görmemek, her şeyi yaratanı inkar etmemektir.[677] Aksi takdirde bu ahlâki sapmalar mevcut mülkün yok olmasına sebep olacaktır.

Meselde sözü edilen iki kişiden maksat İsrailoğullarından iki kişi veya Mekke'deki Mahzum oğullarından iki kardeştir.[678] Zemahserî meselde anlatılan iki kişinin Mekkeli müşrikler ile müminler olduğunu söylemektedir.[679] Kişilerin kim olduğu açıkça zikredilmemektedir. Ancak verilen mesajlar son derece nettir.

Öztürk, meseli, Sûre bağlamında değerlendirmekte; söz konusu meselin ardından gelen ayetlerde dünyevileşme sorununa ve ahiret inancına dikkat çekildiği üzerinde durmaktadır. Dünyevi hayatın bir sonucu olarak tatminsizliği ve doyumsuzluğu; bunun da beraberinde azgınlığı getirdiğini vurgulamaktadır.[680]

Esed, meselin "*Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık"* (Kehf18/7) ayetinin açıklayıcısı olduğunu ifade etmektedir. Allah insanlara dünyanın kendilerine sunduğu maddi yarar ve zenginliklere karşı benimsedikleri tutumları ortaya koyması için fırsat tanımıştır. Bu pasajlar insanların Allah'ın mesajını kabul etmemenin altında yatan sebeplerin dünya metaına karşı olan aşırı düşkünlük ve onları kendi başarıları gibi görmekten kaynaklandığına işaret etmektedir.[681]

---

[677] Nevzat Aşıkoğlu, *Kur'ân'daki Örnek Olayların (Mesellerin) Ahlâki Bilinç Geliştirmedeki Rolleri* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, cilt: V, sayı: 1, s. 3.
[678] Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbab'ı Nüzul,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2013, II/589.
[679] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* II/692.
[680] Öztürk, Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti, s. 296.
[681] Esed, *Kur'ân Mesajı*, II/586.

Meselde dikkat çeken diğer bir husus da arkadaşına yanlış olan tutumunu hatırlatıp onu bu yanlıştan vazgeçirmeye çalışan imanlı kişinin tavrıdır. İslam dini ve islâm ahlâkının gereği görülen yanlışları görmezden gelmemeyi gerektirir. Allah'a ve diğer kullara karşı büyüklük taslayanı uyarmak, ona Allah'ın kudretini hatırlatmak islâm ahlâkının gereğidir. Meselde, verilen nimetler karşısında insanların şükürsüzlüğü kınanmakta, bu hali sürdürmenin nimetin elden alınmasına sebebiyet vereceği de vurgulanmaktadır.

4. İnfak Ahlâkının Temsîli

İslam ahlâkının yapı taşlarından biri de infaktır. Yoksulu gözetmeyerek Allah'ın kendine verdiği nimetleri paylaşmayanların akıbetleri Kalem Sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

"Biz, vaktiyle «bahçe sahipleri»ne belâ verdiğimiz gibi, onlara da belâ verdik. Hani onlar (bahçe sahipleri), sabah olurken (kimse görmeden) onu (mahsullerini) devşireceklerine yemin etmişlerdi. Onlar istisna da etmiyorlardı. Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (ateş) bahçeyi sarıverdi de, bahçe kapkara kesildi. (Beri tarafta ise) onlar, sabah olurken: Madem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsülünüzün başına gidin! diye birbirlerine seslendiler. Derken: Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın! diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular. (Evet, yoksullara yardıma) güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler. Fakat bahçeyi gördüklerinde: Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler.Yok yok, doğrusu biz mahrum bırakılmışız! İçlerinden en makul olanı şöyle dedi: Ben size 'Rabbinizi tesbih etsenize' dememiş miydim?Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz, dediler. (Nihayet) şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz, kabahati birbirlerine yüklemeye başladılar. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi (O'nun hoşnutluğunu) arzuluyoruz." (Kalem 68/17-32)

Genellikle bahçe sahipleri kıssası olarak meşhur olan bu hadise üslup yönünden kendini büyük gören müşrikle onu uyaran müminin anlatıldığı Kehf 28/32-42'deki meseli hatırlatmaktadır.

Meselde geçen bahçe sahipleriYemen'de San'a yakınlarında Savran denilen yerde yaşamışlardır. Orda salih bir adamın güzel bir bağı olduğu; ancak o ölünce evlatlarının fakirlere bağın ürünlerinden vermediği ve neticesinde bu olayın yaşandığı Araplar tarafından bilinmekteydi.Yüce Allah onların düştüğü duruma düşmemeleri için bu olayı onlara hatırlatmaktadır.[682]

Kurtubî bu meselde, Mekkeli müşriklere işaret edildiğini söylemekte ve "Biz Mekkelilere şımarsınlar diye değil, şükretsinler diye mal mülk bahşettik; ama onlar şımarıp Muhammed (s.a.v) 'e düşmanca davranınca, kıssasını bildikleri bahçe sahipleri gibi Mekkelileri de açlık ve kıtlık ile sınadık" dendiğini ifade etmektedir.[683] İbni Aşur bu meselle müşriklerin tehdit edildiğini; şükürsüzlük sebebiyle onlar gibi müşriklerinde darlık ve yokluğa düşeceklerinin hatırladığını söylemekte ve Mekke de yedi yıl kıtlık çekildiğini bildirmektedir.[684]

Ahlâki mesajlar verilen bu misalde tüm toplumu ilgilendiren değerler üzerinde durulmaktadır. Verilen nimetler şükür sebebi olmalıdır. Şükürsüzlük nimetin elden alınma sebebidir. Bunun neticesi ise darlıktır. Ve kıtlık darlık gibi sosyal afetler tüm cemiyeti sarsmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm de sıklıkla emredilen infak ise yüce hasletleri harekete geçiren, nefsin arınmasına, aklın irfanını ve kalplerin imana açılıp ısınmasına vesiledir. Ahlâki açıdan kişiye mukavemet kazandırır. Me-

---

[682]Öztürk, *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti*, s. 297.
[683]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVII/551.
[684] ibni Aşur, *Tefsirul'l Tahrir ve't Tenvir,* 29/ 73-74.

deniyetlerin inşaası ve ibkasında [685] bu ahlâki değerlere verilen önem belirleyici rol üstlenecektir.

İbret alınması gereken diğer husus ise bahçe sahiplerinin hatasını anlayıp pişman oldukları sahnedir. Günahı sürdürmemek, eğer bir hata yapıldıysa hatadan vazgeçip Allah'ı yüceltmek bu meselde verilen diğer mesajlardandır.

5. Malını Allah Yolunda İnfak Edenlerin Durumu

Bakara Sûresinde infak edenlerin meselleri şöyle anlatılmaktadır:

"*Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir*." (Bakara 2/261)

Bu temsilde manevi bir mefhum olan ecir ve sevap göz önüne koyularak [686] muhataplar infaka teşvik edilmektedir. Salih amellere kat kat karşılık verileceği müjdelenen bu meselde bir taneden yedi başak; her başaktan yüz tane toplumda yediyüz tane şeklinde elde edilen bir verim görülmektedir. Amellerin ihlasına göre bu verimin değişebileceğini vurgulamaktadır.[687]

Rivayetlerde belirtildiğine göre bu ayeti Kerîme Osman bin Affan ve Abdurrahman bin Avf hakkında nazil olmuştur. Tebük seferindeki katkıları sebebiyle Hz. Peygamber ashabını Allah yolunda infak etmeye çağırmıştı. Abdurrahman bin Avf dört bin dirhem getirmiş dört bin dirhemde evine

---

[685] Yunus Ekin, *Dünyevîleşmeye Bir Çözüm Olarak İnfâk Anlayışı,* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sayı: 6, s. 103.
[686] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* I/306.
[687] El-Beydâvî, *Envar't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil,* I/138.

bırakmıştı. 'Rabbime dört bin dirhem borç verdim' diyen Abdurrahaman bin Avf'a Peygamberimiz 'Allah bıraktığını da verdiğini de bereketli kılsın' diye dua etmişti. Osman bin Affan da yol hazırlığı ve cihad için gerekli olanları üstlenmişti. Ebu Said el Hudri'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber ellerini açmış Osman için şöyle dua etmişti: 'Ey Rabbim, Ben Osman'dan hoşnudum, Sen'de hoşnud ol'. Şafak sökene kadar böylece ellerini açmış duaya devam etmişti. Daha sonra bu ayet indi."[688]

Görüldüğü üzere zorluk anında yapılan tercihler kulun Allah katındaki değerini belirlemektedir. Zira Tebük seferi "zorluk seferi" olarak; hazırlanan ordu da maddi imkansızlıklardan dolayı "zorluk ordusu" olarak adlandırılmıştır.[689] Bu şartlarda yapılan infak da Hz. Peygamber tarafından hoşnutluğa sebep olmuştur. Meselde belirtildiği üzere lütuf sahibi olan Allah karşılığını fazlasıyla vereceğini bildirmektedir.

Bakara Sûresinde Allah yolunda infak edenler 265. ayette de mesel irad edilerek anlatılmaya devam etmektedir.

"Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir." (Bakara 2/265)

Bu meselde infakın manevi yönüne dikkat çekilmektedir. Malın Allah yolunda harcanması ile nefsi iman ve yakin üzerinde perçinleşmesi, kökleşmesi arasındaki ilişkiye işaret eden Zemahşerî "bir müslüman, Allah

---

[688] el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli'l Kur'ân, s. 87.*
[689] İsmail Yiğit, " *Tebük Gazvesi*" TDV maddesi, XXXX/229.

yolunda malını infak yoluyla harcadığında, artık onun tasdiki ve sevaba olan inancı içinden gelen ihlas ve samimiyetten kaynaklanır" demektedir.[690]

İnancın yönlendirdiği bir karara dayanarak ihtiyaç sahiplerine yardım edenler, bu niyet, şuur ve samimiyetin derecesine göre sonuç alacaklardır; tıpkı zararlı rüzgarlara kapalı bir yamaçta yapılmış, bol yağmurda bol mahsül, az yağmurda az da olsa mahsül veren bahçe gibi.[691]Bol yağmurda da az yağmurda da ürün veren bahçe gibi Allah'ın rızasını dileyerek harcamada bulunanlar ister tasadduk ettikleri az ister çok olsun muhakkak karşılıklarını alacaklardır.

6. Dünya Hayatının Geçiciliğinin Temsîli

Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatının geçiciliği, asıl yurdun âhiret yurdu olduğu benzer mesellerle vurgulanmaktadır. İnsanın dünyaya aldanmaması gerektiğini ve baki yurdun âhiret olacağını bildirilen bu misallerde salih amellere teşvik söz konusudur.

Yunus Sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"*Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Nihayet yeryüzü zinetini takınıp, (rengârenk) süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (âfetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.*" (Yunus 10/24)

---

[690] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf*, I/308.
[691] Heyet, *Kur'ân Yolu*, I/421.

Dünya hayatının gelip geçici olduğu, insanların buna aldanıp dünyaya dalmamaları gerektiği Kur'ân-ı Kerîm’de pek çok yerde tekrar edilmekte ve dünya hayatı yeryüzü bitkilerine benzetilerek; ilgili benzer temsiller yapılmakta[692], muhatabın inanç ve amel dünyasını buna göre inşa etmesi gerektiği mesajı verilmektedir.

Ayette verilen temsilde dünya hayatının hali ve ondan istifade müddetinin kısalığı, onun bu kısa müddette sahibine yönelişi, süsü ve cazip olması sebebiyle sahibine Allah’ı unutturması, çok kısa zamanda elden çıkışı; gökten inen su ile toprağın yeşerip görkemli bir şekilde birbirine bitki ve ağaçların birbirine karışmasına, bütün süslerini takındıkları bu sırada onların Allah’ın emriyle sönüp gitmesi temsil edilmiştir.[693]

Bu dünyadaki sözde başarılarına bakıp âhireti unutanlar için bir uyarı niteliğinde olan bu mesel, hasat sonu mutlu olacaklarını zanneden toprak sahiplerine benzetilmektedir. Lakin ektiklerinden, yani kendilerinden emin olan bu toprak sahipleri, Allah’ın ürünlerini ve büyük umutlarını tahrip edici olan emrinin farkında değillerdir.[694]

Meseldeki teşbihi “*Biz onların yaptıkları her amelin önüne geçtik ve bunları saçılmış zerreler yaptık*”[695]ayetindeki teşbihe benzeten er-Râzi, “çiftçinin ekme gayretinin boşa çıkması gibi, dünyaya aldananın gayretleri de tamamen boş çıkar” demektedir.[696]

---

[692]Kehf 18/45-46; Hadid 57/20.
[693] El-Alusi, *Ruhül Meani*, XI-XII/134-135.
[694]el-Mevdûdî, *Tefhimü'l Kur'ân*, II/305.
[695]Furkan 25/23.
[696] Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XII/351.

Zira dünyaya aldanan insan, dünya üzerinde kendinin egemen olduğu düşüncesine dalmakta, bu mesel de bu düşüncenin yanlış olduğunu, dünyanın hakiki sahibinin Allah olduğunu göstermektedir. Dünyaya bağlanmak onu tanrılaştırmak olmamalıdır.[697]

"*Sanki dün yerinde yokmuş gibi*" ifadesi, yani daha dün var değilmiş gibi, klasik Arapça 'da bir şeyin bütünüyle yok olup gözden silinmesini dile getirmek için kullanılan deyimsel bir ifadedir.[698]Katade ise bu buyruğa "sanki bu nimetler olmamış gibi" anlamını vermiştir. Yani, nasıl ki bu zinet ki ekin olarak temsil edilmiştir, yok olup gidiyorsa bu dünyada böyle yok olup gidecektir.[699]

Dünya hayatının geçiciliği için verilen bu misalde yeryüzü bitkilerinin verilmiş olması da mesellerdeki canlılığa işarettir. Günlük hayattan örnekler sunulan bu mesellerde, dünya hayatı tutkusunun aldatıcılığı gözler önüne serilmektedir.

Ayetin sonunda "*düşünenler*" için denmiş olması da meselle verilen bir diğer mesajdır. Ayetlerden düşünenler ibret alıp faydalandığı için özellikle onlar zikredilmiştir.[700] Aynı zamanda bu ifade ile yakini imanın kuvvetlenmesi, şek ile şüphenin yok olması da sağlanmış olacaktır.[701]

Daha sonra gelen ayette Allah'ın, kullarını "*selam yurduna*" çağırıyor olması aslında kendinden önce gelen meselin mesajını da ortaya koymaktadır. Dünya hayatına takılıp âhireti unutan, sermayesinin tamamını dünya

---

[697] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ânTefsiri*, VIII/482-483.
[698]Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XII/352.
[699]el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* VIII/506.
[700] Alusi, *Ruhü'l Meani,* XI-XII/136.
[701] Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XII/352.

hayatına yatıranın durumu meseldeki gibi hüsran olacaktır. Salih amellerle asıl yurt olan âhirete hazırlananlar ise nimetlerle karşılanacak, yaptıkları iyilikler "ziyadesiyle" kendilerine ödenecektir.[702]

Kehf Sûresinde de dünya hayatına dair benzer bir mesel irad edilmektedir:

"Onlara şunu da misal göster: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çer çöp haline gelmiştir. Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir. Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır. (Kehf 18/45-46)

Yunus Sûresinde verilen meselin benzeri ikinci kez Kehf Sûresinde gelmektedir. Dünya hayatına ölçüsüz uyarsız bağlanma tavrıyla tam bir karşıtlık içinde Allah'a inanma ve Allah'a bağlanma teması çerçevesinde örülen bir meseller ve temsiller serisine ayrılan bu Sûrede[703]; mesellerde verilmek istenen mesajın ana çatısını "*Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık*"[704] ayetinin oluşturduğu söylenebilir. Zira insanların Allah'ın mesajını kabul etmeye yanaşmamalarının altında yatan gerçek, hemen hemen her zaman, onların dünya metaına karşı aşırı ve körcesine bağlılık duymaları ve bunun yanında bir de onları kendi başarıları olarak görüp kendilerini gereksiz bir gurura kaptırmış olmalarıdır.[705]

---

[702] Yunus 10/26; Neml 27/89.
[703] Esed, *Kur'ân Mesajı*, II/583.
[704] Kehf 18/7.
[705] Esed, *Kur'ân Mesajı*, II/586.

İşte bu sebepsiz ve gereksiz gururu ve kibiri kırarak gerçek yurd olan âhiret için kullarını salih ameller işlemeye davet eden Allah[706]; "mallarının" ve "taraftarlarının çokluğu" ile övünen kimseler için bu misali vermiştir.[707]

Bu meselde dünya hayatının parlaklığı ve şatafatı, bununla birlikte çok çabuk sona erecek olması, ona aldanıp âhiretten vazgeçmeme hususunun, gökten indirilen bir su ile yeryüzünün bitkilerinin yetişmesi, akabinde ise kuruyup rüzgarın savurduğu çer-çöp haline gelmiş olması olarak teşbih edilmiştir.[708]

Meselde verilen mesajda dünya hayatının geçiciliği kadar kadar, dünya hayatının dayanıksızlığı, güçsüzlüğü yani acizliği de vurgulanmaktadır. Onun "heşime"olması; kırılmış ufalanmış bitki olması; rüzgarda savrulup her parçasının başka yere savrulmuş olması[709] dünya hayatının acizliğini ifade etmektedir.

Meselin hemen ardından ayette Allah; "*Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür*" demektedir. Benzer bir ifade Âl'i İmran sûresinde de "*Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır*" [710]geçmektedir. Yine Tegabün sûresinde de "*Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın*

---

[706] Kehf 18/46.
[707] Er-Râzi, *Mefâtîhu'l-Gayb* XV/189-190.
[708] Alusi, *Ruhül Meani,* XV-XVI/359-360.
[709] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* II/697; er-Râzi, *Mefatihul Gayb*, XV/189; el-Kurtubî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI/28-29.
[710] Âl'i İmran 3/14.

yanındadır.[711] buyrulmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a dönmenin, O'na ibadete yönelip, dünyanın geçici menfaatlerine dalmamanın bazen mesellerle[712]; bazen de direkt anlatıldığı görülmektedir. Kulların "*iyi/salih amele*" davet edildiği bu ayetlerde, yapmaya davet edilen bu amellerin neler olduğu konusunda farklı rivayetler mevcuttur. Rasûlullâh şöyle buyurmuştur: "Baki kalacak salih amelleri çokça tekrarlayın. Orada bulunanlar; bu nedir Ey Allah'ın Rasulü demişler; "tekbir, tehlil, tesbih, elhamdülillah, ve la havle vela kuvvete illa billahtır" buyurmuştur.[713]

Gazzali ise bunun izahını şöyle özetlemektedir:

"Mükafaat derecelerinin en büyüğü, marifetullaha ve muhabbetullaha dalmaktır. Binaenaleyh insan "sübhanallah" dediğinde Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etmekte; bu bilgi ile "elhamdülillah" dediğinde hayırını ve kemalini idrak etmekte; "la ilahe illallah" dediğinde O'nun "tek" ve "bir" olduğunu ikrar etmekte; "Allah'ü Ekber" dediğinde de yüceliğini, büyüklüğünü ve aşkınlığını kabul etmektedir. Böylece de maksat hasıl olmaktadır.[714]

Allah'ın rızasını kazandıran ameller salih amellerdir. "İyi davranışlar" diye ifade ettiğimiz "salihat"tan maksat; hem inanmayı, hem de İslam'ın yapılmasını emrettiği ve hoş karşıladığı, ahlâki değerlere uygun işleri ve güzel davranışları ifade etmektedir.[715]

Hadid sûresinde de dünya hayatının temsili şöyle zikredilir:

---

[711] Tegabün 64/15.
[712] Yunus 10/24; Kehf 18/45; Hadid 57/20; Zümer 39/21.
[713] et-Taberî; *Câmi'u'l-Beyân* IX/312.
[714] Er-Râzi, *Mefatihul Gayb*, XV/191.
[715] Heyet, *Kur'ân Yolu*, III/557.

"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği ziraatçilerin hoşuna gider. Sonra kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün; sonra da çer çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir." (Hadid 57/20)

Yunus sûresi[716] ve Kehf sûresi'nde[717] dünya hayatının geçiciliği ile ilgili verilen mesellerin üçüncüsü Hadid sûresinde zikredilmektedir. Bu meselde dünyanın hâli ve çabuk geçecek olması, faydasının az olması, yağmurun bitirdiği; büyüyünce çiftçilerin hoşuna giden bitkilerin haline benzetilmiştir. Dünyanın geçiciliği da bu bitkilere benzemektedir.[718]

Dünya hayatı her türlü nimetin temelidir. Ancak manevi değerler ve endişeler göz ardı edilerek duyarsız ve kör bir şekilde yaşandığı takdirde, hayat bu olumlu niteliğini kaybedecektir.[719]Zira bu dünyanın yaratılışının da bir amacı olduğunu bizzat vahy sahibi bildirmektedir.[720]Maksat yaratılış sebebine uygun yaşamaktır.

Meselde vurgulanan mesajlar şunlardır:

1- Dünya hayatının bir oyun, eğlence, süs, övünme, mal ve evlad çoğaltma yeri olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu dünya hayatı aynen yeryüzüne inen ve çiftçilerin yüzünü güldüren, güzel ekinler yeşerten yağmur gibidir. Bu ekinler büyür, fakat daha sonra sararıp çer-çöp haline dönüşüverir.

---

[716] Yunus 10/24.
[717] Kehf 18/46.
[718]ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* IV/466.
[719] er-Râzî, *Mefatihül Gayb*, XXI/ 319.
[720] Mü'minun 23/115.

2- Ciddi bir hususa daha dikkat çekmiştir ki o da âhirettir. İnsanlar, âhirette ya Allah’tan bir mağfiret ve hoşnutluk veya şiddetli bir azap olan gidişatlarıyla baş başa kalırlar. İşte o zaman insanlar, dünya hayatının kısa süreli bir zevkten ve aldatıcı bir görünümünden başka birşey olmadığının farkına varırlar.

3- Ayetler, muhatapları, Allah'ın mağfiret ve hoşnutluğunu, Allah ve elçilerine iman edenler için hazırlanmış, genişliği yer ile göğün genişliği kadar olan cenneti elde edici sebepler oluşturmak için koşmaya, yoğun gayret sarfetmeye çağırmaktadır. Bu da Allah'ın dilediğine vermiş olduğu lütfudür. Muhakkak ki Allah, lütuf sahibidir[721]

Dünya hayatı ile ilgili verilen bu mesel siyak ve sibakı ile değerlendirildiğinde âhiret gerçeğine dikkat çekildiği görülmektedir. Bu dünyada hakikatin inkârı tercih edildiği takdirde, âhirette akıbetin ateş olacağı bildirilmektedir.[722]Bununla birlikte Allah’a ve Rasulüne iman edenler için, hazır bulunan cennetlerin olduğu müjdesi verilmektedir.[723]

7. Su’i Zannın Temsîli

Kur'ân insanları hidayete çağırırken, insanlık tarihinin başlangıcından beri peygamberler aracılığı ile devam eden bütün bir vahyî geleneğe uygun olarak onları fıtrî olan aslî yapılarına ve gayelerine uygun bir hayat tarzına davet etmektedir.[724] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

---

[721]Derveze, *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, IX/323.
[722]Hadid 57/19.
[723]Hadid 57/21.
[724] Talip Özdeş, *Ahlak- Vahiy İlişkisi ve Kur'ân’da iman- Ahlak- Amel Bütünlüğü, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/2, s. 21.

"Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir." (Hucurat 49/12)

İslamî hayat tarzı kardeşlik esası üzerine kurulmuştur. Bu muhabbeti ayakta tutan temel unsur ise sahip olunan güzel ahlaktır. Allah için birbirini seven müslümanlar bu sevginin zarar görmemesi için ahlâkî yozlaşmalardan uzak durmalıdır.

Hucurat Sûresi 49/12. ayet ile gerçek bilgi ve kanaate dayalı olmayan tahmine dayalı hüküm (zan), insanların gizliliklerini araştırmak (tecessüs), ve insanları arkalarından çekiştirmek yasaklanmıştır.[725]

Mezkur ayette zikredilen bu ahlâkî yozlaşmalar kardeşinin etini yemek gibi müthiş bir belâgatla[726] anlatılmıştır. Gıybet edilen kimse orada bulunmayıp söylenen sözü bilmemesi ve savunacak durumda olmaması; dolayısıyla bir ölü, hem de kardeş olan bir ölü[727]hükmündedir. Bu mübalağalı anlatımla kötü zan, tecessüs ve gıybetten sakındırma amaçlanmıştır.

Hz. Peygamber de gıybeti şiddetle yasaklamıştır. Gıybet nedir? diye bir gün ashabına sormuş; "Allah ve Rasulü daha iyi bilir demeleri üzerine" gıybeti, " Kardeşini hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır" diye tanımlamıştır. Bu sırada bir sahabi: "Ya kardeşimde o söylediğim durum varsa" diye sorunca " Söylediğin şey eğer onda varsa gıybet etmişsindir. Şayet yoksa ona

[725] Heyet, *Kur'ân Yolu*, V/96.
[726] ez-Zemahşerî, *El-Keşşâf,* IV/364.
[727] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VII/210.

iftira etmişsindir" buyurmuştur.[728]Bu durumda esas olan, kimsenin hakkında, hoşlanmayacağı bir şekilde gıyabında konuşmamaktır.

er-Râzî, bu ayetteki buyrukların sıralanışına dikkat çekmektedir.Ve müslümanlardan yapılması istenilen üç hususu özetle şöyle ifade etmektedir:

"*Önce zannın çoğundan kaçınınız kaçınınız*" buyrulmuştur ki; bu mü'minler hakkında işi zannınıza dayandırarak, onlarda olduğunu kesin bilmediğiniz şeyleri söylemeyiniz demektir. Sonra anlayalım diye "işlerini araştıralım" da demeyin. Eğer o işlerden bazısını tecessüs etmeden görmüş olsanız bile yine de bunları söyleyip yaymayınız ve bunlardan ötürü mü'minleri ayıplamayınız demektir.[729]İslamî ahlakın öngördüğü bu ilkeler, bir mü'minin diğer mü'min hakkında riayet etmesi gereken âdâbı bize bildirmektedir.

Gıybet kolaylıkla gerçekleşebilen, zamanla sıradanlaşarak kişiyi rahatsız etmeyen ve insanlar arsında hızla yayılan; birey ve toplum ahlakı açısından son derece tehlikeli hastalıktır.[730]Dünyevi ve uhrevi yönden insanı olumsuz olarak etkileyen bu hastalık kişinin dünyada saygınlığını yitirmesine sebep olacaktır. Ahirette ise kul hakkı ile karşı karşıya gelecektir.

---

[728] Ebu'l Hüseyn Müslim b. el-Haccac, *el-Câmi'u's – Sahih,* Dârü's Selâm, Riyad 2000, Birr, 70.
[729] er-Râzî, *Mefâtîhü'l -Gayb*, XX/232.
[730] Heyet, *Hadislerle İslam,* III/436.

– SONUÇ –

Kur'ân-ı Kerîm'de soyut kavramların muhatabın zihninde daha kolay anlaşılması için bir beyan türü olarak meseller kullanılmaktadır. Bu anlatımlarda muhataba iletilmek istenen mesajların meseller aracılığı ile ifade edildiği görülmektedir. Günlük hayattan seçilen temsillerle, herkes tarafından kolayca anlaşılabilecek bir ifade biçiminin kullanıldığı bu beyan türü, kısa ve özlü anlatımlardan müteşekkildir. Yüce Allah, mesellerdeki temel gayeyi "*Biz misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz*" ayetinden hareketle "tefekkür" olarak bildirmektedir.

Mesel ayetlerinin maksatlarının ve mesajlarının araştırıldığı bu çalışmada somut örneklerin yanı sıra; "*Allah'ın göklerin ve yerin nuru*" olarak bildirildiği ayetteki temsilde olduğu gibi, muhatapların tefekkürî açıdan aşkın bir zenginliğe davet edildiği görülmektedir.

Muhatabını, düşünmeye ve ibret almaya sevk eden Kur'ân mesellerindeki hakikatlerin doğru olarak anlaşılabilmesi için, mesellerin tasnif ve tavsifinin titizlikle yapılması gerekmektedir. İslâmî kimliği oluşturan itikad, amel ve ahlâk konularından her birine dair sunulan çarpıcı mesellerde evrensel mesajlar verilmektedir.

Kur'ân mesellerinde soyut mefhumlar somutlaştırılırken kullanılan unsurların rast gele seçilmemiştir. Bizzat insanın kendinden örnek veren Yüce Allah'ın; işiten- sağır, gören- âmâ, yürüyen- sürünen gibi teşbihler yaptığı görülmektedir. Köle- efendi gibi günlük hayattan seçilen örneklerin yanı sıra tabiat motifleri de mesellerde "ibret"e davetin vazgeçilmez araçların-

dandır. İnsanın gözünde hızla canlanacak bu temsillerin Kur’ânî mesajı canlı tutan birer faktör olduğu dikkat çekmektedir. Ufuk açıcı nitelikteki bu tasvirler aynı zamanda ilâhî davetin edebî gücüne de işaret etmektedir.

Bu çalışmada Kur'ân meselleri muhtevasına göre itikadî, amelî ve ahlâkî olmak üzere üç ana başlık altında bir incelemeye tabii tutulmuştur. Çalışmanın neticesinde Kur'ân mesellerinin genel olarak tevhidî mesajın zihnî ve amelî olarak yerleşmesi üzerine kurulu olduğu görülmüştür. Beşerî sapkınlıkları ilâhî bir çağrı ile düzeltmeyi hedefleyen Kur'ân-ı Kerîm, bu amaca binaen şirkin, çirkin ve karanlık yüzünü açığa çıkarırken çarpıcı temsiller kullanmıştır. Bu mesellerde şirk red edilerek tevhid ispat edilmiştir. Bir sinek dahi yaratmaya gücü yetmeyen batıl tanrıların reddi, tevhidin ilk merhalesini oluşturacaktır. Şirke dayalı inanç sistemleri ile tevhide dayalı inanç sistemi karşılaştırılan Kur'ân mesellerinde hak ve hakikatler beliğ bir anlatımla ortaya konmaktadır.

Gören ile âmâ benzetmeleri ile muhataba imanın aydınlık yüzü gösterilmiştir. Mesellerle işaret edilen gerçek şudur ki; doğru itikad, kişiyi, yaşamın her alanında iyiliğe ve güzelliğe sevk etmektedir. İtikadın düzeltilerek, inancın temellerinin sağlam bir şekilde atılmasıyla başlayacak olan bu hakikat yolculuğunda, Hak tarafından irad edilen her bir mesel, birer yol gösterici olacaktır.

Kur'ân mesellerinde ısrarla üzerinde konulardan bir diğeri batıl inançların red edilmesidir. İslam inancı sayesinde Allah’ı tanıyan ve Allah’a yaklaşan insan, sahip olduğu bu bilinç ile yaratıcının dualara icabet ettiğini bilir. Allah’ı tanımaktan yüz çevirip tevhidi terk ederek şirke dalan kafirler ise ilâhî tabirle “başka dostlar” edinen dalalet ehli kimselerdir. Bu sapkın tavır sebebiyle Yüce Allah da onlara, örümceğin evini misal göstererek sığınıp güvenilen her türlü batıl unsurların yararsızlığına ve çürüklüğüne dikkat çekmektedir. İnsanlığa, düşülen veya düşülecek olan bu büyük yanılgı, çarpıcı bir örnekle somutlaştırılarak anlatılmaktadır.

Köle- efendi teşbihleri ile yapılan tevhid-şirk mukayeselerinde Allah'ın her türlü ortaklıktan münezzeh olduğu vurgulanmış, sadece Allah'a yapılan kulluğun en büyük özgürlük olduğu fikri kanıtlanmıştır. Tevhidî bağlamda, kul, Allah'ı uluhiyette ve rububiyette birlerken O'na olan kulluğu ile kendi statüsünü de belirleyecektir. İradî bir teslimiyetle kazanılan imanî şuur, kişinin amelî ve ahlâkî tercihlerini de belirleyecektir. Bu bağlamda, kazanılan doğru itikâd amelde ve ahlak da belirleyici rol üstlenecektir.

Kur'ân mesellerinde işlenen konulardan biri de nebilerin davetinden yüz çevirenlerin akibetidir. Peygamberi yalanlayan kimselerin durumları "açlık ve korku elbisesi giydirilmesi" ifadesi ile resm edilmektedir. İlahi mesajı inkarda ısrar eden ve Allah'ın elçilerine kulak vermeyenlerin bildirildiği Ashab'ı Karye meseli de Nebevî daveti terk eden topluluklara ibret olarak gösterilmektedir.

Peygamberlerin yüce davetine rağmen nebilerin ev halkından dahi imanı red edenler olmuştur. İlâhî vahiy de kafirlere örnek olarak bu isimleri zikretmiştir. Hz. Nuh ve Hz. Lut peygamberin eşleri üzerinden işaret edilen ayetlerde, nebevî mesajlara iman etmeyen iki peygamber hanımının temsili anlatılmaktadır.

Fayda ve zararları itibari ile sosyolojik bir olgu olan iman, bireysel bir temel üzerine kuruludur. Bu bireysel temeli yanlış inşâ edenlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki örneği Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşleridir. Bu inkarcı tutuma karşı, her türlü zulüm ve zorbalığa rağmen istikametini koruyan bir mü'min kadın olarak Hz. Asiye de örnek bir şahsiyet olarak mesellerde gösterilerek imanın bireysel boyutu vurgulanmaktadır.

İtikadî mesaj içeren mesellerde vurgulanan hususlardan biri de Allah'ın yoktan var etmeye muktedir olduğu gerçeğidir. Yoktan var eden Yüce Allah, insanları ahirette tekrar diriltecektir. Ahiret inancı tebliğ edilirken bir yandan da verilen temsillerden ibret alınması hedeflenmektedir.

Kur'ân mesellerinde itikadî mesajlar hakim olmakla birlikte amelî ve ahlâkî yönü olan mesajlar da verilmektedir. Amelî mesaj içeren mesellerde salih amellerin tergibi ve kötü fiillerin terhibi, hakim anlatım tarzıdır. Mü'min, davranışlarının arkasındaki salih niyetle medh edilirken, kafirler ise kendilerini inkara götüren fiillerinden dolayı zem edilmektedir. Münafık karakteri üzerinde ısrarla durulan Kur'ân mesellerinde, bu eylemi yapanlar uyarılmakta, itikadda ve amelde nifak unsuru taşıyanlar kınanmaktadır.

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir…" ayetinde görüldüğü gibi, bilgi ile amel arasındaki sıkı bağ Kur'ân mesellerine konu olmuştur. Bildiği ile amel etmeyenlerin şiddetle yerildiği bu mesellerde ilmi ile amel etmeyenler tefekkür ve tedebbürden yoksun hayvanlara benzetilmiştir. Eylemin ilk adımı olan tefekkür, Kur'ân daki inanç ile ilgili temsillerde sıkça kullanılmaktadır.

Dünya hayatının yeryüzü bitkilerine benzetilerek sararıp solacağına dair temsiller yapılan Kur'ân-ı Kerîm'de, dünyaya aldanılmaması gerektiğine ve bâkî yurdun âhiret olacağına dair mesajlar verilmektedir. Salih amellere teşvik söz konusu olan bu mesellerde dünyanın süsüne kapılıp ahireti unutmamanın gereği vurgulanmaktadır.

Zihnî manadaki tefekkür ile amelî ve ahlâki bağlamdaki erdemin birlikte sağlanması, İslam'ın öngördüğü ahlâktır. Hz. Peygamber ve ashabının örnekliğinden haber veren Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın emrine ve rızasına uygun faziletli davranışların neler olduğunu da mesellerle öğretmektedir. Dünyevîleşmenin önüne geçmek için infak üzerine durularak kardeşlik ve îsâr vurgusu yapılan mesellerin her birinde kullanılan tabiat motifleri verilen mesajların evrenselliği kadar Kur'ân'ın eşsiz îcâzını da ortaya koymaktadır. Bire yediyüz veren ekin temsili ile zihinlere iz bırakan infak meselinde olduğu gibi; meseller, verilen mesajların pratik hayata aktarılmasında teşvik rolü üstlenmektedir.

Kur'ân mesellerinde kardeşlik mesajların verildiği bir diğer konu ise gıybetin çirkinliğinin bir meselle gösterilip su'i zannın yasaklandığı ayetlerdir. Ahlâkî yozlaşmaları ortadan kaldırmayı hedefleyen ilâhî kelam, muhataplarını dünyevî ve uhrevî bir bilince davet etmektedir. Zikredilen bu bilinçte mesellerde verilen mesajları doğru anlamanın da rolü büyüktür.

Genel olarak Kur'an meselleri, soyut mefhumları somutlaştırarak zihnî melekeleri çalıştıran son derece etkili bir eğitim metodudur. Güçlü bir belagatla muhatabın dikkatini çekme etkisine sahip olan bu metod, aynı zamanda gönüllere de hitap etmektedir. Özellikle din eğitimi alanında kullanılması, bu alana katkıda bulunması açısından önem arz etmektedir.

– KAYNAKLAR –

ABAY, A., 2016. *Nüzûl Sürecinde Ku'an'a Karşı Algı Yönetimi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul.

----------, A., 2012. *Kur'ân'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri,* Düşün Yayıncılık, İstanbul.

----------, A., 2017. A'râf Sûresi 40. ve Duhan Sûresi 29. Ayetlerin Mecaz'ul Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi, Turkish Studıes, Karşılaştırmalı Dini Araştırmalar, 12/27, s.20-36.

ABDÜLBAKİ, M. F., 1991. *el-Mu'cemül'l Müfehres li Elfazüi'l Kur'ân'ı Kerîm*, Kahire.

ABDUH, M. R. R., 2005. *Tefsîrü'l-Menâr*, (Tahkik, İbrahim Şemseddin), Dâru'l- Kütübü'l -İlmiyye, Beyrut, (I-XII).

el-ALUSİ, Ş. M., *Ruhu'l Meani fi Tefsiri Kur'âni'l-Azim ve's seb'il Mesani,* Beyrut, trs. (1-XXX).

ARSLAN, G., 2007. T*eşbih Retoriği Açısından Kur'ân'ın Evrenselliği,* Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık Cilt.10, ss.15-40.

el-ASKERİ, E. H. E. H.b. A.2000.*el-Farûku'l- Lugaviyye*, nşr. Muhammed Basil Uyûn es-Suud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut.

AŞIKOĞLU, N., 2001. Kur'ân'daki Örnek Olayların (Mesellerin) Ahlâki Bilinç Geliştirmedeki Rolleri Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: V, sayı: 1, s. 1-4.

ATEŞ, S., 1989. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, (I-XII).

BAYRAKLI, B. , 2013. *Yeni bir Anlayışın ışığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, (I-XXI).

el-BEYDAVİ, A b. Ö. M Nasuriddin, 2003. En*var't- Tenzil ve Esraru't Te'vil,* Dâru'l Kütüb'ül ilmiye, Beyrut (I-II)

el-BEYHAKİ, E. B. , 2003. *Şuabül İman*, (Tahkik, Muhtar Ahmet en. Nedvi), Mektebetü'r Rüşd, Riyad, (I-XIV).

el-BUHARİ, M.b. İ., 1990. *Sahihu Buharî (*Tahkik Doktor Mustafa Dib Buğa), Dâru'l-İbn Kesir, Dördüncü Baskı, Beyrut (I-VII)

BULUT, A., 1991. *Emsâlü'l Kur'ân*, Uludağ ünv. İlahiyat Fakültesi, Sayı 3, c.3, s.41-49

BURSEVİ, İ. H., 2011. *Rûhu'l Beyan,* Erkam Yayınları, İstanbul, (I-XXII).

BOLELLİ, N., 2015. *Belâgat Arap Edebiyatı,* İfav Yayınları, İstanbul.

CABİRİ, M, 2013. K*ur'ân'a Giriş,* Çev. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul.

el-CEVHERİ, E. N. İ b. H.1998. *es-Sıhâh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

ÇAĞRICI, M., 2017. K*ur'ân, Gelenek ve Modern Çağ, Kur'ân'ı Anlama Yolunda Yolunda Kuramer Konferansları -II,* Kuramer Yayınları, İstanbul.

----------, M.2006, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul.

----------, M., 2007. İ*slâm Ahlâkı ve Temel Değerleri (Adâlet, Doğruluk, Emanet, Kanaat ve Hayâ),* Kutlu Doğum: 2006: İslâm Ahlâkı ve Sevgi.

ÇELİK, M., 2010. *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti,* Akademi Yayınları, İzmir.

ÇELİK, Ö, 2010. T*esbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'ân'da İnsan,* Akademi Yayınları, İstanbul.

ÇETİNER, B. , 2013. *Fatiha'dan Nas'a Esbab'ı Nüzul,* Çağrı Yayınları, İstanbul.

DRAZ, A., 2012. *Kur'ân'a Giriş, (*Çev. Salih Akdemir) Otto Yayınları, Ankara.

DEMİRCİ, M., 2014. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İfav Yayınları, İstanbul.

----------, 2013. K*uran'ın Ana Konuları*, İfav Yayınları, İstanbul.

DELİSER, B. , 2014. *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usulü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

DUMAN, Z., 2005. *Nur Sûresi'nin 35. Ayetinin Tefsir ve Tevi'li BağlamındaAllah'ın İnsana Dört Hidayeti:Fıtri Din, Akil, Peygamber ve Kitap, Usül,* İslam Araştırmaları, Sayı: 3, 7-42.

DURMUŞ, İ., 2009. "*mesel*" TDV İslam Ansiklopedi, Ankara.

----------, İ., 2001. "*istiare*" TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul.

DERVEZE, M., 2000, *et-Tefsîru'l-Hadîs Tertibül Süver Haseben Nüzul, Daru'l-Garbi- İslamiyye*, Beyrut.

EREN, Ş., 2014. *Kur'ân' da Temsiller,* Ensar Neşriyat, İstanbul.

EMİROĞLU, T., trs. *Esbâb-ı Nüzûl*, Gücü yener Matbaacılık, Konya.

ELMALILI, H., trs. H*ak Dini Kur'ân Dili,* Azim Yayınları, İstanbul, (I-X).

ELMALILI, H., 2011. "t*asvir*" TDV İslam Ansiklopedi, İstanbul.

EKİN, Y, 2002, *Dünyevileşmeye bir çözüm olarak İnfak Anlayışı,* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sayı 6, s.77-103.

ERUL B. , 2007. *Sahabenin Sünnet Anlayışı,* Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara.

ESED, M., 1999. *Kur'ân Mesajı Meal Tefsir, (*Cahid Koytak-Ahmet Ertürk) İşaret Yayınları, İstanbul, (I-III).

el-FERRÂHİDİ, H.b. A, 1988. *Kitab'ül Ayn*, Müessesetül Alemlil, Beyrut.

FİRUZABÂDİ, M b. Y, 1995. *el-Kamusu'l Muhiyt*, Darü'l Fikr, Beyrut.

el-İSFEHANİ, M. R., 2010. *Müfredat, Kur'ân Kavramları Sözlüğü,* (Çev.Yusuf Türker), PınarYayınları İstanbul.

GÖRGÜN, T.1998. *Kur'ân Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine, Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri* (IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu), 17-18 Ocak.

GÖRMEZ, H., 2017. *Kur'ân-ı Kerîm'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Tergib ve Terhib,* Kuramer Yayınları, İstanbul.

GÜLER, İ., ÖZSOY, Ö., 2001. *Konularına Göre Kur'ân*, Fecr Yayınevi, Ankara.

GÜLLÜCE, V., 2006. *Kamin Mesellerin Değerlendirilmesi-İbn Fazl Örneğinde,* Atatürk Üniversitesi Ilâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 25, Erzurum, ss.95-128.

HANBEL, A., 2005. *Müsned,* Beytü'l Efkâri'd Devliyye, Lübnan.

HEYET, 2007. (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) *Kur'ân Yolu*, DİB. Yayınları, Ankara, (I-V).

HÜSEYİN b F., 1992. *el-Emsâl'ü Kâmine fi Kur'ân'i Kerîm,* (Tahkik Ali Hüseyin Bevvab) Mektebet'ül Tevbe, Riyad.

İBN MANZUR E., 1994. *Lisânü'l-Arab,* Daru'l-Sadr, Beyrut, (I-XV).

İBN KAYYİM E. C., 1981, *el'Emsâl'ü fi Kur'âni'l-Kerîm,* (Tahkik, Said Muhammed Nemr El-Hatip), Dâru'l-Marife, Beyrut.

İBN KESİR, E., 1999, *Tefsiru'l Kur'ân'il Azim*, II. Baskı, (Tahkik, Sami b. Muhammed es-Seleme), Daru'l- Taybe, Riyad (I-VIII).

İSLAMOĞLU, M., 2008. *Hayat Kitabı Kur'ân*, Düşün Yayıncılık, istanbul, (I-II).

KANDEMİR, Y., 2004. "mesel" maddesi TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara.

el-KATTÂN, M. H., 1995. *Mebâhis fi Ulumi' l-Kur'ân*, Mektebetü Vehbe, Kahire.

KAYACAN M., 2013. *Kur'ân' ın Hz. Peygamber'i Eğitmes*i, Pınar Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, S, 1993. *Mitoloji, Kitabı Mukaddes ve Kuranı Kerîm*, Nil yayınları, İzmir.

----------, S, *Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Özellikleri,* İslami İlimler Dergisi Tefsir Sayısı, Çorum Çağrı Eğitim Vakfı, Yıl 5, Sayı 1, Bahar 2010 (11-40).

KONYALI, M. V., 1965. *Hulasat' ül Beyan Fi Tefsir'ül Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul (I-XVI).

el-KURTUBİ, M.. A., 2011. *el Camiu, li-Ahkami'l Kur'ân,* Buruç Yayınları, Trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, (I-XX).

KUTUP, S., *Kur'ân'da Edebi Tasvir, trs. (*Çev. Kamil Çetiner), Beka Yayınları, İstanbul.

----------, 1990. *Din Budur,* Arslan Yayınları, (Çev. Fehmi Ulus), İstanbul.

----------, 1980. *Fi Zilali'l-Kur'ân,* Dünya Yayıncılık, (Çev. Salih Uçan, ettin İnce, Mehmet Yolcu) İstanbul (I-X).

el-MEVDUDİ, E. A., 1986. *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (Çev. Kurul), İnsan Yayınları, İstanbul (I-V).

----------, 2014. K*ur'ân'a Göre Dört Terim*, (ilk çev. İsmail Kaya-Osman Cilacı; yeni düzenleme, İsmail Çolak), Beyan Yayınları, İstanbul.

MÜSLİM, E. H, 2000,. *el-Câmi'u's – Sahih*, Dârü's Selâm, Riyad.

OKUYAN, M., 2015. *Kur'ân Sözlüğü,* Düşün Yayıncılık, İstanbul.

OKİÇ, T., 1995. *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleler*i, Nun Yayıncılık, İstanbul.

ÖZ, A., 2011. *Kur'ân' ın Önerdiği Vasat Ümmet*, Çıra Yayınları, İstanbul.

ÖZCAN, H., 1995. İzmir. M*atüridi'ye Göre Kur'ân'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik Amaç ve Önemi,* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı IX, ss. 103-117.

ÖZDEŞ, T., 2006. *Ahlak- Vahiy İlişkisi ve Kur'ân'da iman- Ahlak- Amel Bütünlüğü, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/2, s.5-21.

ÖZLER, M., 2005. *İslam Düşüncesinde Tevhid,* Rağbet Yayınları, İstanbul.

----------, M., 2012. "*tevhid*" TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul.

ÖZTÜRK, M., 2016. *Kur'ân Kıssalarının Mahiyeti,* Kuramer Yayınları, İstanbul.

PAK, Z., 2005. *Allah- İnsan İletişimi, İlahiyat Yayınları,* Ankara.

POLATER K., 2005. *Kur'ân'a Göre Hakka ve Bâtıla Dâvetteki Metodların Ahlâkî Özellikleri,* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 24, s. 121-145.

er-RÂZİ, F., 2013. *Tefsir-i Kebir, Mefatihül- Gayb*, Huzur Yayınları, İstanbul, (I-XXIII).

el-SABUNİ, 2012. *Safvetü't-Tefasir*, (Çev.. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Yayınları, İstanbul (I-VII).

es-SALİH, S. S., 2015. *Kur'ân İlimleri,* (Çev. Said Şimşek) Hikmetevi Yayınları, İstanbul.

SEYİTHANOĞLU, A., 2017. *Bakara Sûresi 26. Ayette Geçen Temsili Anlatımın Sebebi Nüzûl ve Bağlam Açısından Değerlendirilmesi,* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XV, sayı: 30, s.607-630.

SİNANOĞLU, M., 2010. "*şirk*" maddesi TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul.

*el-*SUYUTî, C. A.b. E 2002. *el-İtkan fi Ulumi'l- Kur'ân,* (Takdim ve Ta'lik, Mustafa Dib el-Buğa), Daru'l -İbn Kesir, Beyrut, Beşinci Baskı, (I-II).

ŞENGÜL, İ., 2002. " Kıssa" maddesi TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara.

ŞİMŞEK, S., 2012. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri,* Beyan Yayınları, İstanbul (I-V).

et-TABERî, E. C. M.b. C 2002, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an,* Dâru'l-İbn Hazm, Ürdün.

TAŞDELEN, H., 2009. "*Meydânî'nin Mecme'u'l-Emsâl'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler*", Bilimname : Düşünce Platformu, 2009/2, cilt: VII, sayı: XVII.

et-TİRMİZİ, E. İ. M b. İ, 1994. *Süneni Tirmizi*, (Tahkik Sıdkı Cemil el-Attar), Dâru'l-Fikr, Beyrut. (I-V)

ULUTÜRK, V., 1995. *Kur'ân'da Temsili Anlatım,* İnsan Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, A., 2011. *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Akademi yayınları, İzmir.

el-VAHİDİ, E. H. A.b. A., 1992. *Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân,* Dâru'l-Islah, II. Baskı, Demmam.

YİTİK, A. İ, 2001. *Kur'ân'a Göre Hz. Meryem,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ez-ZERKEŞİ, B. M.b. A., 2006. *el-Burhan fi ulumi'l-Kur'ân,* (Tahkik, Muhammed Ebu'l Fadl Dimyati), Dar'ul Hadis. Beyrut.

ez-ZEMAHŞERİ, M. 1992. E*sasü'l-Belâga,* Dar'ul Sadr, Beyrut.

2003. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyuni'l Ekâvîl fi Vucuhi'l -Te'vil*, Daru'l-Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut, (I-IV).

ZUHAYLî, V, 2005. *Tefsirü'l Münir*, Risale Yayınları, İstanbul (I-XV).

ez-ZÜRKANî, M. A., 2015. *Kur'ân İlimleri*, Menahilu'l-İrfan Tercümesi, (Çev. Halil Aldemir, Ramazan Şahan) Beka Yayınları, İstanbul (I-II).

— EKLER —

Tablo 1. İtikat İle İlgili Mesaj İçeren Meseleler

Şirkin Reddi	Hacc 22/73; Ankebut 29/41; Rad 13/14, 16; Hacc 22/31; Bakara 2/74, 171; Furkan25/44; Müddesir 74/49-51 A'raf 7/40 Duhan 44/29
Tevhidin İspatı	Nahl 16/75-76; Rum 30/28; Zümer 39/29
Hakkın Ebediliği-Batılın Geçiciliği	Ra'd 13/17; Enbiya 21/18; Sa'f 61 /6; Tevbe 9/32
Nebevi Davet	Nahl 16 / 11258-260; Yasin 36/13-32
Yeniden Yaratılış	Bakara 2 /258-260; Yasin 36/78-80
Örnek Verilen Şahsiyetler	Tahrim 66/10-12
Nur Meseli	Nur 24/35

Tablo 2. Amel İle İlgili Mesaj İçeren Meseleler

Mü'minin Medhi, Kafirin Zemmi	Ra'd 13/19; En'am 6/122;A'raf 7/58; Hud 11/23-24; Mülk 67/22; İbrahim 14/27
Salih Amellere Tergib, Kötü Fiillere Terhib	AL'i İmran 3/117; İbrahim 14/18; Furkan 25/23;Nur 24/39-40
Münafığın Tenziri	Bakara 2/17-19; Haşr 59/16; Münafikun 63/4
İlim-Amel Bütünlüğü	A'raf 7/175-176; Cum'a 62/5

Tablo 3. Ahlak ile İlgili Mesaj İçeren Meseller

Kur'an Ayetlerinin Tefekkürünün Ahlaki Boyutu	Haşr 59/21
Hz. Peygamber Ve Ashabının Örnekliğinin Temsili	Fetih 48/29
Allah'ı unutup Maddi İmkanlara Güvenmenin Sonu	Kehf 18/32-42
İnfak Ahlakının Temsili	Kalem 68/17-32
Malını Allah Yolunda İnfak Edenlerin Durumu	Bakara 2/261, 265
Dünya Hayatının Geçiciliğinin Temsili	Yunus 10/24; Kehf 18/ 45-46; Hadid 57/20
Su'i Zannın Temsili	Hucurat 49/12

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER